IPPER PÁL

Csak 18 éven ALULIAK-nak

Beszélgetések a politikáról

Móra

IRÁNYTŰ

Minden ember szeretné a maga útját járni. Szívesen elhagyja a járt utat a járatlanért, ilyenkor érzi igazán a felfedezés gyönyörködtető izgalmát. Ám aki nem akar eltévedni, iránytűt visz magával a felfedező útra, hogy segítse a tájékozódásban. Sorozatunk kötetei is a tájékozódáshoz kívánnak segítséget nyújtani. Iránytűt kap kezébe az olvasó a világ, a társadalom, a vallás, az erkölcs s nem utolsósorban az ember és önmaga megismeréséhez. Vitáihoz érvet, tanácstalanságában tanácsot, ébredő kérdéseire választ kereshet ezekben a könyvekben. Az iránytű persze csak a továbbhaladás helyes irányát mutatja. Az útra kinek-kinek magának kell rátalálnia.

IPPER PÁL

Csak 18 éven ALULIAK-nak

Beszélgetések a politikáról

MÓRA KÖNYVKIADÓ

SOROZATSZERKESZTŐ:
DR. ZRINSZKY LÁSZLÓ

JELENSZKY LÁSZLÓ RAJZAIVAL

© Ipper Pál, 1979

FIGYELMEZTETŐ BEVEZETÉS

csak 18 éven felüliek számára

Mindenekelőtt magyarázatra szorul, hogy miért íródott ez a könyv „csak 18 éven aluliak" számára. Nem elsősorban azért, hogy a könyvvásárlók szemét „megfogja" – bár egy kicsit azért is –, sokkal inkább azért, mert félek a 18 éven felüli olvasók egy részétől, azoktól, akik esetleg azt várnák el e könyvtől, hogy tökéletes precizitással alapvető ideológiai-politikai formulákat, meghatározásokat adjon. Azt tapasztaltam ugyanis – és valahol e beszélgetések során ez lényegében el is hangzik –, hogy a 18 éven aluliaknak nem erre van szükségük. A beszélgetések egyik szereplője ki is mondja, hogy „lehet, az öregek sem szeretik az unalmas szövegeket, de a tizenévesek végképp nem". Ezért vállalkoztam a Móra Kiadó felhívása alapján arra, hogy megpróbálok a kizárólag 18 éven aluliaknak, nem feltétlenül tökéletesen precíz, idézetekkel teli, minden oldalról alaposan megrágott művet alkotni, hanem egy könyv hasábjaiba tördelni élő, valóságos beszélgetéseket, valóságos 18 éven aluliakkal.

Valamit a könyv megszületésének előtörténetéből: A Magyar Rádió Ifjúsági Főszerkesztőségének kezdeményezésére hosszú éveken keresztül csináltunk egy *Pol-presszó* című műsort. Havonta egyszer jelentkezett, egy-egy órában. Rendkívül könnyű volt a műsort készíteni, legfeljebb a szervezőnek, Sóskuti Márta szerkesztőnek kellett törnie a fejét az újabb és újabb helyszínek és kis közösségek megszervezésén. Amikor aztán már összejött 10-12 fiatal egy-egy iskolában vagy

üzemben, akkor már könnyű dolgunk volt, mindössze beszélgetni kellett a gyerekekkel arról a viszonylag aktuális politikai, társadalmi kérdésről, ami éppen érdekelte őket. Így született és készült a *Pol-presszó*, és illetékes közvélemény-kutatók azt állították, sikere volt. Pusztán a kifáradástól, az önismétléstől való félelem, no meg a magam fáradtsága miatt hagytuk abba. Pedig minden alkalom élmény volt, néha örömökkel, néha aggodalommal teli élmény. Öröm, amikor jól sikerült, pattogó, izgalmas vitabeszélgetés alakult ki; aggodalom akkor, amikor egy-egy üzemi vagy iskolai közösségben kiderült, hogy valószínűleg az ottani rossz légkör miatt, a gyerekek alig-alig mernek tényleges élő problémákat felszínre hozni.

Amikor aztán a Móra Könyvkiadó megkeresett, nem írnék-e egy politizáló könyvet 18 éven aluli olvasóinak, akkor azonnal a *Pol-presszó* jutott az eszembe. Választhattam volna azt a megoldást, hogy leülök egy gépírónővel, és némi felkészüléssel, néhány dokumentum piros ceruzás aláhúzásával lediktálok egy könyvre való bölcsességet. Ehelyett választottam a tényleges, valóságos beszélgetés kicsit rádiós módszerét. Megint csak Sóskuti Márta segítségével kerestünk tíz budapesti tinédzsert, gimnazistákat, szakmunkástanulókat és szakközépiskolásokat. Bevallom, válogattunk.

A Rádió Ifjúsági Főosztályának kapcsolatai révén olyan gyerekeket kerestünk, akik nemcsak beszédesek, hanem az átlagnál érdeklődőbbek és feltehetően több ismeretanyaggal is rendelkeznek. Volt közöttük KISZ-vezető meg társadalmilag kevésbé aktív gyerek is. Elkészítettünk egy nagyon hézagos vázlatot, ezt megismertettük velük, és a bemutatkozó-barátkozó találkozáson kívül hét estén, órákon keresztül beszélgettünk egy riportermagnó mikrofonja előtt. A résztve-

vők tudták a célt, azt is tudták, hogy ha mondanivalójukon nem is, de stílusukon biztosan változtatni fogok. A mikrofon jelenléte talán csak az első alkalommal zavart, aztán már megszokták. Én szándékosan nem vittem magammal a beszélgetésekre semmiféle felolvasható dokumentumot. Ha idéztem, csak fejből, következésképpen pontatlanul. Az volt a célom, hogy ez a tíz gyerek képviseljen akár tízezer olvasót is. Az az óriási előnye volt ennek a módszernek a könyvolvasókkal szemben, hogy itt láthattam a partnerek szemét, érzékelhettem, hogy mikor győztem meg őket, vagy mikor kell még további érveket bevetnem.

Hadd szúrjam itt közbe egy rádiós-televíziós-újságírói tapasztalatomat, mi több, meggyőződésemet. Én abban a hiszemben élek és dolgozom, hogy a szocializmus építésének harminc-valahányadik esztendejében is meg kell győzni a közönséget. Nem hiszek a kinyilatkoztatások eredményes hatásfokában. Az a tapasztalatom, hogy nemzetközi, országos vagy akár lokális ügyekben is újra és újra meg kell győzni a nézőket, hallgatókat a magam vagy az illetékesek álláspontjáról.

Érvelni kell. Érzékelni kell, amikor még nem elég meggyőzőek az érvek, és akkor újabbakat kell keresni. Vagy be kell vallani, hogy nincs jobb érv.

Nem vagyok pedagógus – csak diplomám szerint. Hivatásos propagandistának tekintem magam, akit a sors a Rádió, illetve a Televízió közelébe vetett. Nem is pedagógiai célkitűzés vezetett e beszélgetések lefolytatásában, majd könyvvé formálásában. Nem tanítani, nem nevelni, hanem meggyőzni akartam a beszélgető partnereket és rajtuk keresztül a majdani olvasókat. Meggyőzni arról, hogy a politika nem „úri huncutság", hogy a politikát minden értelmes ember némi fá-

radság árán megértheti, és bizonyos értelemben befolyásolhatja. Ennek érdekében néha még nem is nagyon precíz, a klasszikusok meghatározásaitól, párt- és állami dokumentumoktól némileg eltérő érvrendszert és kifejezéseket használtam. Tulajdonképpen ez az, amiért félek a 18 éven felüli olvasók egy részétől, különösen azoktól, akikbe már nagyon mélyen beidegződött egynémely megmerevedett ideológiai-politikai formula. Velük szemben nem tudom megvédeni magam a fellelhető pontatlanságok ügyében. De a beszélgetések célja nem a közismert ismeretanyag összegyűjtése, hanem a felvilágosító meggyőzés volt.

És még valamit: a beszélgetések 1978 október–novemberében zajlottak. Bizonyos utólagos javításokat – a világ eseményeit figyelembe véve – még eszközöltem később, de természetesen a végtelenségig nem lehetett követni a fejleményeket. A politika olyan dolog, hogy az események, a körülmények befolyásolják. Mi itt, ebben a könyvben azonban nem a napisajtó feladatát próbáltuk betölteni, hanem bizonyos alapelveket, politikai-történelmi konzekvenciákat megérteni, megértetni. Ezért hát biztosan lesznek olyan részletek, amelyekről azóta kiderült, hogy nem egészen igazak, vagy másképpen igazak. És lesznek olyan megfogalmazások is, amelyek nyomtatásban szokatlanok, egyeseket talán fel is háborítanak. De akkor és ott, úgy tűnt, hallgatóimat sikerült meggyőznöm velük.

Kérem, ennek tudatában lapozzanak tovább!

A BESZÉLGETÉSEK RÉSZTVEVŐI:

Antal Mária, a Kossuth Zsuzsa Egészségügyi Szakközépiskola IV. oszt. tanulója

Berecz Ágnes, a Főv. Tanács 30. sz. Intézete II. oszt. elektroműszerész-tanulója

Bíró Mária, a Kossuth Zsuzsa Egészségügyi Szakközépiskola IV. oszt. tanulója

Dósai Tamara, az ELTE Radnóti Miklós Gimnáziuma III. oszt. tanulója

Gál Róbert, az ELTE Radnóti Miklós Gimnáziuma III. oszt. tanulója

Montvai Péter, az ELTE Radnóti Miklós Gimnáziuma III. oszt. tanulója

Müller Tibor, az ELTE Radnóti Miklós Gimnáziuma III. oszt. tanulója

Polgár Gyula, a Főv. Tanács 30. sz. Intézete II. oszt. elektroműszerész-tanulója

Ringbauer Zsuzsa, a Kossuth Zsuzsa Egészségügyi Szakközépiskola III. oszt. tanulója

Sipos Tamás, a Főv. Tanács 30. sz. Intézete II. oszt. elektroműszerész-tanulója

ELSŐ BESZÉLGETÉS

Ipper Pál: Gyakran és visszatérően azt mondják itthon és külföldön is, hogy a magyar ifjúság apolitikus. Nem érdekli a politika, kizárólag iszik, és beatet hallgat, és ezzel a politikai érdektelenséggel tulajdonképpen tiltakozik a rendszer túlzott politikussága ellen. Miután én nem érzem magamat olyan biztosnak abban, hogy megítéljem, milyen is a magyar ifjúság, olyan-e, mint amilyennek a kritikusok mondják, szeretném a beszélgetést ezzel a témával kezdeni. Ti fiatalok vagytok, nyilvánvalóan az egész baráti körötök fiatalokból áll, iskolába jártok, dolgoztok más fiatalok között. Mi a benyomásotok, mennyi igazság van a fenti állításban, és ha van, akkor mi az ok?

Berecz Ágnes: Egyáltalán nem igaz. Óriási bizonyítékok vannak arra, hogy nem igaz. Például az 1978-as VIT előtt meg lehetett nézni a VIT utcát is, egyáltalán a VIT-vetélkedőket, micsoda óriási mozgás volt ennek kapcsán, és nemcsak Budapesten, hanem az egész országban. Fantasztikusan nagy létszámban mozdultak meg a fiatalok, és érdeklődtek az egész iránt. Tanultak és vetélkedtek, készültek. És nemcsak ez, hanem például évenként megrendezik a Szovjetunió-vetélkedőt. Mi is minden évben mozgósítunk, nagyon jó hangulatban folynak a vetélkedők, és ezek nem olyan témák, amikre készületlenül lehet menni. Van egy másik oldala is a dolognak: persze hogy van benne igazság, de nem szabad általánosítani. Az igaz, hogy sok olyan fiatal van, aki nagyon rosszul viselkedik. Úgy szokták mondani

ezt, hogy „elidegenedés", de tulajdonképpen az egésznek a lényege az, hogy ezeket semmi sem érdekli.

De ez nem alapvetően jellemző tulajdonsága a fiataloknak, mert meg lehet mozgatni a legtöbb fiatalt.

Sipos Tamás: Az igazság ebben annyi, amit az előbb felsorolt Pali bácsi, hogy valóban vannak fiatalok, akik apolitikusak, isznak, és nem törődnek az úgynevezett közösségi problémákkal. Az alapvető tévedést abban látom, hogy mindez nem tiltakozás. Tehát semmi köze sincs a tiltakozáshoz ennek a magatartásnak. Közönyből, nemtörődömségből és tájékozatlanságból ered, semmi többől.

Ipper: No de mitől van ez a közöny, ha van?

Polgár Gyula: Nem kapják meg a kellő információkat. Nagyon sok ember tájékozatlan.

Bíró Mária: Nem, nem.

Montvai Péter: Rengeteg információt lehet szerezni. Ez a VIT-vetélkedő dolog csak forma volt. Most nézzük tovább a formát. A KISZ alapjában egy rettentően politikus fórum, mert mit csinál az ember? Taggyűlésre megy, politikai továbbképzésre megy, sokkal kevesebbet törődik olyan dolgokkal, mint például kirándulás vagy ilyesmi. No, most nézzük az érem másik oldalát, hogy iszik meg minden. Hát rendben van, de nem nagyobb mértékű Magyarországon a felnőttek ivása és az egyéb züllés, idézőjelbe vett „züllés", mint éppen a fiatalok körében? Sokkal inkább politikus az ifjúság itt, és ez a politika egészséges politika. Persze, én csak a saját ismeretségi körömről tudok beszélni, de nálunk a politizálás hozzátartozik a mindennapokhoz.

Ringbauer Zsuzsa: Szerintem az, hogy isznak a fiatalok, meg hogy züllenek, az most éppen egy divat, nem is tudják felfogni, hogy miért csinálják. Én beszélgettem ilyen fiatalokkal, és egyszerűen nem tudják,

hogy miért csinálják. Miért jó az neki, hogy elmegy a Moszkva térre vagy bárhová, és ott álldogál, és nem megy haza. Ők sem tudják az értelmét, és nem tudják megmondani azt sem, hogy miért jó nekik.

Bíró: Talán ez a nemtörődömség, vagyis az, hogy nem érdekli őket semmi, ez elsősorban divat. Hogy ezek a fiatalok nem tájékozódhatnak? Ilyen nincs, mert hát annyi minden van: rádió, tévé, újság, és ha érdekli, akkor elolvashatja, megnézheti, meghallgathatja. Az iszákosság egy most felkapott divat, ami nem olyan régi, egyéves, talán kétéves.

Berecz: Szerintem ez egyáltalán nem divat. Az ifjúságnak is van alja éppúgy, ahogy az egész társadalomnak. Az, hogy az ifjúságnak az alja mit csinál, az biztos, hogy ugyanúgy változik, mint a felnőtt társadalomban. Egyáltalán nem divat. Egy bizonyos réteg csinálja. Egyáltalán nem általános, és ezt nem szabad elfelejteni.

Müller Tibor: Most visszatérve arra, amit mondtál, arról a VIT utcáról. Hogy mennyien voltak, és mennyi embert mozgósított. Hát ha mentél a VIT utcában, és végig is jártad, tehát több órát ott voltál, akkor azt is megfigyelhetted, hogy például a Láma együttes koncertjén vagy például a diszkón sokkal többen álltak, mint ahol például a magyar lakáskérdésről folyt a vita. Hát nem igazán vita folyt, hanem egy előadó beszélt, és bár kivételesen ez az előadó nem papírról olvasott fel, de akkor is elég száraz volt. Nem tudott versenyezni, mert a Láma együttes nagyon jó hangulatot csinált. Igaz, hogy ebben is volt politika, azért is figyeltek rá. Az érdektelenség okai között a jó előadók hiányát is érzem. Tehát, hogy ha valaki jól tud előadni, érdekesen, akkor sokkal jobban megfogja azt a fiatalt. Papírról olvasott közhelyek nem érdeklik a fiatalokat. Le-

het; hogy az öregek sem szeretik az unalmas szövegeket, de a tizenévesek végképp nem.

Berecz: Igen. Hadd szóljak a VIT utcához. Végig ott voltam. A Rádiónak ott volt az Ötödik sebesség sátra. És amikor vita volt, Rékay például kétszer is nagyon jó vitákat rendezett. Nem lehetett elférni a Kristóf téren. A gyerekek este tíz óráig ott szorongtak, és ennél sokkal izgalmasabb vita folyt, mint amilyen most itt van. És nem lehetett mozogni az utcában.

Müller: No jó, de ennél a lakáskérdésnél, amit én hallgattam, az első sorban álltam, és akkor így nagy levegőt vehettem, de akkor átmentem a másik oldalra, a Lámára, ahol a végén kellett állnom, és szinte semmit sem hallottam.

Ipper: Elnézést kérek, de az olyan nagy bűn, hogy ha a beatzenét szeretik?

Dósai Tamara: Egyáltalán nem bűn, de nem értem, miért nem fér össze, hogy valaki politizál, és időnként berúg. Én ezt nem tartom összeférhetetlennek. A VIT utcára visszatérve: azt mondtad, hogy mutatja, menynyire politizálnak, hogy mennyien mentek el. Szerintem, aki elment, annak jó része azzal ment el, hogy ez most új, nagy banzáj, ilyen még nem volt. Ez a VIT utca akkor jó, hogyha az, aki elment, ezután már fog politizálni. De szerintem egy csomóan nem azért mentek el, mert politizálnak.

Ipper: Szerintem annak van igaza, aki úgy gondolja, hogy a mi társadalmunk talán majd csak nagyon-nagyon sokára, nagyon-nagyon sok generáció múlva lehet olyan egységes, hogy ne legyen alja. Azt hiszem, hogy ez a társadalmon aluli réteg, amely nálunk nem kicsi, sőt túlságosan nagy, társadalmunk számára időnként majdhogynem elviselhetetlenül nagy réteg. Ha nagyon szigorú statisztikai adatokat lehetne erről

készíteni, akkor minden bizonnyal kiderülne, hogy a fiatalok között viszonylag még nagyobb, mint a hatvan éven felüliek között. De hát ez is az ország természetéből adódik. Én ezt nagyon szomorúnak, nagyon rossznak tartom, meg borzasztóan sok mindent kellene ellene tenni, de tudomásul kell venni, hogy társadalmunk, melynek több mint ezeréves múltja van, és csak harmincéves szocialista jelene, nagyon sok beidegződéssel és maradvánnyal küzd. Benne van az idegrendszerünkben, a neveltetésünkben, még közvetett módon is, évszázadok elmúltával is. Vagyis a magyar társadalomban jöttek és mentek forradalmak, háborúk, vesztett háborúk, elbukott forradalmak, kiábrándulások, amelyek még a mai társadalomba is beleérződnek, ha nem is tudatosan. Ha az ember a mi történelmünket nagyon le akarja egyszerűsíteni, pucérítani, akkor az abból áll, hogy sokszor nagyon nagyot akartunk. Dózsa Györgytől Kossuth Lajosig és 1919-ig százévenként, néha gyakrabban. És mindannyiszor elbuktunk. Különböző történelmi okok, külső-belső, társadalmi okok miatt, hol a felkelések, a forradalmak vezetőinek gyengesége miatt, hol meg éppen azért, mert túlságosan előreszaladtak, és nem volt meg a társadalmi hátterük. De azért a magyar idegrendszerbe, a magyar nemzeti tudatba ezek valahogy, valamiképpen nagyon sok negatívummal rögződtek bele. Kérem szépen, nekünk évszázadokig olyan parasztságunk volt, amelyik még a legutóbbi évszázadban és a legutóbbi évtizedekig is másképpen beszélt a nadrágos emberrel, mint a másik parasztemberrel. Mert évszázadokon keresztül, azaz apáról fiúra az a tudat rakódott le benne, hogy a nadrágos emberek becsapják őket. Mert ezzel-azzal-amazzal az ígérettel, kéréssel, meg egyébbel jöttek, és azután becsapták. Ennek is hosszú történelme van. No most,

ugyanennek az évszázadokon keresztül becsapott parasztságnak az ük-ük-ük dédunokái ma budapesti, nagyvárosi lakosok, ipari munkások, első generációsként bekerültek a nagyvárosba. Hiszen Magyarországon ezelőtt 25 évvel a lakosságnak több mint 60 százaléka a mezőgazdaságban dolgozott. Ma ez már alig közelíti meg a 18 százalékot. A különbség teljesen megváltoztatta százezrek életformáját. Mindent: a munkáját, a lakáskörülményeit, a gondolkodását, a szomszédjával való viszonyát. Mást lát, ha kinéz az ablakon. Tehát gyökeresen átplántálódott valami egészen másba. No most, mindezek következtében kialakult egy, a szükségesnél sokkal szélesebb réteg is, amelyiket nem érdekel semmi, amelyik iszik. De hogy félreértés ne essék, nem ebbe a rétegbe sorolom azt, aki a VIT utcában elsősorban a jó beat-együtteshez megy, és nem a rossz előadóhoz. Hát az dobja rá az első követ, aki maga inkább egy unalmas előadót hallgat, mint egy jó zenekart. Ha ilyen választék áll előtte, és szabadon választhat, persze hogy a jó zenekart választja, és nem az unalmas előadót. Ez semmit nem jelent. Mindez pedig párosul még egy súlyos gonddal. Ebben az országban több mint 30 évvel ezelőtt végbement egy soha, senki által előre nem látott folyamatú, gyökeres változás. Ennek a változásnak egy része olyan, amelyet a francia forradalom már réges-régen, a XVIII. század végén megvívott. Mert nálunk 1948-ban kellett államosítani az iskolákat, amit a francia forradalom már akkor megoldott. Nálunk most kellett végrehajtani a földreformot, alig 30 évvel ezelőtt, amit a polgári társadalmak száz évvel vagy másfél évszázaddal ezelőtt megcsináltak. És még egy csomó dolgot kellett megoldanunk most, elkésve, lemaradva Európa legnagyobb részétől.

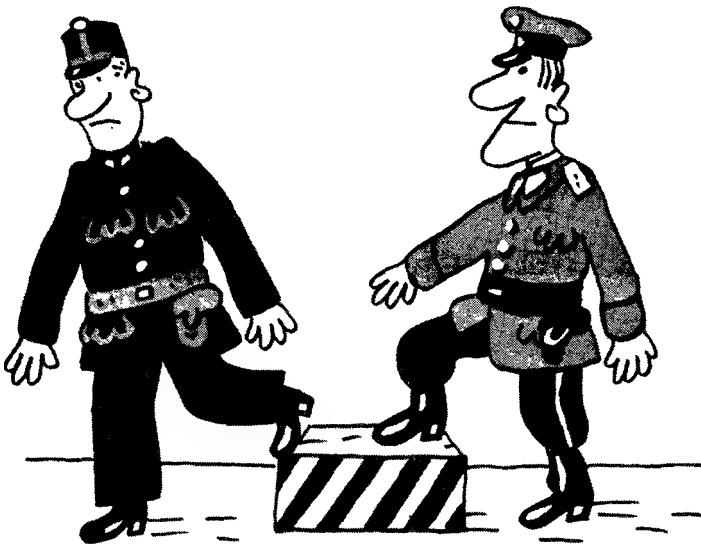

Mindez olyan forradalmi folyamat volt, amire sehol, semmiféle tankönyv, előírás, terv, program nem volt. Ráadásul mindez egybeesett egy szörnyű, sok szenvedést okozó vesztes háborúval. Aztán egyik napról a másikra, a szó szoros értelmében kicserélődött az egész államapparátus. Minden és mindenki, a sarki rendőrtől, a miniszterelnökig le- és fölfelé és minden irányba. Mert vagy az egyik értelemben, tehát a háború vérveszteségében, vagy a másik értelemben, a társadalmi lemaradásban volt vétkes az előző apparátus. Kérem szépen, volt egy éjszaka ebben az időszakban, amikor néhány ezer budapesti munkás kapott egy-egy táviratot, késő délután, hogy este 10 órára menjen be a Vasas-székházba. Senki nem tudta, hogy ez mit jelent. A behívottak között éppúgy volt cukrász, mint szabó, suszter és kohómunkás, műszerész és esztergályos. Egymást se nagyon ismerték. Egyetlen közös vonásuk az volt – amit persze csak jóval később tudtak meg

egymásról –, hogy tagjai voltak vagy a kommunista vagy a szociáldemokrata pártnak. S összegyülekeztek a Vasas-székházban, még mindig semmiről nem tudva, s azután felállt valaki, és azt mondta, hogy tisztelt elvtársak, egy óra múlva államosítjuk az összes nagyüzemet és nagyvállalatot, és önök, akik itt vannak, lesznek ezeknek a nagyvállalatoknak az igazgatói. Tessék egyenként jönni, és mindenki kap egy címet. Arra a címre most, még az éjszaka folyamán elmegy; az első dolga a páncélszekrényt biztosítani és átvenni a hatalmat a gyárban. Ezt úgy hívták, hogy államosítás. Rátértünk a szocializmus építésének az útjára. Ezek az emberek soha azelőtt nem voltak gyárigazgatók, és ha azt mondta volna nekik egy barátjuk egy héttel előbb, hogy belőled gyárigazgató lesz, akkor kinevették volna. És mégis gyárigazgatók lettek. Igaz, a többségük az évek folyamán nem felelt meg, nem állta meg a helyét. Akkor nem állta meg a helyét, amikor elkezdődött az, amit úgy hívunk idegen szóval, hogy konszolidáció, vagyis amikor már nem a roham kellett, nem a Téli Palota ostroma kellett, hanem amikor építeni kellett a gazdaságot, amikor nagy, keserves munkával elkezdeni, megszervezni, átszervezni, meg megint átszervezni, nagyon sok hiba, butaság, tévedés, egyéni és kollektív tévedés közepette. Ezek közül az emberek közül sokan tanultak, megtanulták, hogy mi a gazdálkodás, mi az, hogy főkönyv meg tervezés és szervezés. Sokan nem voltak képesek ezt megtanulni, hát lemaradtak. És akkor innen, ettől a ponttól kezdődött el az, amit a felnőttek nagyképűen úgy szoktak hívni, hogy a generációk közötti különbség. Mert amikor felnőttek az újabb és újabb huszonévesek, hát azokat már senki sem hívta a Vasas-székházba, hogy most azonnal menjetek, és vegyétek át a gyárat. Mert a gyárak már jó ke-

zekben voltak. Itt van az a probléma, ami megítélésem szerint nagyon sok fiatalnál vagy a fiatalok egy bizonyos részénél a jelenben valamiféle kilátástalanságot vált ki, és azt mondatja velük: „Akkor én mit politizáljak? Megyek inkább és berúgok!" Nem értetek egyet vele?

Lányok, fiúk: Nem, nem, nem!

Berecz: Szóval, akire azt mondjuk, hogy elmegy inni, mert nem érdekli a politika, azt nemcsak a politika nem érdekli, azt semmi nem érdekli a világon. Sem az irodalom, sem a zene, sem a művészet, semmi. Csak a tengés-lengés, ivás, aluljáró, meg mit tudom én, mi, ilyenek. Az, hogy ma nem lehet olyan forradalmi tetteket véghezvinni, amilyeneket 30 évvel ezelőtt lehetett, az nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem lehet forradalmi tetteket véghezvinni. Csak ahogy megváltozott az egész társadalom, ugyanúgy megváltoztak a fiatalok is, és én azt hiszem, hogy egy-egy nagyobb feladatnak a megoldását, ami az ember mindennapjaiban adódik, ugyanúgy lehet forradalmi tettnek nevezni vagy nyilvánítani – nem tudom, hogy fogalmazzam.

Dósai: Kérdés, hogy adódnak-e ilyen feladatok?

Berecz: Persze hogy adódnak.

Dósai: Mert én még ilyennel nem találkoztam 16 évem alatt, hogyan is találkozhattam volna, de nem is nagyon hallottam ilyenről.

Montvai: A magam nyelvére fordítva a kérdést, én úgy érzem, hogy most nehezebb forradalminak lenni, mint akkor, amikor ott volt mindenki előtt, hogy most újjá kell építeni az országot, és meg volt adva a konkrét feladat. Most, amikor nincsen ilyen egyértelműen konkrét és látványos elvégzendő munka, most is helyt kell állni. A helytállás – ez rettentően összetett szó a jelen esetben, de mégis úgy érzem, hogy most valamivel

nehezebb munka úgy továbbvinni és ugyanúgy lelkesedni, mint amikor ezek a látványos nagy dolgok pillanatokon belül valóra váltak.

Müller: Szerintem meg tényleg van ez a fajta kiábrándultság. Szóval én ezt jogosnak és helytállónak tartom, mégpedig egyrészt azért, mert látom, hogy az az idősebb sem dolgozik, akkor én miért dolgozzak? Látom, hogy az az idősebb is iszik – én miért ne igyak? Van olyan álláspont is, hogy van, aki helyettünk is politizál, akkor én miért politizáljak?

Sipos: Aki már vette a fáradságot magának, és elgondolkozott azon, hogy tulajdonképpen mi is lesz belőle, mi is a helye itt, és miért él ebben az országban; ha felnő, mi lesz belőle, ha tényleg komolyan foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, akkor rá kell jönnie arra, hogy politizálnia kell. Máskülönben egyszerűen nem találja meg a helyét. S ha meg akarja találni a helyét, akkor forradalmárnak kell lennie.

Ipper: Álljunk meg ennél a kérdésnél, és fogalmazzunk úgy, hogy mitől forradalom ez a forradalom?

Berecz: Alapvető változást hoz létre vagy a társadalomban vagy az igényben vagy bármiben. Hogy ha egy haladó változást, tehát egy fejlődéssel kapcsolatban lévő változást hozunk létre, akkor forradalomnak nevezzük.

Ipper: Akkor most az a kérdésem, hogy ma Magyarországon van-e forradalom, vagy nincs?

Antal Mária: Van.

Többen: Nincs.

Polgár: Folyamatos. Forradalmi folyamat van. Igen. Igen.

Dósai: Forradalmi folyamatnak nem felel meg, mert nem egyetlen robbanásszerű minőségi változás. Olyan nálunk most nincsen. Lassú esetleg van, de a fiatalok

állati türelmetlenek, és mivel ennyire **türelmetlenek,** ezért nagyon nehéz kivárnunk ennek a lassú **folyamat**nak a végét.

Ipper: Lesz vége?

Dósai: Nem a végét, hanem azt az eredményt, ami igazán látszik is.

Montvai: Nem hiszem, hogy látszik.

Ipper: Nem látszik még semmilyen eredmény?

Dósai: Hát... olyan, amit mi látnánk, mi kezdtünk el és mi csinálunk, olyan még nem. Olyan, amit apáink kezdtek el, olyan van.

Polgár: Akkor az egész ifjúság arra fog várni, hogy ő maga csináljon mindent? Akkor mi mindig ki leszünk ábrándulva, vagy elégedetlenek leszünk.

Dósai: Miért lennénk kiábrándulva? Akkor nem politizálnánk!

Sipos: Tulajdonképpen arról van szó, hogy nem elkezdeni kell valamit, hanem folytatni és jobban folytatni. És erre nem nehéz rájönni, ha valaki utánagondol.

Müller: Akkor elvileg azt mondod, hogy mindenütt van forradalom, mert akkor másutt is azt akarják, hogy jobb legyen, szebb legyen, ők is akarnak változtatni, és akkor mindenütt forradalom van, az egész világon forradalom van.

Polgár: Én ezt nem neveztem forradalomnak. Húszéves korban gyárat igazgatni, az sokkal egyszerűbb, mint 25 éves korig esetleg tanulni és utána végigjárni a szamárlétrát, szóval a vállalati, intézményi hierarchiát, amíg azután az ember 60 éves korára tényleg valamit csinál. Elérheti az igazgatói posztot.

Ipper: Mindenki igazgató lesz? Minden 60 éves?

Berecz: De nem biztos, hogy nekünk ennyire nehéz lesz. A nálunk eggyel vagy kettővel előbbi generációk-

nak, a mostani 35-40 éveseknek nagyon nehéz volt, mert előttük voltak a mostani 50 vagy 60 évesek, akik akkor ott voltak a Vasas-székházban húszévesen. Mire mi annyi idősek leszünk, hogy csinálhatunk valami komolyat, azok már nem lesznek. Tehát nekünk ennyivel könnyebb lesz, azt hiszem.

Bíró: Valamire fölfigyeltem. Az, hogy mi azt a példát látjuk – mondtad –, hogy a szüleink vagy a fölöttünk levő generáció iszik, nem dolgozik, vagy mit tudom én, mi, akkor én miért ne igyak, és miért dolgozzak? Minden másra azt mondjuk, hogy a fiatalság önálló, meg új dolgokat csinál, ha új dolgokat akar, meg ilyesmit, meg hogy egyáltalában sok mindenben nem veszünk példát az öregekről. Akkor ebben miért kell példát venni róluk?

Montvai: A társadalom mindig hat az ifjúságra, ez nyilvánvaló. És a környezet is.

Ipper: Van-e határ vagy olyan elválasztó vonal a különböző generációk között, amely kivédhetetlen vagy áthághatatlan? Szerintem, amióta a majom lemászott a fáról, a fiatalabbik majom mindig gyorsabb, fürgébb volt, sürgősebb változásokat akart, mint az idősebbik. Ennek következtében ment előre, vált emberré, és az ember egyre gyorsabban fejlődött. Az ilyenféle különbségeken túl szerintetek a jelen korszakban, tehát a XX. század hetvenes-nyolcvanas éveiben van-e ennél nagyobb különbség, nőtt-e a generációk között nagyobb elválasztó vonal vagy mélyebb árok?

Antal: Szerintem ez az elválasztó vonal egyáltalán nem áthághatatlan a generációk között. A fiataloknak is egyre több lehetőségük van a politikában, a művészetben bármibe beleszólni, egyre inkább egyenrangú társaivá válnak a felnőtteknek, és azért a felnőttek is – szerintem a mi mai társadalmunkban – már elfogad-

ják azt, hogy a fiatalság ebben egyenrangú társ. Természetesen még nagyon sok helyen tapasztalni a fiatalok részéről, hogy – mit tudom én – „ez az öreg banya itt" meg „az a vén hapsi ott". Ilyeneket sajnos lehet tapasztalni. És sajnos az idősebb nemzedék részéről is, de ez szerintem már nem olyan erős és számottevő, mint mondjuk ezelőtt egy évtizeddel.

Bíró: Szerintem igenis vannak ilyen határok, mert fejlődtünk, méghozzá nagyon gyorsan. Hiszen ez a XX. század rettenetesen sokat produkált, és ezeket a változásokat az embernek mindig nehéz követnie. Éppen ezért a különbség a felnőttek, vagyis az idősek és a fiatalok között sokkal nagyobb, mint esetleg régebben volt.

Polgár: Szerintem egyes helyeken megvan ez a választóvonal. Megtörtént velem egy eset ott, ahol dolgoztam. Előjött olyan dolgokról a szó, amiket én nem tudtam volna úgy végigcsinálni, ahogy ezek az emberek 20-30 éven keresztül csinálták. Tehát az, hogy ők belenyugodtak abba, hogy maradtak azon a szinten, nem fejlesztették magukat, és azt mondták, hogy ha én ott maradnék közöttük, akkor a végén én is belenyugodnék abba, ami van, mert a többiek ezt várnák tőlem. Énszerintem nagyon sok helyen hasonlóan van. Vagyis hát éppen az idősebbek között tapasztalni beletörődést, fásultságot. Nem a fiatalok között. És éppen ebben van a generációk közötti különbség, a választóvonal.

Montvai: Szerintem ez az ellentét törvényszerűen nőtt. Ugyanis régebben sokkal nagyobb szükség volt az idősebbek tapasztalatára. Most már megszűnt a tapasztalat fetisizálása. Egyrészt azért, mert sokkal kevesebb szükség van rá, másrészt mert a fiatalok sokkal több jogot kaptak, mást akartak, és a jogokkal élni

akartak, pont ezért mélyültek az ellentétek. Harmadrészt pedig: sokkal több energiájuk van megvalósítani a saját elképzeléseiket. Régebben ezt az energiát lekötötte az, hogy próbálták figyelembe vétetni és aztán lecsillapítani magukat az idősebbeknek a hatására. Vagyis megalkudni, meghajtani a gerincüket az idősebbek előtt. De ma már nem áthághatatlan ez az ellentét. Ugyanis ha egy fiatalnak szüksége van valamire, valamilyen tudásra, mindig megkérdezheti a tapasztaltabbtól, az idősebbtől. Legalábbis ez az én egyéni véleményem.

Berecz: Egyáltalán nem értek egyet azzal, hogy nincs szükség vagy kevesebb szükség van az idősebbek tapasztalatára. Csak itt az a különbség – és ez minőségi változás –, hogy nem egyenesen az öregek szájából halljuk azokat az ominózus tapasztalatokat, hanem olvassuk, a tévén, a rádión keresztül halljuk, de mégiscsak tőlük származik. Szóval ez az, ami nagyon fontos. Mégiscsak tőlük származik, mert ők írják le, ők mondják el a rádióban és így tovább. Tehát ahonnan informálódunk a dolgokról, az is tőlük származik, és nem a saját kútfejünkből szedjük.

Montvai: És akkor mivel magyarázhatod mégis a különbségeket?

Sipos: Talán az, hogy az idősebb generációnak le kell nyelnie azt a békát, hogy amit ők megcsináltak, és amit ők nagyon jónak tartanak, és amire nagyon büszkék, az szerintünk, és talán valóban is, kevés, és más kell. Tehát az idősebb generáció nem ad lehetőséget a fiatal generációnak, hogy ő is tegyen valamit. Az idősebb generációnak kell eljutnia oda, hogy azt mondja: az, amit én csináltam, az most már nem jó, hát akkor csináljatok jobbat. De elismerem, ezt nagyon nehéz ki-

mondani, mindenki ragaszkodik a saját teljesítményéhez.

Berecz: Jobban bele kellene nevelni a köztudatba azt, amit mondtál, Tamás, azt, hogy az idősebbek úgy gondolkozzanak, hogy amíg én ezt így csináltam, megöregedtem. De aki fiatalabb, az másként csinálja, talán jobban is csinálja. Szóval ezt kellene elfogadniuk az idősebbeknek.

Ringbauer: Szerintem ezt egy idősebb ember nem tudja elképzelni.

Berecz: Dehogynem. Például mi, mivel már ennyire követelődzőek vagyunk, és ennyire akarunk produkálni, bennünk is meg kell hogy legyen később a szándék, amikor az utánunk következő nemzedék akar még újabbat produkálni, hogy adjuk meg a lehetőséget nekik. Szerintem mi már sokkal kevesebb akadályt fogunk gördíteni az utánunk következő nemzedéknek az útjába. Így kell hogy legyen, mert különben mi kötjük meg a fejlődést.

Többen: Nem kötjük meg, nem, nem!

Montvai: Nem! Rengeteg öreg van, aki képezi magát, és próbál lépést tartani a fejlődéssel. Az idősebbeknek az a része, aki mégis megmarad a saját kis kötelékeinél, az lemorzsolódik, az nem tud lépést tartani a fejlődéssel. Aki próbál, annak viszont sikerül.

Ipper: No jó, próbáljuk meg lezárni. Én nem akarok örökké bölcsességeket mondani, mert itt nagyon-nagyon sok igazság hangzott el az én megítélésem szerint. Abból indulok ki, hogy valóban más a mai generációk közötti különbség, mint a mondjuk egy évszázaddal előbbi generációs különbség volt. Azt hiszem, ez abból adódik, ami itt már elhangzott, hogy ez a XX. század és különösen ennek a második fele rettenetes gyorsasággal fejlődött. Néhány év alatt a technikában, a tu-

dományban több eredmény születik, mint amennyi korábban századok alatt. Vegyük mondjuk a repülést. Az első világháború idején – nem olyan nagyon régen volt, csak 60 éve – az én édesapám katona volt, és egy alkalommal még repülésre is bevetették. Óriási ügy volt. Elmesélte, hogy egy kétüléses, fakeretes repülőgépen repült be az ellenséges vonal fölé néhány száz méter magasságban, s puskákkal lőttek rájuk. Egy fonott kosár volt az ölében, ebben voltak a bombák, és időnként belenyúlt a kosárba, lenézett, kinézte magának a célpontot, kihúzta a biztosítékot, és ledobta. Ez hatvan évvel ezelőtt volt. Ma pedig ott tartunk, hogy az emberiség olyan csodálatos haditechnikával rendelkezik, hogy több ország is képes az egész emberiséget nem is egyszer, hanem – ha lehetne – sokszor kiirtani. Nem fonott kosárból, úgy szemmértékkel ledobott bombákkal! De hát említhetném a technikai fejlődésnek még ezer más tényezőjét is. Azt hiszem, ennek következménye az, hogy nagyobbnak látszik az űr az újabb és újabb generációk között. Tudom barátaimtól, hogy például a Videoton fejlesztési üzemében az átlagéletkor, beleértve az igazgatótól a portásig mindenkit, olyan harminc év körül van. Hát hogy lennének ott az én generációm tagjai, azok, akik még csak felfogni sem tudják, hogy mi is az a számítástechnika! Mert nem tanultuk meg az alapjait sem. Én máig is ott tartok, hogy nem értem a kettes számrendszert. Bevallom férfiasan, és attól tartok, hogy az én generációmnak néhány kiváló tudósától eltekintve, nagyon kevesen értik. Ugyanakkor pedig vannak tizen- és huszonévesek, akik számára ez olyan természetes, mint az én számomra a tízes számrendszer. És még egy csomó más iparág, más tudományág, más technikai, biológiai és kémiai ismeret, melyeket mi már nem tudunk bepótol-

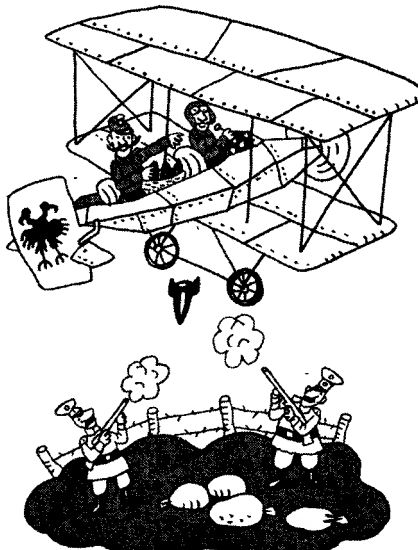

ni. Következésképpen nyilvánvaló, hogy az, ami a nálunk jóval fiatalabb generáció számára természetes, az a mi számunkra majdhogynem csoda. Ennek vannak azután lélektani meg társadalmi következményei is. Ez az érzés lélektanilag is, társadalmilag is szélesedett, erősödött. A vita közben eszembe jutott, hogy beleszólok, hogy megkérdezzem, hány évesnek gondoljátok azokat az öregeket, akik „olyan öregek", hogy már úgy szerepelnek a tinédzser-szótárban, hogy „öregek". Már biztosan elmúltak 35 évesek is, akik az én számomra persze borzasztóan fiatalok. Negyven? Ötvenévesek?

Montvai: Épp ez az, hogy nem erről van szó, nem az évek száma dönti el. Hanem az, hogy valaki hogyan látja a dolgokat.

Ipper: Köszönöm szépen, ide akartam én ugyanis kilyukadni. Én tudok és ismerek hallatlanul konzerva-

tív, régimódi erkölccsel, régimódi eszmékkel, ideológiával, régimódi gondolkodással és régimódi technikával élő tinédzsereket meg huszonéveseket is, és tudok zseniális nyolcvanévesekről, akiknél nem tud modernebb lenni a legmodernebb tinédzser sem. A jelenlévők és az olvasók között is biztosan akadnak, akik végignézték a televízióban például a Szent-Györgyi Alberttel folytatott beszélgetést. Pedig hát nem mai gyerek. És nem egyedül ő ilyen. Nagyon sokan vannak, akik kisebb tudósok, és mégis modernül tudnak gondolkodni. Vagyis tehát a vonal, a szakadék, a gyakran érthetetlennek tűnő szakadék nem annyira az évek száma között van, mint az új módon, a forradalmi módon, vagy ha úgy tetszik, a modern módon gondolkodók, illetve az elmaradottak, a begyepesedettek, az évszámaiktól teljesen függetlenül begyepesedettek között. Az embereket én nem a koruk szerint csoportosítom, hanem aszerint, hogy nyíltak-e vagy zártak az új befogadására. Azok között a bőrdzsekibe meg nagyon-farmerba meg nagyon-milyenmódiba öltözöttek között gondolkodásban, technikai ismeretekben, tudás dolgában sokkal elmaradottabb emberek lehetnek, mint a legjoviálisabb, legöregurasabb, nyakkendős, mellényes öltözetű, de forradalmian gondolkodó 50-60-70-100 évesek között.

Berecz: Hadd vessek valamit közbe. Itt a Tamarának volt egy nagyon érdekes mondata, egymásra is néztünk, mert nagyon érdekes volt, amikor azt mondta, hogy ma különösen nehéz dolguk van a 35-40 éveseknek, mert az őket megelőző generáció túl sokáig marad itt. A volt Vasas-székháziakat – ahogy egyik ismerősöm megfogalmazta –, a „partizán öccsét" nem tartottuk-e mesterségesen is tovább funkcióban és munkálkodva, mint ahogy az szükséges lett volna? Hi-

szen közben két generáció is felnőtt, és képes lett volna éppen a modern körülmények közepette már helytállni és továbbvinni az egészet.

Ipper: Tessék megengedni, hogy egy kicsit visszamenjek Ádámhoz és Évához. Nem egészen olyan messzire, csak New York-i tapasztalataim közül az egyikhez. Az ENSZ apparátusában máig is dolgozik egy angol úr, aki minden esztendő szeptemberének végén, októberének elején, amikor gyülekeznek az ENSZ-közgyűlésre a tagállamok diplomatái, egy feltűnően érdekes színű és összetételű nyakkendőben levonul a diplomaták bárjába, és ott nekitámaszkodik a pultnak. Kér egy whiskyt, és ácsorog. És időnként megjelenik egy-egy diplomata, odamegy hozzá, bemutatkozik, és nagy barátsággal kezdenek csevegni. Amikor ezt a harmadik-negyedik évben tapasztaltam, akkor megkérdeztem tőle: mi ez, mit jelent ez? Azt mondja: „Rém egyszerű. Ez, kérem, az én egyetemi

kollégiumomnak a nyakkendője. Annak az angol kollégiumnak a nyakkendője, amelyet mindenki megkap, megvesz, aki erre az egyetemre jár. Ez a kollégium már vagy 450 éve létezik, 450 év óta mindenkinek van ilyen nyakkendője. Ebbe a kollégiumba a világ minden részéből járnak emberek; ki 1920-ban végzett, ki 1970-ben. Akármilyen korú, amikor ezt a nyakkendőt meglátja rajtam, tudja rólam, hogy én is azon az egyetemen végeztem. Vagyis hogy iskolatársak vagyunk. Függetlenül attól, hogy valaha is találkoztunk volna, odajön és bemutatkozik, és azonnal van közös témánk. És az egész ENSZ-közgyűlés időszaka alatt úgy viselkedünk, mint régi barátok, minden információt átadunk egymásnak, és mossuk egymás kezeit." Kérem szépen, ez a kapitalizmus módszertanának szerintem egyik legzseniálisabbika. Ezt ott tanultam meg. Nekünk, ebben a mi forradalmunkban meg a mi változásainkban nincsenek ilyen 450 éves kollégiumaink. Nem is voltak. De van nekünk is néhány ilyen „nyakkendőnk", idézőjelbe téve. Tehát ha valaki engem felhív telefonon, és azt mondja, hogy Kovács Péternek hívják, ez a név nem mond nekem semmit, nem emlékszem, de ha együtt voltunk a MADISZ-ban, 45-ben, 46-ban, ez már a „nyakkendőnk".

Hang: A NÉKOSZ?

Ipper: Igen, a NÉKOSZ és még sokféle különböző szervezet és esemény. Együtt voltunk ott a Vasas-székházban, csak te cipész voltál, én szobafestő. Te a Gördülőcsapágy-gyárba mentél igazgatónak, én pedig a Kenyérgyárba. De ott voltunk mind a ketten. No most, annak az angolnak, akár Afrikából jött az a diplomata, akár Latin-Amerikából, akár Nyugat-Európából, az valamiképpen társává válik attól, hogy ugyanabba a kollégiumba jártak. Nem akarom kimondani,

hogy osztályos társává, mert itt nem egyszerűen csak arról van szó, hogy a kapitalizmus uralkodó rétegének egy embere, hanem még ezenbelül is egy bensőségesebb kapcsolatról. És éppen úgy a proletárdiktatúra végrehajtásában és megteremtésében is rengeteg ember vett részt, ezenbelül vannak, akik egy iskolába jártak. Ez az egyik iskola például a MADISZ ötödik kerületi szervezete volt, vagy akármi más. Ezt azért mondtam el, azért indultam ilyen messziről, hogy megértessem: bizony még akkor is, ha nem kevés ember felett el is járt az idő, ez a „nyakkendő" erős kötődést jelent. És ezeket a kötéseket – s benne persze az embert – nem lehet csak úgy eldobni. Az egy olyan forradalmi korszak volt, amelyről akkor nem mindenki tudta, hogy az forradalmi korszak, de azért az volt. Bizony érzelmi szálak is megkötik az embereket, és igaz – meg vagyok róla győződve, hogy igaz –, hogy ez a generáció, amelyik ha úgy tetszik, államosította a gyárakat, vagy kormányt alakított, plakátot ragasztott a MADISZ-nak, kötődésekkel tartja egymást még akkor is, amikor esetleg egyesek már érdemtelenek. No de kérem, én nem vagyok azért meggyőződve, hogy a ti generációtok, amikor 50 éves lesz, nem fog-e emlékezni arra, hogy „hát együtt voltunk a VIT utcában", vagy mondjuk: együtt voltunk a VIT-en. És ez 30 év múlva is olyan kötődés lesz, hogy valaki azt mondja majd: „Én ugyan már lejártam, meg át kéne adnom a helyem a következő generációnak, de nem volnál kedves megmenteni engem és tartani a helyemen?" Jó, én hajlandó vagyok ma elhinni, hogy ti ezt nem fogjátok csinálni 30 év múlva. Én mindenesetre bevallom, az én generációm nevében, mi kötődünk – ehhez a szimbolikus nyakkendőhöz. De azért bocsánatot kérek, hadd tegyek egy zárójeles megjegyzést. A tapasztalatot azért semmiképp

pen sem lehet lebecsülni. Igaz, a komputer-szakmában nekünk nincs tapasztalatunk, de mert a nagy társadalmi átalakulás idején értük el eredményeinket és követtük el hibáinkat, mi nagyon sokat tudunk a társadalomról. Mi elkezdtük felépíteni ezt a társadalmat, igaz, hogy el is követtünk egy csomó hibát, és eljutottunk 56-ig, de 56-ban újra elkezdtük, és megteremtettük azt, ahol most tartunk. Igaz, a holnaputáni igényeket ez már nem elégíti ki, de a jelenre mégiscsak fel lehet építeni a holnaputáni igényeket, amelyeket meg is lehet valósítani. Nektek kell megvalósítani, s meglátjátok – nektek is lesznek „nyakkendőitek".

Dósai: Feltétlenül lesznek. De nem tudom elképzelni, hogy nekünk éppen ilyen nyakkendőnk lesz. A MADISZ-ról én apámtól hallok rengeteget és az ő kötődésükről. Nem hiszem, hogy nekünk ilyen lesz. Amikor forradalom volt, akkor volt mit csinálni, akkor ott harcolni kellett rengeteg minden ellen. Én nem hinném, hogy mi most ilyen-valamilyen harcostársai lehetnénk egymásnak.

Montvai: Tizenévesek vagyunk, de óhatatlanul összejövünk a harmincévesekkel. Nekik ma már van ilyen közös élményanyaguk, és vannak közös generációs élményeik. Éppen a hatvanas éveknek a beatmozgalmai. Olyan nosztalgiával tekintenek arra vissza, és úgy beszélnek arról, hogy „azok voltak a forradalmi nagy idők" – mert ők nem éltek meg ennél nagyobbat. Az ő élményeikben a hatvanas évek diákmegmozdulásai, a beatnek az elindulása, az egész hozzá kapcsolódó mozgolódás ezt a generációt erősen összetartja. Pedig ma azt mondjuk, hogy nem valóságos társadalmi, forradalmi ügyről, csak annak illúziójáról volt szó a hatvanas években. Az ő életükben ez mégis csoportokat összefogó kötelék.

Berecz: Ennyire megszépítene mindent a messzeség? Attól függ, hogy húsz év múlva te fogod-e tudni azt, hogy számodra az volt-e életedben a legnagyobb esemény, hogy kint voltál Havannában a VIT-en. Érted?

Dósai: Ha nekem csak ez lenne a nagy élményem és életem nagy eseménye, hogy kint voltam a VIT-en, akkor nem tudom, hogy érdemes-e élni.

Ipper: Úgy beszéltek, mintha megvénültetek volna. Keresem a fehér szakállakat. Mindenki mintha túl lenne már az összes lehetséges élményen. Hát hol van az még? Végeredményben tizenévesek vagytok. Azok a bizonyos tudati és érzelmi kötődések is csak ezután jönnek. Nektek talán van már egynéhány közös gyümölcsszedő élményetek egyik vagy másik ilyen táborozásból. Egyébként egyáltalán nem biztos, hogy ez rossz, és nem biztos, hogy nem fog valamit kötni, és nem biztos, hogy ha húsz év múlva találkozol egy fiúval vagy egy lánnyal, nem jön-e elő, hogy „együtt voltunk valahol Kecskemét környékén szőlőt szüretelni".

Gál Róbert: Én azt szeretném megkérdezni, nem függ-e össze a generációs váltás hiányával az, hogy ugyanaz a generáció volt hatalmon 56 után, majd 68-ban, amikor Magyarországon gazdaságilag nagy fellendülés volt, és most is még ugyanaz van hatalmon, amikor azt mondják a közgazdászok, hogy kezdünk kifutni. Ha most nem jön egy új váltás, akkor most mi egy kicsit, ha nem is visszafelé megyünk, de lassulunk, és nem lesz előrelépés. És nem volt meg ez a szükséges generációs váltás.

Ipper: Örülök, hogy felvetetted ezt a kérdést. Mert éppen bizonyítékul használhatnám a példáidat. Ugyanis ez a generáció, amelyik most vezet, tizenéves szemszögből nézett és észlelt hibái ellenére is képes arra, hogy 10–15 évenként újra és újra megújítsa ma-

gát. Mert 1968-ban átlépett az előző évtized gazdaságpolitikai beidegződésein. Rettenetesen nagy forradalmi feladat és nagyon fiatalos feladat volt ez. Azóta is sok változás történt a vezetés különböző szintjein. És most, a hetvenes évek végén és a nyolcvanasok elején ismét lép egy nagyot, és megint lerázza egy-másfél évtized megszokásait. Az 50, 60 és a 40 évesek rendkívül fiatalos, nagyon kemény és megítélésem szerint adott korunkban nagyon is forradalmi lépése ez. Igaz, hogy a tudatunkban úgy van, hogy a bolsevik forradalom úgy tört ki, hogy megrohamozták a Téli Palotát, és ezzel győzött is. No de hát a forradalom mégsem akkor győzött, a forradalom hosszú folyamat. A hatalmat meg lehet ragadni egy rohammal, de még mindig marad egy csomó csinálnivaló. Új társadalmak nem születnek meg egyik napról a másikra. Még azt sem lehet elrendelni egy országban, hogy mától kezdve más gazdaságpolitikát csinálunk. Ezzel csak felfordítani lehet egy országot, de nem építeni. Sürgős, bizony hogy sürgős, de nem annyira nektek, tinédzsereknek, inkább nekünk sürgős, mert még mi is szeretnénk tisztességesebben élni, jobban élni, biztonságosabban élni, azzal együtt is, hogy már ötvenévesek vagyunk. Meg kell csinálni azokat a gazdaságpolitikai változásokat, amelyeket kemény ellenálláson, a megszokás ellenállásán keresztül, fiatalos lendülettel és hevülettel az ötvenévesek kezdeményeztek. Tudom, hogy a fiatalok közül sokan próbálják az okokat keresni, a hibákat feltárni, az utat keresni, és mégis éppen ezeknek a forradalmi jellegű gazdaságpolitikai változásoknak a kezdeményezői, megtervezői és végrehajtói 40, 50 meg 60 éves emberek. A pártban, a kormányban, a gazdasági életben egyaránt. Mert a forradalmiság nem az évek számától függ.

A generációk közti vita lényegét én abban látom, hogy rettenetesen nagy az elmaradásunk. Ebből a sok évszázadnyi elmaradásból az elmúlt harminc évben sokat behoztunk. Nagyon sok mindent csináltunk. Ennek ellenére az évszázados elmaradásból még sok van hátra. A most tizenéves generációnak, ha csak egy csöpp kis felelősséget érez is hazája, nemzete iránt, akkor a legeslegfőbb feladata, hogy többet kell behoznia a sok évszázados elmaradásból, mint amennyit nekünk sikerült. Nem akarok visszatérni e nemzet történelmének ismert buktatóira, Mohácstól a szabadságharc és 1919 leveréséig, a második világháborúig és a Don-kanyar 200 ezer magyar halottjáig. Most végre 25-30 éve olyan korszakot élünk, amilyen tulajdonképpen egyfolytában a magyar történelemben még alig akadt. Ha sikerül azon az alapon, amit a külső és a belső körülmények lehetővé tesznek, további 25 vagy 30 évet így élnünk, akkor komoly esélyeink vannak arra, hogy a most elinduló generáció még sokkal többet behozhasson a sok évszázados lemaradásból. Tőletek függ...

MÁSODIK BESZÉLGETÉS

Ipper: Talán jó volna most arról beszélgetni, hogy mennyire ismerős az a kifejezés, hogy nacionalizmus. Meg tudnátok-e fogalmazni, hogy egyáltalán mi a nacionalizmus? Mitől van, honnan jön, mik az erényei vagy a hátulütői?

Montvai: A nacionalizmus a történelem folyamán legtöbbször egy olyan eszme volt, ami önbizalmat gerjesztett. Ez az önbizalom azonban annyiban káros, hogy más népeket a háttérbe szorít. Ez még sok helyen ma is megvan. A nacionalizmus nézetem szerint a legtöbb esetben káros.

Polgár: Szerintem a nacionalizmus nemzeti öntudat. Nemzeti öntudatra, amíg nemzet van, addig minden embernek szüksége van, és a nemzeti öntudat, amíg nem válik sovinisztává és túlfűtött dologgá, addig szükséges. Ez tartja fenn a nemzeti szokásokat, a nemzeti nyelvet és minden ilyent. Ilyenek például a régészet, a történelem, a népszokások. Ahhoz, hogy ezeket megtartsuk, szükség van nacionalizmusra, mert hogyha nem lenne nacionalizmus, akkor beszélhetnénk eszperantóul, angolul vagy mindegy, hogy hogyan. És ahol nincs ez a nacionalizmus, ott könnyen kialakul a kozmopolitizmus.

Montvai: Hol a határ az egészséges és a káros nacionalizmus között?

Polgár: Hát ez aztán megint egy olyan dolog, hogy ki hogy ítéli meg. Van, aki azt mondja, hogy buzog-

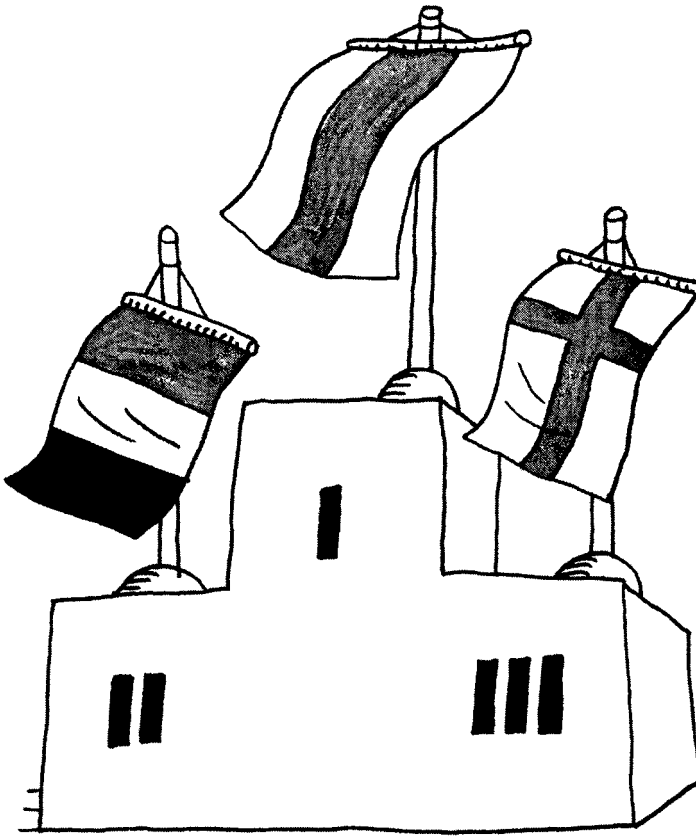

junk, igen, ez kell; van, aki csak azt mondja, hogy a népszokásokat, a magyarságunkat tartsuk meg.

Antal: Latinul a *natio* nemzetet jelent, és ebből származik.

Ipper: És mióta használják ezt a kifejezést?

Antal: Szerintem az 1800-as évek eleje óta használják.

Ipper: Vajon miért? Előbb nem?

Antal: Akkor vált az egyik legfőbb politikai irányzattá.

Sipos: Amióta nemzeti államról beszélünk. A nacionalizmus elsősorban a polgárság kialakulásához kapcsolódik. A polgárság úgy körülbelül a XVII–XVIII. században alakult ki, és ez a polgárság termeli ki azután magából a nacionalizmust.

Gál: A nacionalizmus kialakulása is mutatja, hogy milyen fontos szerepe, valláspótló szerepe volt. Mert a középkorban a vallás mondta azt, hogy minden ember egyenlő, egyenlő a földesúr a legutolsó jobbággyal és a királlyal. Mindenki Isten ítélőszéke elé kerül. Ugyanígy a kapitalizmus korában ezt a szerepet a nacionalizmus veszi át. Itt akkor mindenkit aszerint ítélnek meg, hogy milyen nációba tartozik. Tehát itt is egy szinten áll a legutolsó, a legnyomorultabb ember a leggazdagabbal.

Berecz: Szerintem a nacionalizmus kialakulása bizonyos fokig történelmi szükségszerűség. Az igaz, hogy tulajdonképpen a polgárság létrejöttével kezdett kialakulni, de én azt hiszem, hogy főként azokban az országokban játszik ez történelmileg nagy szerepet, amelyeknél valamilyen külső beavatkozás volt. Tehát például Magyarországon, ahol nagyon fontos volt, hogy a nemzeti öntudat létrejöjjön, az osztrák elnyomás miatt.

Gál: És ez minden európai országnál megvan. Például Angliánál, ahol az angol az a legfőbb, az angol a gentleman, a mindenekfölötti. Vagy a franciáknál is megvan, minden európai országnál megvan, épp a gyarmatosítás miatt, amiért többre tartja magát a különböző fejlettségi fokúaknál, és mindig ezzel akarja magát túlbecsülni.

Berecz: Ezt egy pillanatig sem nevezném nacionalizmusnak, tudniillik azért, mert ahogy két ember között van bizonyos rivalizálás, ugyanígy megvan ez két or-

ság között is. De nem tudom, hogy feltétlenül nacionalizmusnak nevezhetjük-e. Itt egészen mást érzek, mint – mit tudom én – a magyar–osztrák viszonyban a XIX. században.

Ipper: Azt hiszem, egy-két dolgot tisztázni kellene. Néhány fogalom, attól tartok, összekeveredett. Összekeveredik a hazafiság, a nemzeti érzés, a nacionalizmus, sőt a sovinizmus is. Ezek különböző kategóriák. Igaz, hogy a nemzet léte a burzsoázia létrejöttével együtt teremtődik meg. De sokkal régebben, tehát nem akkor, amikor a kapitalizmus már győz a polgári forradalomban, hanem amikor a polgári társadalom első csírái megjelennek. A magyar irodalomnak az az első alakja, aki nemzeti öntudattal beszél arról, hogy Pannóniának már van olyan fia, aki verseket ír, még latinul írt. Janus Pannonius volt ez a XV. században, de már nemzeti öntudattal írt. Ez még Mátyás kora volt. Hol van itt még a kapitalizmus?! Alig néhány évtizeddel később már Dózsa parasztjai lázadnak föl a feudalizmus ellen. Megbuknak, mert nincs még meg a történelmi, társadalmi, gazdasági alapja a forradalomnak, de már a feudalizmus ellen lépnek fel. Még anélkül, hogy fogalmuk volna róla, már az újabb társadalom érdekében lázadnak, egy olyan társadalomért, amelyről nekik persze sejtelmük sincs. Azért a társadalmi rendért, amelyik a feudalizmust váltja fel majd. Ezek már a kapitalizmus első csírái. Mint ahogy a reformáció, az egész európai reformáció, a feudalizmust jelentő katolicizmussal szemben, azzal kezdi, hogy a Bibliát nemzeti nyelvre fordítja. Így kezdődik a reformáció. Az első fordítókat akár bátor forradalmároknak nevezhetnénk, akik el merészelték követni azt a súlyos „bűnt", hogy lefordították a latin szöveget a nemzeti nyelvre. Tehát nem úgy képzelendő el, hogy a kapita-

lizmus, a burzsoázia már kialakult, és megvívja a maga harcát. Nem, hanem akkor, amikor a feudalizmus még csak kezdi túlélni önmagát. De még csak kezdi, még sokáig fennmarad. A reformációval szemben győzni fog Európa nagy részén az ellenreformáció, és ismét latinra fordítja a szót, és nem tűri el a profán fordításokat. No tehát a nemzeti érzés kibontakozása minden kétséget kizáróan forradalmi, progresszív, pozitív, mert feudalizmusellenes, s egy új társadalmi rend törekvéseinek egyik nagyon fontos tényezője. Később a nacionalizmus - majd az ennek távoli rokonságában még tovább fajuló ága, a sovinizmus – ezt a pozitív forradalmi szerepet fokozatosan elveszíti, és retrográddá, visszafejlődővé, sőt bizonyos körülmények között egyértelműen reakcióssá, ellenforradalmivá válik. Tehát a történelmi fejlődésen túl azt is nagyon világosan látni kell, hogy míg Balassi Bálint vagy Janus Pannonius korában nem beszélhettünk ezekről a kategóriákról, hogy hazafiság, nacionalizmus, nemzeti érzés, sovinizmus, mint egymásnak ellentmondó tényezőkről, hanem a hazafiság egységesen egy forradalmi ideológia alapjaihoz tartozott, addig később, a fejlődés során, a burzsoázia hatalomra kerülésével, a nemzeti érzésből fokozatosan alakították ki - hogy úgy mondjam, előre megfontolt szándékkal - a nacionalizmust. A kapitalizmus hanyatló korszakában pedig, éppen az uralkodó osztályok hatalmának biztosítása érdekében hozták létre tudatosan a legagresszívebb ideológiát, a sovinizmust. Ez már nem egyszerűen a saját nemzet túlértékelése, mint a nacionalizmus, hanem a szomszéd és a más nemzetek leértékelése, lebecsülése, a velük való szembefordulás, a gyűlölködések megteremtése. Egyébként borzasztó sok ága-boga van. Különböző országokban, különböző korszakokban is különböző módon jelent-

kezett, hiszen például a nacionalizmusból, amely a pozitív nemzeti hazafiságból tévedt mellékútra, nőtt ki a sovinizmus, majd a szovjetellenesség, az antiszemitizmus és sok minden egyéb. Más és más országokban, más és más körülmények között, más és más módon. A mi térségünkben, amit úgy hívunk, hogy Kelet-Európa, ennek a nemzeti érzésnek, a hazafiságnak is, majd később a nacionalizmusnak is nagyobb jelentősége van, mint Európa más részein, más földrészekről nem is beszélve. Mi lehet ennek az oka, mit gondoltok? Miért van az, hogy itt, ebben a mi „kreclinkben", ennek nagyobb a súlya, a történelmi jelentősége?

Sipos: Én arra gondolok, hogy talán azért, mert a történelem folyamán ezen a részen sokkal több változás volt. Ezek a változások, ezek a forradalmak meg ellenforradalmak, amelyekből azután végül eljutottunk idáig, sokkal gyakoribbak voltak, mint máshol. Én erre gondolok.

Ringbauer: Szerintem viszont sokkal elmaradottabbak voltak Kelet-Európában a népek, mint például Angliában vagy Franciaországban, vagy sokkal később jutottak el arra a fejlődési szintre, mint a nyugat-európai országok. És talán ez is, talán így próbáltak meg védekezni, szóval...

Montvai: Szóval azt hiszem, ennél sokkal egyszerűbb. Nyugat-Európában megvolt a lehetőség a nemzeti államok kialakulására, ugyanakkor Közép- és Kelet-Európában vagy soknemzetiségű államok voltak, mint Oroszország vagy a Habsburg-birodalom, vagy széttagolt államok, mint Németország vagy Itália. És éppen ezért sokkal felfokozottabb volt a nemzeti érzés.

Dósai: Én azt hiszem, hogy nemcsak ezért. Szerintem a kelet-európai országok történelme az egymás elleni harcok sorozatából állt, és azt hiszem, hogy ezért

volt számunkra annyira fontos a hazafiság, és ezért is lett belőle nacionalizmus.

Montvai: A történelemből kiindulva arra gondolok, hogy a nacionalizmus egyes népek elnyomásának és ugyanakkor az elnyomás ellen való küzdelemnek is lehet egyik eszköze. Vegyük a Habsburgok elleni küzdelmet. Például a Rákóczi-szabadságharcban a Habsburgok gúnyolása, a magyarok dicsőítése, a katonanóták, a nemzeti viselet, a huszár és egyéb meg a toborzódalok. Ezek az ellenállás eszközei voltak.

Ipper: Volna szíves valaki megmondani nekem, hogy mikor fedezték fel Amerikát?

Montvai: 1492-ben.

Ipper: Mikor volt a mohácsi vész?

Montvai: 1526.

Ipper: Számítsuk ki, hogy hány év van a kettő között.

Montvai: Harmincnégy.

Ipper: Köszönöm, még számolni is tudtok. 34 év differenciával Európa egyik felében az történt, hogy már nagyban folyt a világtengerek hajózása, Marco Polo már régen elérkezett Kínába, meg vissza is jött. Kolumbusz Kristóf nekivágott Indiának, de szerencsétlenségére Amerikát fedezte fel. Ezalatt Magyarországon – és nemcsak Magyarországon, hanem Kelet-Európa legtöbb országában – előbb a mohácsi vész volt, majd a török hódoltság következett. Nálunk ez „mindössze" 150 évig tartott. De a mai Jugoszlávia vagy Bulgária területén 500 évig. Én nem akarok itt valami „nagy nemzeti tragédiáknak máig ható következményeiről" beszélni, de azért ennek a két évszámnak a közelségében kitapintható, hogy hol történt valami olyasféle fordulat, aminek következtében a pozitív nemzeti

érzés nacionalizmussá fajulásának okait, gyökereit kell keresni. A francia nemzeti érzés, a spanyol nemzeti érzés hozzájárult a kapitalizmus alapjainak kialakításához, méghozzá úgy, hogy megteremtette egyebek között a világtengerek meghódításával az eredeti tőkefelhalmozást.

Dósai: A történelmi elmaradottság következménye tehát, hogy a nemzet sokkal nehezebben alakult ki Kelet-Európa területén, mint máshol?

Montvai: A nemzeti érzés, a nemzethez való tartozás tudata, a török, a Habsburg- és egyéb elnyomások következtében sokkal hamarabb alakult ki Kelet-Európában, mint maga a nemzet. Van, ahol egybeesik a nemzeti tudat kialakulása a kapitalizmus felé vezető ilyen-olyan úttal. Nálunk ez a két dolog több évszáza-

dos különbséggel jött létre. Az ország lakosainak nemzeti tudatáról Nemeskürty* könyvében meg egyebekben olvastam, hogy már milyen korán kezdődik, és nemcsak a költőknél, hanem az egészen egyszerű embereknél is. Hunyadiék koránál és még korábban, de ugyanakkor a nemzet, mint olyan, csak a XIX. század közepén alakult ki.

Ipper: Vagyis nálunk a hazafiság előbb fajul el nacionalizmussá, semmint hogy a nemzeti állam vagy a kapitalista, a burzsoá nemzeti állam igazából kialakulna. Mert rákényszerül. Nem azért, mert gonoszabbak Kelet-Európában, hanem azért, mert a Habsburg-birodalom ránehezedik. Magyarországot meg Szlovákiát meg Horvátországot egyszerűen éléskamrájának tekinti, és nem engedi meg az ipari fejlődést.

Montvai: Egymásnak uszítják őket, hát ebből van a sovinizmus.

Ipper: Így máris kialakul a sovinizmus, hogy hatalmon tudjon maradni a feudális uralom. Hogy az összefogott nemzetek ne tudjanak együttesen fellépni, ezért egymás ellen uszítja őket. A 48–49-es szabadságharcban, illetve forradalmi háborúban a legtöbb veszteséget talán nem is maga a császári osztrák hadsereg okozta, hanem a legtöbb nehézséget a forradalom vezérkarának hol a horvátok, hol a románok okozták. Bécs a forradalmi Magyarország ellen, a nemzeti állammá válni kívánó Magyarország ellen uszította őket. Ugyanakkor ez a Magyarország nem volt képes túllépni a saját árnyékán, és nem volt képes olyan intézkedéseket hozni, hogy a nemzeti kisebbségek támogassák. Kossuth Lajosnak el kellett mennie emigrációba, és évtizedeknek kellett eltelnie ahhoz, hogy rájöjjön:

* Nemeskürty István: Önfia vágta sebét. Magvető Kiadó, 1975

1848–49 abba bukott bele, hogy nem voltunk képesek a Magyarországon élő nemzetiségekkel együttesen fellépni, és alkalmat adtunk a Habsburgoknak arra, hogy a nemzetiségeket szembefordítsák velünk. Így alakította ki azután Kossuth a maga dunai konföderációs elméletét, de már sokkal, de sokkal később, akkor, amikor a forradalom zajai már elültek. Elég világos ez így?

Müller: Csak azt nem értem még mindig, hogy miért látták el a nacionalizmust ilyen negatív előjellel?

Dósai: Kétségtelen, hogy a nacionalizmus, amikor indult, akkor egyértelműen jó volt és haladó.

Müller: De én a mostani nacionalizmusról beszélek, például arról, ami Magyarországon van. Vagy van-e egyáltalán, és az haladó-e vagy sem?

Dósai: Sokszor ízléstelen, mert ma nacionalizmusnak legtöbbször azt tartják, hogy csak cigányzenét és magyar nótát lehet hallgatni, mást nem, véletlenül sem, és ez már egyszerűen ízléstelen.

Montvai: Nos, mi a nacionalizmus? Az a nacionalizmus, hogy kimegyek a Népstadionba, és elkezdek, mondjuk, a görög–magyaron üvöltözni, hogy hajrá, magyarok, hajrá, magyarok? Az a nacionalizmus, hogy külföldi ismerőseimet elviszem egy gulasch-partira, vagy megmutatom nekik a Hortobágyot csikóstul? Szerintem mindegyik egy kicsit hozzátartozik! Egy kicsit talán az is hozzátartozik a nacionalizmushoz, hogy kitárgyaljuk, milyen nemzetiségi politikát folytatnak egy másik országban.

Sipos: Szerintem nem. Szerintem a nacionalizmus egyszerűen az, hogy büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok, de ez nem azzal jár, hogy lenézek mást.

Bíró: Szerintem az, hogy én vallom azt, hogy én magyar vagyok, azzal én még nem vagyok nacionalista. Az, hogy például meghallom bárhol idegenben a ma-

gyar himnuszt vagy egy magyar szót, tudod, akkor már felkapom a fejem, és odanézek, attól én még nem leszek nacionalista. Ha büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok, akkor én már nacionalista vagyok? Ez nem így van.

Sipos: Akkor mitől van az, hogy valaki nacionalista? Szerinted?

Bíró: Az előbb már megállapodtunk abban, hogy az, hogy nacionalista valaki, az nem attól van, hogy büszke arra, hogy magyar, hanem azt jelenti, hogy a nemzeti öntudatát valamilyen formában túlzásba viszi. De az, hogy valaki jól ismeri a nemzetét, és sokat tud róla, ezt végtelenül kevésnek érzem. A nacionalizmust viszont mindenképpen negatív dolognak tartom, éppen azért, mert valaminek a túlzásba vitele. És én azt hiszem, hogy ha túlzásba viszünk valamit, az sohasem jó. Vagy legalábbis az élet általános szabályai szerint ez így van. És ezért érzem ezt.

Berecz: Szerintem a nacionalizmus az, amikor a hazafiság és a nemzeti öntudat már egy másik nemzettel szemben káros.

Gál: De Ági! Hogy lehet azt mérlegelni, hogy én mennyire vagyok nacionalista? Mert úgy érzem, hogy ezt feltétlenül lehet valamiképpen fajsúlyozni.

Ipper: Próbáljuk meg fajsúlyozni, méghozzá úgy, hogy most már a nagy elméleti és filozófiai magasságokból próbáljunk leszállni a mai magyar valóságba. Ki az ma Magyarországon, aki tisztességes hazafi, ki az, aki nacionalista, és ki az, aki soviniszta? Most nem azt kérdezem, hogy Kis Péter-e vagy Nagy Pál, hanem hogy melyik az az álláspont, az a vélemény, az a nézettípus, vagy mondhatnám azt is, ideológiai irányzat, amit ma hazafiságnak, nacionalizmusnak vagy soviniz-musnak nevezünk?

Gál: Az az ember, aki tisztességes hazafinak vallja magát, az a hazájában is és bárhol máshol tud úgy viselkedni, ahogy az az országához, a hazájához méltó.

Antal: A legfőbb feltétel az elkötelezettség. A szocialista tábor iránt, elkötelezettség a szocializmust építő haza iránt. És akkor ebben már minden benne van; benne van az, hogy becsületesen dolgozik; benne van az, hogy elfogadja az adott jelenlegi politikai törekvéseket, az irányzatokat; benne van az, hogy becsületesen él, és lehet, hogy ez nagy szó: a szocialista embertípust próbálja önmagában kialakítani. Ezt nevezem ma hazafinak.

Gál: Lehet, hogy egyre gondolunk, de én azt érzem, hogy amikor arról beszélünk, hogy nacionalizmus és hazafiság, akkor nem kell azt nézni, hogy milyen társa-

dalmi rendszerben élünk, hanem csak annyit, hogy mi magyarok vagyunk. És méltóképpen...

Antal: Mihez méltóképpen, mihez akarsz méltó lenni? Árpád apánkhoz? Vagy...

Gál: Figyelj ide, ha én valahova olyan környezetbe kerülök, legyen ez bárhol, külföldön vagy Magyarországon, ahol az emberek nem tudnak jóformán semmit Magyarországról, és nagyon rossz véleményük van, vagy pedig egészen fals információkat kaptak, azoknak én nemcsak hogy meg tudjam magyarázni, de én azzal, ahogy én ott viselkedem...

Ipper: Gyerekek, álljon meg a menet! Megpróbálom még földközelebb hozni. Tessék mondani nekem a magyar történelemből egy kimagaslóan és minden magyar által elismert hazafit. Ha azt a nevet mondom, hogy Petőfi Sándor, ez megfelel? Mi tette Petőfi Sándort hazafivá?

Többen: A nacionalizmus...

Ipper: Petőfi nacionalista volt?

Dósai: Én legalábbis annak érzem. A magyarságát hangsúlyozta!

Ipper: Milyen magyarságát? Az Árpád apánk magyarságát? A te kérdéseddel kérdezek vissza! Vagy a saját korának a magyarságát, amely magyarság akkor a Habsburg-elnyomás ellen, a polgári demokratikus független Magyarországért küzdött? Igaz?

Többen: Igaz!

Ipper: Akkor kérdem én, hogy ha Petőfi Sándor a maga korában a polgári demokratikus Magyarországért, a Habsburg-monarchiától független Magyarországért küzdött, és ezért volt hazafi, akkor vajon a mai hazafiságban miért ne játszana szerepet az, hogy ez az ország szocialista ország, és a mai hazafi a szocializmus építéséért küzd? Lehet-e általában magyar hazafi-

nak lenni, társadalmi rendtől, hogy úgy mondjam, a termelőeszközök társadalmi tulajdonviszonyaitól függetlenül, vagy sem? Lehet-e ma ugyanolyan hazafinak lenni, mint a XVIII. században vagy a XIX. században? Nyilvánvalóan nem! Az ma Magyarországon a hazafi, aki a szocialista Magyarországot szereti, küzd érte, teszi a maga területén a magáét – mindegy, hogy téglát rak-e, vagy vakbelet operál, teljesen mindegy. De a hazája a szocialista Magyarország. Talán így válhat világossá a hazafiság és a nacionalizmus közötti különbség: ha csak magyar vagyok, társadalmi rendtől függetlenül, akkor nacionalista vagyok; ha a szocialista Magyarország hazafija vagyok, akkor szocialista hazafi vagyok, akinek egyben nem jelentéktelen ismérve, hogy semmiképpen sem lehet soviniszta, tehát más népek gyűlölője. És ráadásul még internacionalista is, vagyis a közösségnek a tagja. Nemcsak a varsói szerződésnek mint közösségnek, hanem a népek közösségének, vagyis a még maguk küzdelmét Bissau-Guineában vagy Franciaországban vívó hazafiak közösségének is. Én ebben látom a dolog lényegét.

Montvai: De ilyen alapon van kapitalista hazafi is.

Ipper: Hogy a csudába ne volna, hát persze!

Antal: És akkor az mennyiben haladó vagy nem haladó? Ezek szerint akkor az, hogy negatív vagy pozitív a nacionalizmus, az rögtön a világnézettől függ, és attól, hogy valaki marxista vagy idealista? Vagy...

Berecz: Nem. Hazafiságról van szó. Mit tudom én, mondjuk Mozambikban van egy korunkbeli fiatal, aki vállalja országának a történelmét, mindent vállal, amiről az előbb beszéltünk, és ráadásul még küzd is azért, hogy egy lépéssel továbbvigye nemzetét. Ő attól jó hazafi lehet, még hogyha nem is olyan társadalmi rendben él, mint mi.

Ipper: Mondok egy egyszerű példát. Az amerikai imperializmus a kapitalista világrendszer vezető hatalma. De az az amerikai katona, akit ők úgy hívnak, hogy GI, aki a második világháborúban harcolt a japánok vagy a németek ellen, az nem volt hazafi? Hát persze hogy hazafi volt, a kapitalista Amerika hazafija volt. Ugyanez az amerikai katona, vagy ennek a fia, aki elment Vietnamba harcolni, ha százszor kiakasztotta magára ugyanazt a csillagos sávos lobogót, akkor sem volt hazafi, mert egy kis nép elnyomásáért küzdött. És nem a fasizmus elleni felszabadító küzdelmet folytatott. Vagyis sem a hazafiság, sem a nacionalizmus nem vonatkoztatható el sem tértől, sem időtől. Persze hogy lehet kapitalista hazafi! Hogy a csudába ne, a francia maquis-k* talán nem voltak hazafiak? Az életüket áldozták a német megszállók elleni harcban. Pedig a kapitalista Franciaország hazafiai voltak. Vagy az olasz partizánok? Hát persze hogy... Tehát attól függ, hogy milyen cél érdekében, ki ellen és miképpen. A koreai háború, a vietnami háború amerikai katonája akkor sem hazafi, ha erről ő személy szerint nem tehet. Tehát nem az határozza meg, hogy ő magában mit gondol erről, hanem a történelmi hely, a történelmi tény, a történelmi körülmények döntik el. Vagyis magyar hazafi ma, a mai Magyarországon – nem az ötven-száz évvel ezelőtti Magyarországon, hanem a mai Magyarországon – csak az lehet, aki a magyar haza mai körülményei között, vagyis a szocialista magyar haza körülményei között, ennek fia-lányaként szereti hazáját – anélkül hogy másokat lebecsülne. Ezt nevezem szocialista hazafiságnak. A szocialista hazafi-

* *Maquis* (ejtsd: *maki*) – a fasiszta német megszállók ellen fegyveresen harcoló francia ellenállók neve

ságnak pedig ismérve még az is, hogy nemcsak hogy nem soviniszta, nemcsak hogy nem néz le, nem gyűlöl más nemzeteket, hanem internacionalista is egyben. Elengedhetetlen része, de nem azért, mert ezt valaki, egy kommunista párt kitalálta, hanem azért, mert ez a szocializmus építésének feltétele. Ahhoz, hogy Magyarországon előre lehessen lépni a nemzet érdekében a szocializmus építése útján, ehhez Magyarországon a nemzet igazi érdekében – ezt nagyon hangsúlyozom – nemzetközinek kell lenni. Mert nem tudunk elszigetelve, nem tudunk csak a saját magunk erőiből előrelépni. A Szovjetunió történelmének volt egy nagyon hosszú periódusa, amikor elszigetelték, s bár a szovjet nép létszámában is nagy, s a szovjet föld tartalékai, nyersanyagai is óriásiak, azok mégis keserves évtizedek voltak. Ők internacionalistának tartották magukat, és a világ minden haladó mozgalmát támogatták még nyomorúságos helyzetükben is, de őket elvágták a viszonttámogatástól, vagy legalábbis igyekeztek elvágni. Ez borzasztó nehézségeket okozott. Tehát nekünk ma a szocializmus építése, a nemzet fejlődése érdekében internacionalistáknak kell lennünk.

Montvai: Nekem lenne egy kérdésem. Hogyha a Szovjetunió egy népet képvisel, akkor az ENSZ-ben miért van három mandátuma?

Ipper: Ennek történelmi oka van, ennek semmi köze az eddig vitatott témához. Az ENSZ megalakulását megelőző tárgyalások során az a két szovjet köztársaság, amelynek területét a németek megszállták és lerombolták, tehát Ukrajna és Belorusszia, mint a második világháborúban legtöbbet szenvedett két területe a Szovjetuniónak, szavazati lehetőséget kapott. Ezzel a második világháborúban szövetséges hatalmak, az ENSZ eredeti megalapítói, egyrészt elismerték a Szov-

jetunió veszteségeit, másrészt pedig lehetőséget adtak arra, hogy rögtön az indulástól kezdődően, a Szovjetunió ne egymagában álljon a nyugati világ többi országával szemben. A Biztonsági Tanács állandó öt tagja az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Kína (akkor még a Kínai Köztársaság) és a Szovjetunió. Tehát a Biztonsági Tanácsban egyenlő szavazatokkal rendelkeznek. A közgyűlésben pedig szavazatot kapott a Szovjetunió két legtöbbet szenvedett köztársasága is.

De térjünk vissza a témánkhoz. Amiről eddig beszélgettünk, az nem a realitás, hanem a cél. Tehát egy szóval sem merészeltem azt állítani, hogy akár nálunk Magyarországon, akár a környező kelet-európai országokban vagy másutt a nacionalizmus megszűnt volna. A nacionalizmusnak nagyon mély gyökerei vannak, amelyek még élnek nálunk is, más országokban is. Kelet-Európában különösen, a már megtárgyalt okok miatt. Tehát nem lehet elméletileg tudomásul venni, hogy a nacionalizmusnak mélyek a gyökerei, és amikor megnyilvánul, akkor meglepődni. Nem kell ebbe beletörődni, de tudni kell. Ha tiszta a lelkiismeretünk közösségileg, társadalmilag és egyénileg is, akkor igenis lehet elítélő véleményünk a nacionalista megnyilvánulásokról, ha más országokban vannak ilyenek.

Antal: De nem az a cél, hogy nekem erről elítélő véleményem legyen, hanem az, hogy azt megváltoztassam. Nem?

Ipper: A másik véleményét?

Antal: Persze.

Ipper: No de hát más országok belügyeibe nem illik beavatkozni.

Antal: Nem így értettem. A nyáron találkoztam csehszlovák meg román fiatalokkal, és meggyőződé-

sem, hogy az a cseh fiatalember, akivel elmentem a diszkóba, és táncoltam vele egy estén át, biztos, hogy többet az életben Magyarországra rosszat mondani nem fog.

Ipper: Milyen nyelven beszéltetek?

Antal: Kicsit oroszul.

Ipper: De azért meg tudtatok mindent beszélni?

Antal: Hát, amit akartunk, azt feltétlenül. *(Nagy nevetés.)* Különben épp azt akarom mondani, hogy nem mindenkinek van meg a lehetősége, hogy kommunikálni tudjon megfelelő módon azzal az illető másik országbeli fiatallal. Én nem tudom azt a nyelvet, az oroszt is gyéren beszélem, vagy ő nem beszéli azt a nyelvet, amin én próbálkoznék, szóval mélyremenő kérdéseket nem lehet így...

Ipper: Azzal egészíthetném ki akkor az igazi hazafiságról, a szocialista hazafiságról szóló nézeteimet, hogy az igazi és a szocialista hazafiság kifejlesztéséhez bizony nem árt nyelveket is tanulni. Mert igaz, hogy nem szerepel a marxista–leninista tankönyvekben, hogy az igazi hazafiság feltételei közé tartozik a nyelvtudás is, de praktikus okokból úgy tűnik, nagyon is szorosan összefügg vele. Meg aztán, bizony elég nagy baja ennek a mi kelet-európai szocialista közösségünknek – és ezenbelül nekünk, magyaroknak, akiknek más, egészen más nyelvcsaládba tartozó nyelvünk van –, hogy elég nehézkesen tudunk kommunikálni. Nyugat-Európának bizonyos értelemben még ebben is több szerencséje van, mert vagy világnyelveket beszélnek, vagy szorgalmasan tanulnak idegen nyelveket.

Antal: Én erre a beszélgetésre készülve, direkt beszélgettem negyven-ötven éves emberekkel is, és kérdezgettem, hogy miért haragszanak a csehekre, vagy miért nem tetszenek nekik a románok, ugyanakkor a

lengyelekkel miért vagyunk jóbarátok. Azt mondták nekem, hogy a lengyelekkel elég sok közös múltunk van, és sokszor együtt vészeltük át a történelem nehéz napjait. Az idén nyáron voltam Lengyelországban. És az idegenvezető úgy fogadott minket, hogy „igen, ugye, a lengyel-magyar barátság" – és rögtön úgy kezeltek minket, hogy tényleg otthon éreztük magunkat. Ugyanakkor voltam Csehszlovákiában is, és ott sem volt rossz tapasztalatom, annak ellenére, hogy itthon néhányan figyelmeztettek: „Na, majd meglátod, hogy fognak ott bánni veled!"

Polgár: Annak, hogy a negyven- és ötvenévesek közül sokan hogyan nyilatkoznak, és hogyan mondják azt, hogy a „lengyel–magyar barátság", annak szerintem sokkal nevetségesebb okai is vannak. Arra gondolok, hogy „a szomszédom az ellenségem, a szomszédom szomszédja a barátom" alapján eleve sokkal szimpatikusabbak voltak nekünk a lengyelek annak idején, amikor az ellenségeskedés a szomszédainkkal még mesterségesen fűtött folyamat volt.

Ipper: Bizony így van. Azt hiszem, nem kell nagyon messzire menni. Lengyelországgal utoljára közös dolgaink Mátyás király meg Báthori fejedelem idején voltak, azóta nem, ezzel szemben az Osztrák–Magyar Monarchia tagjaként Szlovákiának, az erdélyi románoknak és a délvidéki horvátoknak, a szerbeknek bizony a magyar uralkodó osztályok áttételes elnyomói voltak. Bennünket még bizony arra neveltek, hogy lenézzük azokat a bocskoros oláhokat meg azokat a toplák cseheket meg mit tudom én, milyen tótokat, és belénk itatták, éppen annak érdekében, hogy a nacionalizmus erejével tegyék lehetetlenné a forradalmi mozgalmakat. Kelet-Európában századok tényei bizonyít-

ják, hogy valahányszor egy országban belső társadalmi feszültségek alakulnak ki, akkor ezeket a feszültségeket a nacionalizmus eszközével vezetik le. A két világháború közötti Magyarország talán a legtöbb belső feszültségtől szenvedő országa volt Európának. Egy elvesztett háború, egy elbukott forradalom, Trianon, föld nélküli parasztok, munka nélküli munkások, hólapátoló értelmiségiek, minden-minden arra predesztinálta ezt az országot, hogy forradalmi robbanás történjék, mert annyi feszültség volt benne. A Bethlen-féle konszolidáció – nem tudom, hallottatok-e már erről a korszakról –, tehát az ellenforradalmi fehérterror utáni úgynevezett konszolidációs korszak, egyik – nem tudom másképpen minősíteni – „zseniálisan" gonosz, de eredményes húzása volt, hogy tulajdonképpen egyetlen jelszóval és az e köré épített egész ideológiai rendszerrel leszerelte a robbanásveszélyes feszültségeket. Ez a jelszó akkor úgy szólt: „Csonka Magyarország nem

ország, egész Magyarország mennyország." És ennek következtében a szomszéd nemzetek meggyűlöltetésével, a szovjetellenességgel, az antiszemitizmussal sikeresen elérték, hogy egészen a második világháború kezdetéig a nacionalizmus ereje visszatartotta a társadalmi robbanás veszélyeit; és elérték, hogy ez a nemzet szinte a szó szoros értelmében dalolva indult bele nemzeti történelmének legsúlyosabb tragédiájába: a második világháborúba, a Don-kanyarba. Hiszen a mohácsi vész az rettenetesen nagy pusztulás volt, ugye? De a Don-kanyarnál néhány nap leforgása alatt tízszer annyi ember pusztult el, és következményei tízszer, százszor olyanok lehettek volna, ha azután nem következik be az a társadalmi fordulat, amely a felszabadulással bekövetkezett. Tehát mindezt azzal a kis jelszócskával érték el, hogy minden pesti és vidéki ajtóra és kapura kis pléhtáblácskát ragasztottak vagy szögeztek egy kis térképpel, amelyen Nagy-Magyarország vértől csöpög, és benne a „Csonka Magyarország" és a „nem, nem, soha". Vagyis az irredentizmus – így nevezték –, a Trianon revíziójára való törekvés, a nacionalizmus és a sovinizmus erejével akadályozták meg, hogy a progresszív erők komoly tömegmozgalmakká válhassanak. Ennek nevében voltak képesek illegalitásban tartani a kommunista pártot. Ennek jegyében és ennek a vérbe, az agyba beleoltott ideológiai erejével voltak képesek a forradalmi mozgalmakat ellenszenvessé tenni a tömegek szemében. És ezzel bírták belevinni az országot a második világháborúba Hitler mellett. Tehát a negyvenesek-ötvenesek-hatvanasok fejében, hiába is tagadjuk, még akkor is, ha az elmúlt harminc-valahány évben nagyon sokat megtanultunk abból, hogy annak a korszaknak milyen bűnei voltak, bizony nagyon mé-

lyen benne vannak ezek a gyökerek. És nagyon nehéz kiirtani.

Sipos: Bocsánat, mi az, hogy irredentizmus? Még soha nem hallottam.

Ipper: Nos, az előtted járó egy-két generáció annál többször. Ezért is maradt meg mélyen a fejekben. Maga a szó olasz eredetű, kb. azt jelenti, hogy „fel nem szabadított". Olaszországból származik a politikai tartalma is. A múlt század utolsó harmadában ott kialakult polgári nacionalista mozgalom volt, amely nemzetiségi vagy történelmi alapon követelt – más országokhoz tartozó – területeket. Főleg az akkor még osztrák uralom alatt volt területekre, például Triesztre vonatkozott.

Magyarországon a Tanácsköztársaság leverése és a trianoni békeszerződés után kialakított soviniszta ideológia és mozgalom volt az irredentizmus. Óriási propagandával, nagyon hatásosan terjesztették az irredenta eszméket, úgy érzem, máig is nyúló hatással.

Sipos: Én úgy érzem, hogy ez a mai tudatban már pusztulóban van, mert mi igenis képesek vagyunk felfogni ennek a lényegét.

Montvai: Attól tartok, hogy ez még messze nincs így.

Polgár: Szerintem a jelentkezési formája módosult. Mert például Kossuth korában volt egy iparegylet, amely hirdette: vásárolják a magyar ipari termékeket. Ezzel szemben, ugye, a múltbeli és a mai magyar nacionalizmus egyforma abban, hogy két pohár bor után, hú, de nagy magyarok vagyunk, kint a meccsen elégetjük az ellenfél zászlaját, de a boltban, hogyha magyar kazettát tesznek elénk, akkor azt mondjuk, miért nincs nyugatnémet, vagy miért nincs japán. A magyar nacionalizmus alaposan félresikerült!

Dósai: Ez a termék minőségének a kérdése. Mert a magyar kazetta az utóbbi időben rossz volt. *(Nevetés.)*

Berecz: A Tamás által mondottakra csak annyival szeretnék reagálni, hogy én azt hiszem, az előítéletek most is megvannak, és bizonyos mértékig talán változtak, de azért sokkal jobb a helyzet. Lehet, hogy én túl optimista vagyok, de minél jobban megértjük a dolog lényegét – és feltételezem, hogy nemcsak mi értjük meg, hanem megértik a többi ország korunkbeli fiataljai is –, akkor egyre kevesebb esélye van a nacionalizmusnak.

Polgár: Én messze nem látom ilyen optimistán a jelent és a jövőt. Azt hiszem, az utóbbi időben ezek az előítéletek erősödtek. Erősödött például az antiszemitizmus is. Tényleg egyre erősebb a magyar középiskolákban, egyre jelentősebb, sőt megtűrt.

Ipper: Mire alapozod ezt?

Polgár: Személyes tapasztalatra, teljesen személyesre.

Ipper: Megfogalmazott dolgok, vagy pedig csak...?

Montvai: Igen, kerek perec ki van mondva, hogy „te rohadt zsidó", meg „én vagyok az árja". Van egy ismerősöm, azt mondja, hogy ez az ember „ez egy olyan zsidó"... olyan unszimpatikus.

Dósai: Igaz. Hányszor hallottam, hogy valakire, aki maszek, aki drágán adta a húst, azt mondták, hogy „rohadt zsidó".

Antal: Ennek, azt hiszem, más a jelentősége, hiszen a történelem során kialakult, hogy az Európában élő zsidók általában kereskedéssel foglalkoztak. Most ez más kérdés mint faji előítélet, és egészen más, hogy valaki maszek, és drágán árul, ez a kereskedő zsidóra vonatkozik, és nem a fajtára, szóval...

Gál: A magyar állam ezeréves, és ebből összevissza nyolcvan évet volt egyenjogú lakosa az országnak a zsidó. De most is, amikor egyenjogú, akkor is úgy mondják, hogy „jó fej, pedig zsidó". Vagy: „én utálom a zsidókat, de téged természetesen nem". Ez a másik nagyon jellemző. Tény, hogy az Ifjúsági Parkból ki kellett utasítani a Beatrice együttest, mert antiszemita és újfasiszta jelszavakat hangoztatott. Ez tény.

Ipper: Az egy punk-koncert volt.

Gál: Együtt jár vele... A punkban nagyon sok jele van az újfasizmusnak.

Ipper: Gyerekek, én nem mernék vállalkozni arra, hogy elemezzem a magyarországi antiszemitizmus történetét, hiszen ahhoz szaktanulmányokat kellene folytatni. De akit érdekel, annak nagyon ajánlom Száraz György szerintem kitűnő tanulmányát: *Egy előítélet nyomában,* a Valóság 1975/8. számában, és később könyv alakban is megjelent.

Annyit mindenesetre tudok, hogy az antiszemitizmus sem valami istentől való átok, nem öröktől fogva van, és nem is lehet örök életű. Bár Magyarországon voltak zsidók már az Árpád-házi királyok idején is, akkor még semmi, de semmi nyoma nem volt az antiszemitizmusnak. Történelmi bizonyítékok szerint az Anjou királyokkal kaptuk ezt az „áldást" – a „művelt Nyugattól". Azóta hol erősebben, hol gyengébben, de századokon keresztül jelen volt társadalmunkban. Az okát józan ésszel én tulajdonképpen nem tudom felfogni, de az biztos, hogy valakinek, valamilyen hatalmi erőnek mindig jól jött a valóságos problémák elleplezésére, az indulatok felkorbácsolására – ahogy ma mondanánk: a tömegek manipulálására.

Antal: Nem lehet általánosítani azt, amit Montvai

meg Dósai mond. Mi is középiskola vagyunk, ezer diákkal, és még a hírét sem hallottuk antiszemitizmusnak. Hírét sem hallottam, hogy ilyen mozgalmak léteznek, és nem is lehet ilyen a XX. században, egy fasizmus után. Megnézzük a filmeket, amelyek Nyugat-Németországban az újfasiszta mozgalmakról készülnek, és igenis botrányosnak tartjuk és elítéljük ezeket.

Bíró: Mentem haza egyszer – a nyolcadik kerületben lakom –, egy elég sötét utcában, és komolyan mondom, megborzongtam: hatalmas nagy, foszforeszkáló festékkel fel volt írva a falra, hogy feketeterror, és egy hatalmas horogkereszt volt mellette. A falon és az úttesten. Ilyenkor az ember valóban gondolkozik: igaz-e, amit ti mondtatok? De ez csak egy nagyon pici sejt lehet. Szerintem minden józan ember elítéli az ilyent.

Müller: Azt mondod, hogy egy ilyen háború után ez lehetetlen? Pedig szerintem Magyarországon van szovjetellenesség is.

Ipper: Leegyszerűsítve a dolgot: tulajdonképpen a kettő ugyanabból a melegágyból származik: a nacionalizmusnak része az antiszemitizmus, a szovjetellenesség, az antikommunizmus is. Ezek mind-mind a XX. századi nacionalizmus különböző mellékhajtásai. Még azt is merném mondani, hogy ezek – sok egyébbel együtt – teszik ki a nacionalizmust. És hozzáteszem, hogy nemcsak egy ilyen háború után, hanem harminc-valahány év szocialista építése után is létezik. Nézzétek, mi úgy az 1945–48 közötti lelkes időkben – mindannyian, akik akkor a társadalomért tudatosan és aktívan dolgoztunk – meg voltunk győződve arról, hogy mire ötvenévesek leszünk, mire eltelik harminc-valahány esztendő, addigra el is felejtjük ezeket a fogalma-

kat, hogy nacionalizmus meg szovjetellenesség meg vallás meg faji előítélet. Borzasztó naivak voltunk. Ugye először is: a gyökerek túlságosan mélyek ahhoz, semhogy harminc év alatt meg lehessen szüntetni sok száz vagy akár ezer év hatásait. Másrészt pedig mert a fejlődés nem volt egyenes vonalú. Meg vagyok róla győződve, hogyha minden úgy történt volna, olyan szépen és simán, ahogy 1945 és 48 között elképzeltük a szocializmus építését, akkor minden bizonnyal kevesebb lenne a nacionalizmus meg az ilyen vagy amolyan gyűlölködés. De mert a szocializmus építése nem olyan egyszerűen megy, ahogy mi azt akkor képzeltük, ennek következtében a sok száz éves maradványokból még sok megmaradt. Hát itt van ez az előbbi példa, amit mondtatok, ugye, hogyha egy maszek drágán árul valamit, akkor azt mondják, hogy az zsidó. Itt rögtön előjön a szocializmus építésének ebből az ellentmondásából – vagyis abból, hogy a maszek drágán árulhat –, rögtön előjön a sok évszázados faji előítélet, és összekötődik. Mert az emberek tudatában mindenféle rossz és a szocializmus építésének mindenféle hibája is előhozza az összes korábbi rosszat. Márpedig a szocializmus építése során sok hibát követtünk el, meg borzasztó sok nehézségünk van a hibáktól függetlenül is. Objektíve. Ha a szocializmus 30 év alatt meg tudta volna tenni azt, amit mondjuk 300 év alatt fog tudni megtenni, akkor már túl lennénk ezeken az előítéleteken. Mikor leszünk túl teljesen? Akkor, ha a szocializmus minden gondját levetve, valóban felépítettük a szó minden álomszerű és egyben tudományos értelmében a kommunista társadalmat. Addig viszont kisebb vagy nagyobb mértékben, pillanatnyi válságok vagy nehézségek következtében, a nemzetközi helyzet feszültségei

következtében vagy a belső gazdasági feszültségek következtében, újra és újra elő fog kerülni a nacionalizmus vagy a sovinizmus vagy a szovjetellenesség vagy az antiszemitizmus. Nem meglepődni kell ezeken, nem is hallgatni róla, hanem keményen és tudatosan küzdeni kell ellenük.

HARMADIK BESZÉLGETÉS

Ipper: Gyerekek, megpróbálkozna-e valaki megfogalmazni, mit is jelent az a kifejezés, hogy a „Nyugat" és a „Kelet"?

Berecz: Nyugaton Európának a tőkés országait értjük. Kelet-Európának pedig a szocialista országokat együttvéve nevezzük. Tudjuk, hogy a XIX. század végén és a XX. század elején ez mást jelentett. Például Ady korszakára gondolok, amikor a Nyugat a lényegesen előrehaladottabb, a fejlettebb és felvilágosultabb világot jelentette.

Ipper: Azt is meg kell határozni, hogy ez milyen kategória, mert ugye valamihez képest nyugat, vagy valamihez képest kelet.

Montvai: Hogyha társadalmi kategóriának nézzük, akkor vitatkoznék, hiszen nemcsak Európára korlátozódik a nyugat, hanem társadalmilag nézve és katonailag is a Nyugatnak a vezető állama az Egyesült Államok, ami tudvalevőleg nem Európában fekszik, míg gazdaságilag a második vezető állam Japán, ami szintén nem európai ország.

Ipper: Ezzel szemben nem is nyugaton van!

Montvai: Ez a „nyugat" kifejezés végső soron jelképes értelmű lett napjainkban, hogyha társadalmilag és katonailag nézzük a dolgokat. Földrajzilag természetesen mást értünk nyugaton, és mást értünk keleten.

Ipper: Gondolkodtatok ti már valaha azon, hogy honnan származik ez, és mihez képest nyugat a Nyugat

és mihez képest kelet a Kelet? Most kizárólag földrajzi értelemben gondolom egyelőre, mert azt hiszem, ebből következik aztán majd a társadalmi, a politikai, a gazdasági és a katonai értelmezés is. Mitől nyugat az, ami nyugatra van, és mihez képest van keletre, ami keleten van, és hol kezdődik az egyik, és hol fejeződik be a másik?

Bíró: Ha földrajzilag nézzük, akkor Greenwichtől van nyugat és kelet.

Ipper: Valóban Greenwichnél húzódik a 0 hosszúsági fok, ami ettől jobbra fekszik, az kelet, ami attól balra fekszik, az nyugat. Melyik országban van ez a Greenwich?

Kórus: Angliában.

Ipper: Miről nevezetes ez az Anglia?

Bíró: Az ipari forradalomról elsősorban.

Ipper: Miért lett pont ott a greenwichi zéróp ont?

Montvai: Amikor elhatározták, hogy egy közös középvonalat kell kijelölni, akkor Anglia vezette a világ kereskedelmét, a világ gazdaságát, a világtengereket ő ellenőrizte, tehát ez volt a legjelentősebb hatalom.

Ipper: Szeretném, ha a leglényegesebb szó elhangzana.

Sipos: Gyarmatbirodalom.

Ipper: Bizony! A legnagyobb gyarmati birodalom. Ez a greenwichi középpont, amit az emberiség és a tudomány is elfogadott, és az ebből származó összes következmény onnan származik, hogy annak idején a brit birodalom volt a világ ura és a világ közepe. Iskolás koromban nagyon szerettem búj ni a földrajzi atlaszt, és az telis-tele volt rózsaszínre festett területekkel. A brit birodalom ugyanis általában rózsaszínnel volt jelezve a térképeken. És a világ nagy része rózsaszín

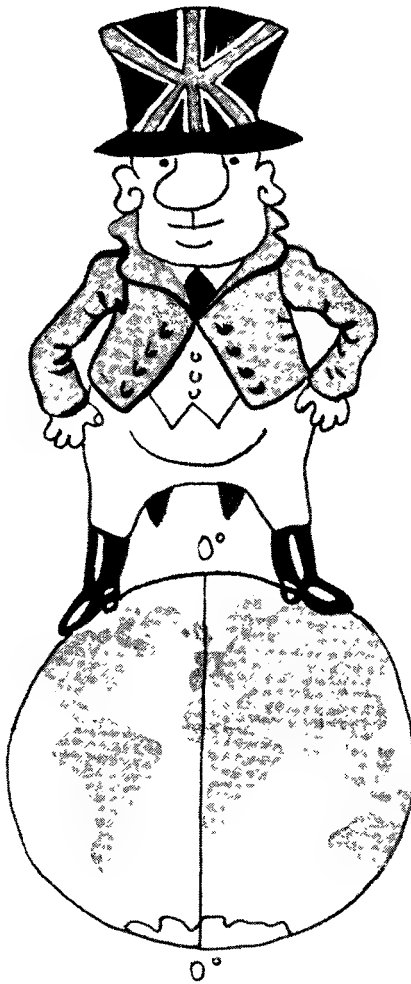

volt, mert a világ nagy része a brit birodalom része volt. Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában egyaránt. A második világháború befejezéséig tulajdonképpen a világ közepe volt, vagyis megteremtette annak a lehetőségét önmaga számára, hogy még abban is meghatározó tényező legyen, hogy hol húzódjék a nullapont. De ezenkívül még sok minden másban. Filozó-

fiában, gondolkodásmódban és – amit én a legfontosabbnak látok ebből – eredeti tőkefelhalmozásban. Ez a dolog lényege. És az, amiről mi ma ilyen könnyűszerrel, beidegzéssel azt mondjuk, hogy „nyugat", az tulajdonképpen nem más, mint a gyarmatokból megszerzett vagyonból legelőször kifejlődött tőkés országok, amelyek ennek következtében a legfejlettebbek. Ez a „nyugat". Ezért akartam én mindenáron hallani ezt a földrajzi és politikai vagy gazdasági összefüggést. Tehát még a legegyszerűbb meghatározás arra, hogy a hétköznapi nyelvben mit használunk, mire értjük azt, hogy „nyugat", az azzal függ össze, hogy a fejlett iparral rendelkező tőkés országok azon a területen alakultak ki, amelyek a legnagyobb gyarmatosító birodalmak voltak. Ezek Anglia, Franciaország, Spanyolország, Portugália, Németország, Olaszország. Aztán követte őket az Egyesült Államok, úgy is mint egykor az angol birodalom része. Majd győzedelmeskedett a maga függetlenségi háborújában. Fejlődésének első szakasza után polgárháborút vívott a rabszolgatartó Déllel. Ezután rögtön gyarmatosító hatalommá vált a saját földrészén, Dél-Amerikában. Tehát már polgári társadalomként szinte sietnie kellett, hogy behozza az eredeti gyarmati országokkal szembeni lemaradását. Latin-Amerikát már sokkal modernebb tőkés eszközökkel gyarmatosította, mint annak idején Anglia mondjuk Indiát vagy Afrikát. De hát hová soroljuk Törökországot? Földrajzilag persze hogy nem nyugatra, és Japán sem nyugat. De azért amikor a hétköznapi beszélgetésben azt mondjuk, hogy „nyugat", akkor ebbe Törökországot meg Görögországot is beleértjük, pedig földrajzilag nem fekszenek nyugaton, és nem iparilag magasan fejlett tőkés országok. Hanem – és itt jön az újabb kategória – egy katonai rendszernek a ré-

szei, a NATO-nak, amely a nyugati hatalmak katonai szövetségi rendszere. Egyébként a NATO nagy része is Greenwichtől keletre fekszik, mert hiszen Hollandia meg Norvégia is keletre van. Görögország, Törökország és Olaszország pedig délkeletre, mégis a bevett fogalmak szerint a Nyugathoz tartoznak.

No, ezek után próbáljunk továbbmenni. Magyarországról, fiatalok szemével nézve, miben érződik alapvető különbség a Kelet-Európában, vagyis a szocialista országokban, vagy a Nyugat-Európában, vagyis a kapitalista országokban élő fiatalok életformája, életkörülményei, lehetőségei között? Szeretném, hogyha erről igazán gátlások nélkül, saját tapasztalataitok, ismereteitek alapján beszélhetnénk. Jó?

Antal: Közismert, hogy Nyugat-Európában lényegesen magasabb az életszínvonal általában, de azokról a fiatalokról, akikkel nekem alkalmam volt beszélgetni, és nyugat-európaiak, az derült ki, hogy egészen más problémáik vannak, mint nekünk. Ezek a problémák lényegesen komolyabbak, mint a mieink. Nem azokról a fiatalokról beszélek, akiknek milliomos a papája vagy a keresztpapája, hanem mondjuk középosztálybeli vagy munkásfiatalokról. Tudomásom szerint a legnagyobb probléma a munkanélküliség, fantasztikusan nehezen tudnak elhelyezkedni a pályájukon. Ugyanakkor szinte kinevetnek minket, amikor olyanokról beszélünk, hogy nálunk az egyik legnagyobb problémája a fiataloknak az, hogy ha családot alapítanak, akkor nehezen tudnak lakáshoz jutni. Én azt hiszem, hogy tulajdonképpen hozzájuk mérve magunkat, nem panaszkodhatunk. Más kérdés, hogy önmagunkkal meg vagyunk-e elégedve, hogy mit csinálunk, meg hogy élünk, meg mik a problémáink. Annyira más a kettő, nem is tudom, hogy össze lehet-e hasonlítani.

Montvai: A lehetőségek összehasonlítására kitérve, szerintem Magyarországon lényegesen jobbak a lehetőségek. Természetesen nem azokat értem Nyugat-Európában viszonyítási alapul, akiknek megvan a gazdasági lehetőségük ahhoz, hogy tanuljanak, hanem azokat, akik átlagemberek. Sokkal nehezebben jut el addig a szintig, sokkal nagyobb tudással kell rendelkezniük ahhoz, hogy elérjenek valamit, hogy kiemelkedjenek a saját sorukból, mint Magyarországon.

Ipper: No de kérem, ezek közhelyek! A fejlett tőkés országokban kivétel nélkül mindenhol van kötelező iskolarendszer, sőt nagyon sok országban nem is nyolc, hanem tíz- vagy tizenkét osztályos iskolarendszer van.

Montvai: Most nem az általános tanulás szintjéről beszélek, hanem a magasabb fokú iskolázásról.

Bíró: Az lehet, hogy náluk viszonylag könnyen bekerülnek az egyetemre, de utána sokan közülük nem tudnak elhelyezkedni. Nálunk a fiataloknak, akik megkapják a diplomát, az a legnagyobb problémájuk, hogy Pestről el kell menniük vidékre. Nekik az, hogy egyáltalán valahová elhelyezkedhessenek dolgozni a szakmájukban.

Antal: Nagyobb problémának látom azt, ami főként az utóbbi időben, mondjuk a hetvenes évek elejétől kezdve tapasztalható Nyugat-Európában, hogy nagyon mélyen beleszól a politika. Tehát vannak, akik mondjuk meg tudják ugyan fizetni, hogy egyetemre járjanak, de egyszerűen politikai szempontból a kormány mindent elkövet annak érdekében, hogy a fiatalok ne tanuljanak. Tudniillik nem tudják elhelyezni a fiatalokat. Ami szörnyű dolog.

Ipper: Sokat beszéltünk az értelmiségi fiatalokról, ami nyilván abból adódik, hogy turizmus közben a legkönnyebb velük találkozni, ők járnak többet túrázni,

és velük lehet inkább közös nyelvet találni. De a valóság az, hogy ennél sokkal mélyebb a munkanélküliség gondja éppen a nem diplomás, sőt a legalacsonyabb képzettségű fiatalok körében. Van egy angol kifejezés, úgy szól, hogy „drop out" – a kipottyanás. A fiataloknak elviselhetetlenül magas aránya, a meglévő iskolarendszer ellenére, egyszerűen „kipottyan" az iskolából. Kipottyan, mert a szülei nem bírják anyagilag; kipotytyan, mert közben a kábítószer élvezője lesz, bűnöző lesz, utcán lógó linkóci lesz, mert szétesnek a családi kötelékek. Közülük kerül ki a legtöbb munkanélküli, éppen az ő számukra nem tudnak munkalehetőségeket teremteni. Őközülük sokan már eleve munkához se jutnak. Az ő arányuknál valamivel kisebb az arány a szakmunkások körében, de még ez is nagyobb, mint a diplomások körében lévő munkanélküliség. A dolog titka abban van, hogy a diplomások jobban ki tudják fejezni a maguk követeléseit, tehát jobban érzékelhetők az ő gondjaik. A kapitalista társadalom számára az értelmiségi munkanélküliség a fájdalmasabb. Ezért hallani erről többet, mint a többiek gondjairól.

Gál: Ha jól meggondoljuk, erre van is egy magyarázat. Az, hogy ebben a században technikailag annyira fejlett ez az egész világ, hogy a kapitalista társadalmi rendszernek nem azokra az emberekre van szüksége, akik szakképzetlenek, és akik betanított munkások, hanem akik értelmiségi szinten állnak.

Ipper: Igen, ez igaz, de sajnos az ellenkezője is igaz, mert az ellenkezője viszont azt bizonyítja, hogy milliószámra alkalmazzák az úgynevezett vendégmunkásokat, akik a legolcsóbb munkaerőt jelentik, akiket nem engednek szervezkedni, tehát nem kell tőlük politikailag félni, és ráadásul, ha őket elbocsátják, akkor nem kell félni attól, hogy kimennek tüntetni. De a vendég-

munkások millióit hazazavarják, amint a munkanélküliség fokozódik. Az első, aki elveszti a munkáját, az a vendégmunkás. A második az a bizonyos „drop out" fickó – ha egyáltalán munkába tudott állni –, s csak harmadikként a szakmunkás, és a negyedik, aki kiesik a munkából, a diplomás.

Gyerekek, váltsunk témát! Melyiktek járt már Nyugat-Európában?... Egy... kettő... három... négy... öt. Elég szép számmal. Volt alkalma valamelyikteknek televíziót nézni? Nem azért, mert a szakmám, hanem azért, mert az egyik vesszőparipám. Milyen tapasztalataitok voltak az általános kultúrakínálatról?

Antal: Én Olaszországban jártam, az olasz tévét láttam. Vannak nagyon színvonalas műsoraik. Például végignéztem egy hangversenyt, amit a milánói Scalából közvetítettek. Csodálatos volt. Viszont több csatornán megy a műsor, és volt olyan, hogy mondjuk három csatornán inkább kalandfilm ment meg western, de voltak igényes, filmtörténeti szempontból is jelentős filmek. Pont akkor ment az *Autó* című film, azt hiszem, Anna Magniani játszotta a főszerepet, amit előtte egy hónappal nálunk is vetítettek. Szerintem megfelelő a színvonal, ha valaki művelődni akar.

Ringbauer: Szerintem nagyon drága például a színház. Itt nálunk tulajdonképpen bárki elmehet a színházba, aki akar, ott viszont nagyon nagy probléma, hogy nem nagyon tudnak eljutni színházba.

Sipos: Úgy gondolom, hogy nálunk a televíziót – hogyha most ezt helyezzük előtérbe – mindenképpen a művelődés és a közművelődés egyik eszközeként tartjuk számon, és egyre inkább az a törekvés, hogy valóban azzá váljon.

Ipper: Néha túlságosan...

Sipos: Néha túlságosan, szóval hajlamosak vagyunk átugrani a ló... lovon. Én úgy gondolom, hogy minden kulturális tevékenységgel nemcsak kiszolgálni, hanem szolgálni kell a hallgatóságot, a nézőket. Úgy érzem, hogy Nyugaton inkább csak kiszolgálják a nézőket, a hallgatókat, míg nálunk azért tesznek annak érdekében is, hogy az ízlésük fejlődjön. Ez a nagy kérdése a művészeteknek is, hogy nem kiszolgálnia, hanem szolgálnia kell a közönséget.

Antal: Most borzasztóan le fogom egyszerűsíteni, amit gondolok. Vegyünk egy tőkést, akinek van egy gyára, és dolgozik benne mondjuk kétezer munkás. Na most, ennek a tőkésnek az a célja, hogy a munkás minél intenzívebben tudjon bent a gyárában dolgozni, minél több profitot hajtson a malmára. Ha én vagyok az a tőkés, akkor úgy gondolkozom, hogy nekem az az érdekem, hogy minél többet tudjak kicsikarni a mun-

kásból. Most ehhez mi kell? Az, hogy a munkás frissen, fitten, kipihenten jöjjön be nekem reggel a gyárba dolgozni, tehát hogyha hazamegy a gyárból, és leül a tévé elé, akkor az szórakoztassa, kikapcsolja, de semmiképpen ne művelje. Mert nem cél, hogy másnap délelőtt a munkája mellett gondolkozzon azon, amit tegnap este látott a filmen. Abban a pillanatban, amikor nézi, jól érezze magát és pihenjen, tehát semmi több. Sokaktól hallottam, hogy az Egyesült Államokban, Franciaországban a televízió programjai ezt célozzák, ezért ilyen teljesen szórakoztató, és egyáltalán nem nívós műsorok mennek a televízióban.

Gál: Nem egyértelműen a butítás a cél, ezt én nem írom alá.

Ipper: Bizony! Mitől van az, hogy Olaszországban sok nagyszerű, esztétikailag, politikailag, ideológiailag kiváló, baloldali film készül? Hát van kapitalizmus Olaszországban, vagy nincs kapitalizmus? És ha van kapitalizmus, akkor miért vannak ilyen kiváló filmek is?

Antal: Mert nagyon erős az olasz kommunista párt hatása a fiatalokra és a művészekre is. És kialakult egy olyan művészgárda, akik meggyőződésesen politizálnak, és a baloldal mellett vállalnak elkötelezettséget.

Ipper: Hát ha minden rendben van, ha járhatnak iskolába, van kulturálódás, a televízió ugyancsak ad szép opera-közvetítést a Scalából, akkor mitől baloldaliak a baloldaliak, mi ellen harcolnak, vagy miért harcolnak?

Montvai: Angliában a legjobban nézett csatorna a harmadik, az úgynevezett ITV, ahol csakis szórakoztató filmeket és reklámokat sugároznak. Én abban látom ennek az okát, hogy nincsen meg az igény a kultúrára. Olaszországban viszont éppen ezek a kommunista be-

állítottságú rendezők próbálják emelni a színvonalat, az igényt. Miért pont Olaszországban? Azért, mert ott a legerősebb a kommunista párt Nyugat-Európában.

Ipper: Miért lettek tagjai a filmrendezők közül sokan a kommunista pártnak? De beszélhetünk írókról is. Vagy a kultúra más művelőiről. És miért, hát miért harcolnak?

Polgár: A társadalmi problémák adottak. És a művészek, a kultúra művelői ezek alól nem vonhatják ki magukat. Tehát hogyha valaki tényleg, a szó igazi értelmében művész, az egyszerűen nem bújhat el ezeknek a problémáknak a tárgyalása elől.

Ipper: Gyerekek, nem érzitek, hogy ezek közhelyek? Próbáljunk konkrétabban beszélni! Egy kicsit a társadalmi problémákról. Van egy csomó kézenfekvő dolog, mindenki tud róla, csak nem jut az eszetekbe. Hát hogy is van például az a bűnözés, meg hogy is van az a terrorizmus, hát ezek nem jellemző vonásai egy társadalomnak?

Montvai: Én a fő problémát jelen esetben a tudati tényezőkben látom. A terrorizmus meg a bűnözés elsősorban tudati kérdés.

Ipper: Amikor New Yorkban laktam, akkor a mellettünk levő házban egy 12 éves kisfiút meggyilkoltak 25 centért. Szélsőséges eset volt. Nem mindennap gyilkolnak meg valakit 25 centért, van amikor 50-ért vagy egy dollárért. Nem hiszem, hogy ez valamiféle tudati elmaradás következménye volt. A bűnöző minden bizonnyal meg akarta venni a kábítószert. A kábítószer sem tudati ügy. Nagyon sok szociológus, pszichológus meg elég sok politikus szerint is szinte közvetlen társadalmi következmény. Menekülés valami elől. Menekvés, kikapcsolódás. Ugyanabban az időben játszottak New Yorkban egy musicalt nagy sikerrel. Az volt a cí-

me, hogy *Állítsátok meg a világot, ki akarok szállni belőle.* Ez a musical nem a kábítószer és nem a nyomor oldaláról, hanem a kispolgár szájával mondatja ki, hogy „nekem aztán mindenből elegem van, álljon meg egy kicsit a föld, én ki akarok szállni belőle, mert ezt nem lehet elviselni". Ez is egy kifejezési formája volt egyébként ugyanannak az alapvető társadalmi problémának, amiből a bűnözés is származik. Nem a bűnözőket akarom mentegetni azzal, hogy azért, mert a kapitalizmus ilyen csúnya dolog, amilyen, ezért hát szabad bűnözni. Semmiképpen sem akarom a bűnözést összehozni a baloldallal, mondván: a bűnözők is kiábrándultak abból a társadalomból, amiből a baloldal is kiábrándult, ezért tehát egyenlőségi jelet lehet a kettő közé tenni. Persze szó sincs erről. Ahhoz kell tudati elem, hogy a társadalomból való kiábrándultság elvigye az embert balra. A tudati elem hiánya és pusztán a társadalomból való menekülés elvihet a kábítószerhez, a tébolyult vallásosságba, a bűnözésbe vagy a kispolgári begubózásba.

Montvai: Hát én így értettem a tudati szerepet.

Ipper: Akkor egyetértünk, de azért még valamit szeretnék mondani. Egész eddigi beszélgetésünkből nekem az tűnt fel, hogy ti a dolgokat hol feketének, hol fehérnek látjátok. Pedig az élet nem ilyen egyszerű, hanem mindig mindenhol keverednek a színek. Egy bizonyos korszakban, a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején a nyugat-európai baloldali ifjúsági mozgalmakban is nagyon széles körben elterjedt a kábítószer. Összejött a kettő. Ezért kitűnően lehetett kompromittálni a baloldali ifjúsági mozgalmakat a kispolgári lakosság körében, mondván, hogy a baloldal meg a marihuána meg az ennek érdekében elkövetett bűnözés – összefügg egymással. Szóval nagyon, sokkal bonyo-

lultabbak a dolgok az iskolarendszertől a kultúrán, a televíziós műsoron keresztül a baloldalig, semmint hogy egyszerűen hol feketében, hol fehérben láthassuk. Nagyon sokszor elkövettük önmagunkkal szemben azt a bűnt, hogy magunkat mindig fehérnek festettük, őket meg mindig feketének. Pedig nálunk se minden ragyog, és nem minden olyan szép, ahogy szeretnénk. És náluk, odaát sem minden olyan rossz, amilyennek egysíkúan lefesteni próbáljuk. Hazugságot úgysem lehet elhitetni az emberekkel, és a két társadalmi rendszer békés egymás mellett élése közepette elkerülhetetlenül – szerencsére, nagyon helyesen – mind nagyobb a közlekedés oda-vissza. Tehát az emberek saját szemükkel is látnak, ők is nálunk, mi is őnáluk. A nyugati magasabb életszínvonal láttán időnként hajlamosak vagyunk hasra esni. Pedig valami oka kell legyen, hogy a fejlett tőkés országokban jelentős baloldali mozgalmak vannak. Nem lehet azt mondani, hogy rákényszerítik erre a francia fiatalemberre vagy olasz lányra, hogy belépjen a kommunista pártba. Akkor miért lépnek be? Azért, mert a társadalomnak nemcsak a felszínén, hanem az alapjaiban vannak a nagy bajok. Ezt rendszerint elsősorban a fiatalok ismerik fel. Lehet, hogy ott olcsóbb a farmernadrág, mint Budapesten, de a társadalomnak van egy alapvető igazságtalansága. Lehet, hogy mi nem tudunk annyi iskolát építeni, mint amennyire szükség volna. Ezért két dolgot kárhoztathatunk: egyrészt az eredendő szegénységünkből származó okokat, másrészt pedig a saját butaságainkat, mert elrontunk dolgokat, mert drágán csinálunk dolgokat, mert lusták vagyunk, mert nem elég jó munkaszervezés mellett dolgozunk és így tovább. Őnáluk azonban a mi feudalizmusunkból származó szegénység nincs meg, s ráadásul nem engedik meg maguknak a

drága butaságokat. Hanem van egy harmadik, egy nálunk már tökéletesen ismeretlen tényező. A tőkés kizsákmányolás, a magánérdekek felülkerekedése a társadalmi összérdekekkel szemben. Vagyis egy osztálynak és egy nagyon szűk, a társadalom összességéhez képest jelentéktelenül kicsiny létszámú embercsoportnak az érdekei. Ezt úgy hívják tudományosan, hogy kizsákmányolás. Olaszországban és Franciaországban a diákok nagyon gyakran tüntetnek azért, mert nincs elég iskolahely, és nincs elég egyetemi pad. A Sorbonne-on, a párizsi egyetemen hosszú-hosszú évek meg évtizedek óta állandó belső villongások vannak, mert igaz ugyan, hogy bárki elmehet a Sorbonne-ra hallgatónak, feltéve, ha a papája meg tudja fizetni a tandíjat, és feltéve, ha ahhoz a szűk réteghez tartozik, amelyik ösztöndíjat kap, de így is sokkal többen vannak, mint amennyien befférnek, és a tantermekben a csillárokon lógnak, és az ablakpárkányon ülnek, és rosszak a tanulmányi és egyéb körülmények. De ezért ők nem vádolhatják a saját elmaradottságukat, sem pedig egyik vagy másik intézkedés butaságát, csak azt vádolhatják, hogy miközben a legnagyobb francia vállalatok milliárdos tőkés hasznot hajtanak a tulajdonosaiknak, a részvényeseiknek, ezenközben mégsem épül elég iskola. A dolog még ennél is bonyolultabb, mert miközben a részvényesekről beszélünk, akik a tőkés kizsákmányolás hasznát, profitját bezsebelik, ezenközben a kapitalizmus mai fejlettségi foka hallatlanul ügyes manipulációval él. Az Egyesült Államok minden „valamirevaló" polgára szinte kivétel nélkül részvénytulajdonos. Ugye, ez ellentmondásosan hangzik? Hogyan van az, hogy kb. 30 millió részvényes van? Akkor mi a baj az egészben? A New York-iak általában úgy vezetik a kocsit, hogy a kormányra kiteritik az újságot,

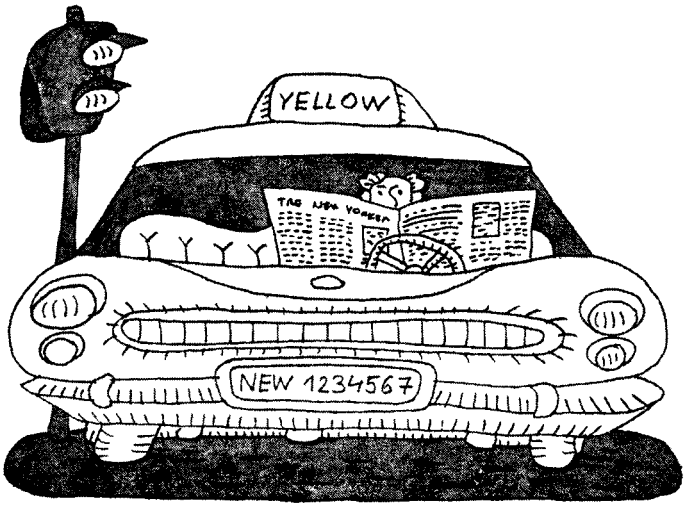

és közben olvassák, mert úgysem lehet haladni. A kiérkezésem utáni első időkben mindig meg voltam lepődve, hogy a taxisofőrök előtt legtöbbször a tőzsdei jelentések oldala van fellapozva az újságból. Kis ceruzáját a jobb füle mögé dugva hordja, minden piros lámpánál megáll, és akkor ott kikeresi az ábécésorrendben azt a vállalatot, amelyikből neki részvénye van, füttyent egyet, és azt mondja: ma nyertem. Vagy káromkodik egyet, és azt mondja: vesztettem. Miért? Minden New York-i taxisofőr tőzsdézik és részvénytulajdonos? Bizony. Ez az ő lottójuk. Mert az adott tőzsdei részvénypakettnek mondjuk 51 százaléka van az X. bankház tulajdonában, a többi pedig 20 millió ember között szétosztva, filléres, dolláros alapon. Ez a 20 millió tulajdonos nem tudja befolyásolni azt, akinek a kezében van az 51 százalék. Vagyis a haszonnak is az 51 százaléka oda megy, a többi pedig szétosztódik a 20 millió ember között. Hát éppen az a manipuláció ebben, hogy olyan mértékben osztódik szét, hogy az tulajdon-

képpen megfelel egy ötforintos lottószelvénynek. Nem kell hozzá még csak jó fizetésű állással sem rendelkezni, hogy az ember elmenjen egy minden „jobb" utcában lévő tőzsdei ügynökségre, és azt mondja, hogy kérek szépen 12 darab Chemical Bank-részvényt. És akkor mondjuk 5 dollárért vesz egy-egy részvényt. Ebből a részvényből kint van még 100 millió a piacon. A Chemical Bank az Egyesült Államok egyik jelentős bankháza, amelyik az amerikai politikát alaposan befolyásolja. De a részvényeinek 15–20 százaléka, mondjuk 20 millió apró darabra szétosztva, a taxisofőrök és hasonló kisemberek zsebében van, és egyszer nyer rajta 3 centet, a másik nap nyer rajta 3 dollárt, a jövő héten pedig elveszít 2,20-at. Tetszik érteni? Lottózik. Neki ez a szórakozása, mint ahogy nekünk, magyaroknak a lottó vagy a totózás. A mechanizmus tulajdonképpen pontosan ugyanez Angliában, Franciaországban, Olaszországban is. Ez egy kiváló manipulatív eszköz, amivel tíz- és százmilliókat lehet alapvetően félrevezetni, nagyon gyakran a baloldallal szembeállítani. Annak a taxisofőrnek, akinek van 5, 8 vagy 18 darab részvény a zsebében, azt mondják, hogyha jönnek a kommunisták, és itt megcsinálják a forradalmat, akkor el fogják venni tőled a részvényt. A kommunisták azt mondják, hogy nekik nem kellenek a részvények, sőt a részvénytársaság sem kell, a tőzsde sem kell, és a magántőke sem kell. Tehát el fogod veszíteni azt a befektetett 100 dollárodat vagy 100 ezer lírádat, mert a kommunisták el fogják venni. És ha mindemellett a politikai terrorizmus még baloldali jelszavakat is használ, akkor a kispolgár, a vallásos ember, de még a munkások kisebb-nagyobb része is könnyen válik nemcsak kommunistaellenessé, szovjetellenessé, de még általában haladásellenessé is. Szerintetek hogyan függ össze a baloldal és a

politikai terrorizmus? Hogyan függ össze ez a kettő?

Antal: A baloldalt le akarják járatni ezek a terrorista csoportok azzal, hogy baloldali csoportoknak adják ki magukat, és különböző álkommunista jelszavakkal lépnek föl, de az utóbbi időben kiderült, hogy ez teljesen irreális, és nagyon is a kormányszervek keze van a dologban.

Ipper: Szerinted nincs is semmi közük a valódi baloldalhoz?

Polgár: Szerintem a baloldal valami módon érvényesülni akar, és ehhez néha alkalmaznia kell az ilyen eszközöket is. Tehát valami módon mégiscsak van köze.

Sipos: Lehet, hogy bakot lövök, de szerintem a politikai terrorizmust annak idején a baloldal kezdte. Tehát ők próbáltak a politikai terrorizmussal mint eszközzel eredményeket elérni.

Ipper: Mi az, hogy „annak idején"? Próbáld egy kicsit meghatározni időben, legalább évtizedekben.

Sipos: A hatvanas években. Tudom, hogy egy-egy repülőgép-eltérítést még nálunk is üdvözöltek, még amikor először fordultak elő. Akkor még bebörtönzött baloldali személyeket akartak kiszabadítani. Annak még valóban nem gengszterizmus színezete volt. Csak később fordult meg a kocka, hogy a terrorizmus végül is már gengszterizmussá fajult, és a politikai terrorizmus és a gengszterizmus között már alig-alig van különbség.

Gál: Én nem hiszem, hogy például a nyugatnémet terroristák, a Baader–Meinhof-csoport egy kapitalista ügynök társaság, és nem hiszem, hogy őket Washingtonból pénzelik. Biztos vagyok benne, hogy ők meggyőződésből terroristák, és azt hiszem, hogy ez az egész mozgalom – és idetartozik a kábítószer is – egy

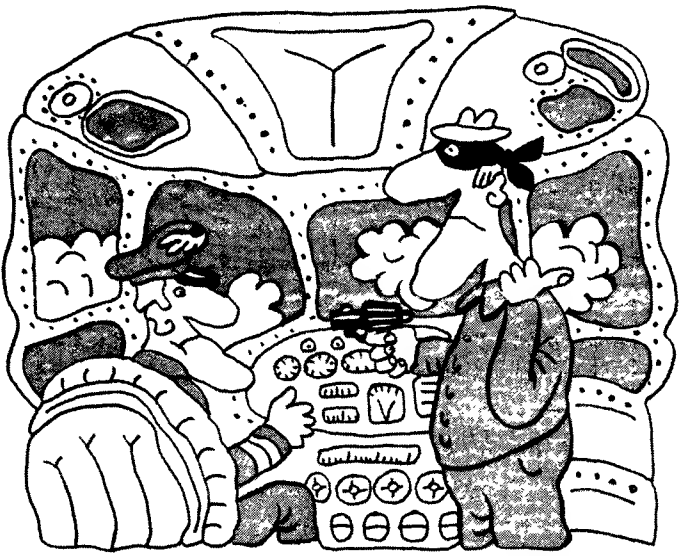

útkeresés. Valahogy tudják, hogy nem jó, ami van, de nem tudják még, hogy hogyan kell kijönni onnan.

Sipos: Én úgy hallottam, hogy a Baader–Meinhof-csoport bebörtönzött tagjai egyenesen megtagadták a jelenlegi nyugatnémet terroristákat, mondván, hogy semmi közük sincs hozzájuk. Csak őket feketítik be velük. Azt mondják, amit annak idején elkezdtek, az egészen más volt, mint amit manapság űznek Nyugat-Németországban.

Berecz: Úgy érzem, hogy amíg a terrorizmus politikai célokért terrorizmus, addig megérthető. Így sem elfogadható, de megérthető. Abban a pillanatban, amikor pénzért történik, akkor már megérteni sem tudom, és egyértelműen bűnözésnek nevezem.

Ipper: És ha egy magát baloldalinak nevező csoport azt mondja, hogy pénzre van szüksége, hogy azon fegyvert szerezzen, tehát előbb ki kell rabolnia egy bankot?...

Berecz: Akkor is. Tudniillik meggyőződésem, hogy egy baloldali szervezet nem folyamodhat ilyen eszközökhöz.

Ipper: Való igaz, hogy az, amit úgy nevezünk, hogy ultrabal, az valahonnan a baloldal környékéről indul el. Amióta van munkásmozgalom, azóta ennek a munkásmozgalomnak egy újra és újra kisarjadó mellékága az anarchizmus. Már a múlt században is létezett, és azóta is a legkülönbözőbb variációkban jelentkezett, különböző „ideológiákkal", különböző formában. Mindegyiknek azonban egy összefoglaló jellegzetessége van: antikapitalistának tekinti magát, nem fogadja el a kommunista utat. Tagadja a marxizmus–leninizmus lényegét. Ennek egyik modern megnyilvánulási formája az, ami a hatvanas nyugat-európai diáklázadások idején és azóta tapasztalható. Vannak, akik e lázadásokat a 68-as forradalmaknak nevezik. Pedig ezek nem voltak forradalmak. Egyik érdekes, sőt drámai jelenete az volt, amikor a párizsi diákok – már napok óta folyó utcai küzdelmek után – elvonultak a Renault-autógyár elé, amely a francia munkásosztály egyik fellegvára, ahol a szervezett munkásság rendkívül erős, öntudatos, és nagy részük kommunista, illetve szocialista. A diákok jelszavakkal, táblákkal, küldöttségekkel kérték a Renault-gyári munkásokat, vonuljanak ki velük együtt ugyanazokért a célokért, amelyekért ők harcolnak. És a Renault-gyárból egyetlen egy munkás nem csatlakozott a diákmegmozduláshoz. Tulajdonképpen ezzel lett vége az 1968-as párizsi eseményeknek. Lényegében ugyanez megismétlődött Chicagótól Frankfurtig és még Belgrádig is. A diákmegmozdulások tulajdonképpen azzal szűntek meg, hogy a munkásosztály egyszerűen nem ment velük. Nem

egyszerűen azért, mert a kommunista párt utasította munkás tagjait, hogy ne menjenek velük.

Közbeszólások: Pedig ilyen hírek terjengtek, a Francia Kommunista Pártot árulónak nevezték...

Ipper: Valóban, a Francia Kommunista Párt álláspontja az volt, hogy nem megyünk... A munkásosztály – amely sokkal szélesebb, mint a Francia Kommunista Párt taglétszáma – a kommunisták álláspontját követte, és nem a diákokét. Egyszerűen azért, mert azok a célok, azok az eszközök, amelyekkel a diákmegmozdulások Franciaországban kezdődtek és másutt folytatódtak, nem helyes, nem elérhető, nem reális, nem a tömegek támogatását élvező célok voltak. Anarchizmusba* hajlottak. A Francia Kommunista Párt álláspontjában benne is foglaltatott, hogy az a lázadás az anarchizmus irányába mutat. A francia kommunisták jól ismerik a történelmet, saját pártjuk, saját munkásosztályuk és az európai munkásmozgalom történetét. Így lett a 68-as lázadásokból egy szűk, szektaszerű anarchista mozgalom, amely az utcai tüntetésektől eljutott a politikai terrorizmusig. Első perctől kezdve, miközben antikapitalistának hitte vagy hirdette magát - mert nagyon sokan voltak, akik komolyan hitték, de biztosan voltak közöttük, akik csak hirdették –, ezenközben a tömegeket objektíve elijesztették a baloldaltól. Tehát objektíve a kapitalizmust erősítették. A terrorizmus jelenlegi formájában korszakunk-

* *Anarchizmus* – a marxizmussal szemben álló politikai irányzat, melynek hívei tagadják a központi irányításnak, az államnak, valamint a szervezett politikai harcnak a szükségességét. A munkásmozgalom kialakulásával szinte egyidejűleg születtek meg a különböző anarchista szervezetek, különösen erősek voltak Spanyolországban és Latin-Amerikában. Mindig mindenhol harcoltak a forradalmi mozgalom ellen, és gyakran kompromittálták a kommunista pártokat

nak egyik jelensége, és nagyon könnyen lehet, hogy még a nyolcvanas évekre is áthúzódik valamilyen formában. Nem egyszerűen azért, mert a baloldalnak mindig akad egy kiábrándult része, amelyik elmegy a terrorizmus irányába. Elégedetlen a baloldal eredményeivel, lassúnak tartja, megalkuvónak tartja, túl sok kompromisszumra kényszerülőnek tartja, sőt árulónak tartja, és így ultrabalossá lesz, és a terrorizmus eszközeihez nyúl. Van ennek egy nagyon érdekes, nagyon fontos világpolitikai, de mindenekelőtt Európa-politikai vonatkozása. Ezt én az európai és tulajdonképpen a világbéke fennmaradása első számú szabályának tekintem. A második világháború eredményeként Európában létrejött egy vonal. Egy határvonal. Ettől a vonaltól keletre – ez a mienk, ettől a vonaltól nyugatra – az övék. Az egyik a kapitalista világrendszer, a másik a szocialista világrendszer. Az európai béke fennmaradásának első számú feltétele, hogy mind a két oldal tudomásul veszi, hogy nem változtathatja meg ezt a második világháború eredményeként létrejött megoszlást. Tulajdonképpen a katonai erőegyensúlyon alapszik, és ennek a diplomáciai kifejezője a helsinki deklaráció. Sok példával lehetne illusztrálni, hogy a két oldal kénytelen tudomásul venni egymást. Csak egy példát mondok: Nyugat-Berlin helyzetét, amely az NDK területén, a szocialista világrendszer területén fekszik, és a kapitalista világrendszerhez tartozik. Világosan értsétek meg: ez nem azt jelenti, hogy része az NSZK-nak, csak azt, hogy Nyugat-Berlinben kapitalizmus van. Katonailag tulajdonképpen fölszabadíthatná az ott állomásozó szovjet hadsereg, csak éppen kitörne a harmadik világháború. Következtetésképpen bármilyen kellemetlen ez nekünk, tudomásul vesszük, hogy Nyugat-Berlinben kapitalizmus van. A nemzet-

közi szerződések előírják, hogy a négy győztes hatalom – köztük a Szovjetunió is – gyakorolja az ellenőrzést Nyugat-Berlinben, de ott a társadalmi rendszer, a tulajdonviszonyok tekintetében változatlanul kapitalizmus van.

Mindennek konzekvenciái vannak a munkásmozgalomra is. Az olasz kommunisták nem tűzhetik ki ilyen körülmények között azt a célt, hogy megvívják a maguk „Téli Palotájának" ostromát. Ugyanis ezzel megváltoztatnák ezeket a határokat. Mi lenne a következménye, ha az olasz kommunisták fegyveres eszközökkel felkelést robbantanának ki? Olaszország NATO-ország, az Egyesült Államok ebbe nem törődne bele, és minimum polgárháború robbanna ki. Ha ebben a polgárháborúban a Szovjetunió az olasz kommunisták segítségére sietne, akkor ez rögtön a harmadik világháborút jelentené. Ennek következtében az olasz kommunisták – és nemcsak ők – keresik az utat, hogy anélkül hogy felborítanák az úgynevezett status quót*, tehát anélkül hogy kirobbantanák, provokálnák a harmadik világháborút, mégis el tudjanak indulni a szocializmus útján. Ehhez dolgozták ki azt, amit ők „történelmi kompromisszumnak" neveznek. Ez a történelmi kompromisszum nemcsak a szocialistákkal, hanem még a kereszténydemokratákkal való együttműködést is jelenti. Az ultrabal, az anarchizmus vagy akár csak a kispolgári türelmetlenség ezt nem tudja elfogadni. Ennek kézenfekvő jelensége volt például az olaszországi Vörös Brigádok tevékenysége. Amikor meggyilkolták Moro kereszténydemokrata miniszterelnököt, látszó-

* Latin kifejezés. Magyarul: fennálló állapot. A nemzetközi politikában az egyensúly, a meglévő állapotok, kapcsolatok, illetve határok megőrzését, elfogadását, tiszteletben tartását jelenti

lag – legalábbis jelszavakban – siettetni akarták a forradalmat. A valóságban pedig a kommunista pártot gyengítették, a kereszténydemokrata jobboldalt erősítették, és objektíve megnehezítették, hogy a kommunisták, a tényleges forradalmi erők a hatalomhoz közelebb, a kormányba jussanak. Valahogy így függ össze a mai baloldaliság – amit Lenin a kommunizmus gyermekbetegségének nevezett – a tényleges forradalmisággal, amely sohasem érhet el eredményt a realitások, a valóságos lehetőségek figyelembevétele nélkül.

NEGYEDIK BESZÉLGETÉS

Ipper: Beszéljünk most már egy kicsit Amerikáról is! Magyarországon is meg a világon is nagyon sok szó esik Amerikáról. Mit gondoltok, mióta lehet az Egyesült Államokról úgy beszélni, mint világhatalomról, mint egy olyan országról, amelyik az egész kapitalista világrendszert vezeti, irányítja, befolyásolja?

Montvai: A második világháborútól kezdődően Anglia elvesztette gyarmatait, tehát kezdte elveszíteni a világ feletti uralmát. Amerika jelentette azt a hatalmat, amely képesnek látszott átvenni a tőkés világ vezetését.

Berecz: Már az első világháború után kezdtek kifejlődni a gyarmatokon a különböző függetlenségi mozgalmak, megindult a harc a gyarmatosítók ellen, és már ekkor elkezdett inogni Nagy-Britannia alatt is a gyarmatbirodalom.

Polgár: Szerintem nemcsak azon múlt, hogy Anglia elvesztette a gyarmatait, mert Amerika már 1900-ban mind Angliát, mind Franciaországot lehagyta a tőkés termelés fejlődésében. Mind Németország, mind az Egyesült Államok gazdaságilag dinamikusabban fejlődött, mint a klasszikus gyarmati birodalmak. 1945-ben az Egyesült Államok már ipari fejlettségben és technikában fölülmúlta Angliát. Szóval nemcsak a gyarmatok elvesztésén múlt.

Ipper: A második világháborúig és az azt közvetlenül követő években Anglia elvesztette ugyan néhány

gyarmatát, de a gyarmatbirodalom teljes felbomlását a hatvanas évektől számítjuk. Valóban van bizonyos összefüggés az Egyesült Államok világvezetői szerepe és a gyarmatbirodalmak felbomlása között, de mást is számításba kell venni. A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének törvénye az, amiről az előbb beszéltél. Az egykor egyértelműen vezető, iparilag és gazdaságilag legfejlettebb Angliától az Egyesült Államok a két világháború közötti időszakban fokozatosan átvette a vezető szerepet. Ugyanez az egyenlőtlen fejlődés játszott szerepet az első világháború előkészítése idején, a világ újrafelosztásáért folyó küzdelemben, a különböző imperialista hatalmak között. Mindenesetre azt lehet mondani, hogy az Egyesült Államok a második világháborúval vette át a vezető szerepet a kapitalista vi-

lágrendszerben. De már a második világháborút megelőző korszakban az Egyesült Államok legmesszebbre tekintő elnökeinek egyike – valószínűleg ennek a századnak az egyik legjelentősebb amerikai elnöke –, Franklin Delano Roosevelt éppen azért alakította ki azt a politikát, amit kialakított már a hamincas évek végétől, hogy az Egyesült Államokat világhatalommá tegye. Az Egyesült Államok ugyan imperialista hatalom volt már a 900-as évek táján is, de még csak a Pax Americana alapján, a saját földrészén. Azt hirdették, az amerikai földrész egésze az ő befolyási területük, abba senki ne merjen beleszólni. Ez Közép- és Dél-Amerikára, tehát egész Latin-Amerikára vonatkozott. Ez a legszabályosabb, a legtipikusabb, tőkeberuházásokkal biztosított imperializmus volt. Talán hallottatok róla, talán nem, de Lenin úgy fogalmazta meg, hogy „az imperializmus legfőbb ismérve a tőkeexport". Az Egyesült Államok banktőkéjének felhalmozódó profitjait elsősorban Latin-Amerikába exportálták. Ezzel kettős eredményt értek el. Először is uralmuk alá vonták az egész földrészt, másrészt pedig minden ott beruházott dollárból nagyon hamar nagyon sok dollár származott vissza. De igazi világhatalommá az Egyesült Államok csak a roosevelti, úgynevezett New Deal*-politikájával lett. Ez az Egyesült Államokat abba az irányba vitte, hogy a náci Németországgal szembeni fellépés támogatásával lényegében eladósította a korábbi gyarmattartó birodalmakat, és viszonylag nagyon kevés veszteséggel, első számú győztesként kerülhetett ki a második világháborúból a nyugati tőkéshatalmak közül. Azt mondtam, hogy viszonylag kis áldozattal? Ezzel nem akarom lebecsülni

* *Ejtsd: nyú díl* - új gazdasági politika

az Egyesült Államok részvételét a második világháborúban - de azt hiszem, kevéssé ismeretes az a tény, hogy míg Magyarország tulajdonképpen néhány nap leforgása alatt a Don-kanyarban hozzávetőlegesen 200 ezer katonát veszített el, addig az Amerikai Egyesült Államok összes emberveszteségе a második világháború egész folyamán 220 ezer ember volt. Csak összehasonlításul mondom, hogy az 1941-től 1945-ig tartó Nagy Honvédő Háborúban a Szovjetunió 20 millió – igen, nem téves a szám –, húszmillió embert veszített el. Arról nem is beszélve, hogy városok és falvak tízezrei pusztultak el, míg az Egyesült Államok területét egyetlen puskalövés sem érte. No de ismétlem, nem akarom az amerikaiak szerepét lekicsinyelni, mert hiszen nem elsősorban a hadsereg létszámával vettek részt ebben a háborúban, hanem főleg technikával. Számukra egyébként nem az európai front volt a fontos, és a veszteségek nagy többségét a csendes-óceáni frontokon, elsősorban a haditengerészetben szenvedték el. Ezért is ilyen viszonylag kisszámú az emberveszteség. Mint mondtam, az Egyesült Államok nemcsak hogy nem gyengült meg, hanem meg is erősödött a második világháborúval. Ugyanis kialakították az úgynevezett a „vidd, és majd fizetsz" formájú segélyprogramot. Angliának is és a Szovjetuniónak is ezen az alapon adott hadianyagot az Egyesült Államok. Ezzel olyannyira megerősödött a második világháború végére, hogy mint a kapitalista világrendszer vezető hatalma állhatott elő. Nem véletlen, hogy éppen az Egyesült Államokban kezdődtek meg a tárgyalások az ENSZ megalapításáról éppen úgy, mint a tőkés világ pénzügyi rendszeréről, amelynek alapja a dollár lett. Nem nagyon jutott eszébe senkinek, hogy Párizsban vagy Londonban kezdjenek ilyen tárgyalásokat. A Szovjet-

uniónak pedig nem is volt módja rá, hiszen rengeteg szenvedés és veszteség árán került ki a háborúból.

A Szovjetunió legfőbb feladata a termelés újraindítása, az újjáépítés volt. Ezzel szemben az Egyesült Államokban óriási ipari kapacitás és rendezett, békés viszonyok álltak rendelkezésre, tehát módja volt például a nemzetközi szervezetek kialakítását és megszervezését magára vállalni. Körülbelül innen számolható az Egyesült Államok vezető szerepe. Még egy nagyon fontos bizonyítékom van. Röviddel a második világháború befejezése után, az a Churchill, aki Anglia hőse volt, és akit az egész nemzet mindvégig teljes mértékben támogatott a fasizmus elleni harcban, az első választáson megbukott. Bukása után, amikor befolyása a világpolitika alakítására a második világháborúban viselt pozitív szerepe miatt még rendkívül nagy volt, akkor azt a bizonyos beszédét, amely egy új korszakot nyitott meg a világ politikájában, nem Angliában mondta el, hanem az egyesült államokbeli Fultonban. Ez volt az a bizonyos beszéd, amelytől a hidegháború korszakát számítjuk. A híres fultoni beszédben mondta ki először azt a bizonyos „vasfüggöny" kifejezést, amelyet Nyugaton mindmáig is használnak. Tehát hogy bennünket, szocialista országokat, a Szovjetunió által fölszabadított országokat vasfüggönnyel választanak el a „szabad világtól". Hát innen datálódik a hidegháború. Churchill ekkor meghirdette, hogy Kelet-Európát fel kell szabadítani a szovjet elnyomás alól. Innen számítható az Amerikai Egyesült Államok világhatalmi szerepe is, természetesen nem minden előzmény nélkül. Persze ne úgy képzeljétek, hogy a háború alatti tökéletes együttműködést egyik napról a másikra váltotta fel a hidegháború. Természetesen voltak súrlódások már a háború alatt is, hiszen például a

nyugati hatalmak az ún. második frontot, a fasiszták által megszállt franciaországi partraszállást mindaddig húzták, míg azt remélhették, hogy a Szovjetunió kivérzik a náci támadás súlya alatt. Akkor szálltak partra, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet hadsereg már rohamtempóban számolja fel Hitler seregeit. Volt egy csomó más ellentét is – különösen Churchill akadékoskodásai miatt. Többször is előfordult, hogy Roosevelt és Sztálin álláspontja közelebb állt egymáshoz, mint a két angolszász vezetőé. Ez nagyban hozzájárult az együttműködés lehetőségéhez. Amikor azonban az európai háború legutolsó hónapjában Roosevelt elnök meghalt, akkor utóda, Truman máris támogatta a szovjetellenes irányzatokat. Ma már tulajdonképpen amerikai történészek sem tagadják, hogy Truman azért adott engedélyt a hirosimai és nagaszaki atombombázásra, hogy megfélemlítse a Szovjetuniót. Tehát jócskán voltak előzményei a hidegháborúnak.

No de ássunk egy kicsit mélyebbre! Mennyire ismeretes számotokra az amerikai történelem? Mennyit tanultok a középiskolában és más iskolákban az amerikai történelemről? Ki tud erről valamit elmondani?

(Hallgatás.)

Elég nagy baj ez! Pedig nem árt alaposan ismerni a legfőbb ellenfelet! Megpróbálok egy kicsit mesélni, annak tudatában, hogy az amerikai történelmet hirtelenjében, néhány percben nem lehet elmondani. A most kétszáz-egynéhány éves Egyesült Államok olyan alapokon jött létre, amelyek az adott korszak legprogresszívabb irányzatait foglalták magukba. Gondolok egyebek között alkotmányukra, amelynek egyik sarkalatos pontja például a vallásszabadság. Ehhez tudni kell, hogy a fehér emberek úgy kerültek Amerika földjére, hogy az Angliából súlyos vallási küzdelmek köze-

pette folyó társadalmi, politikai fejlemények elől néhány tucat ember egy bizonyos *Mayflower* nevű hajón 1620-ban a mai Egyesült Államok földjére menekült. Ők lettek az ősjenkik. Persze, utánuk sokan vándoroltak át Európából. Ez a mai napig rendkívül mély nyomot hagy a szabad gondolkodás, a liberális nézetek, a véleménykülönbségek szabadságában és egész alkotmányos rendszerükben. Az az alkotmány, amelyet 200 évvel ezelőtt megalkottak, a kor leghaladóbb, legprogresszívabb alkotmánya volt, amely figyelembe vette a francia forradalom tanulságait, figyelembe vette az európai progresszív küzdelmek tapasztalatait, és máig is iskolapéldája annak, hogy abban a korszakban hogyan lehetett nagyon okosan, nagyon bölcsen a kialakuló burzsoá társadalom érdekeit törvényesíteni. Egy másik nagyon fontos tényező – amiről itt már szó esett –, hogy ők nagyon későn indultak el a kapitalizmus fejlődésének útján. Ezért nem kellett keresztülmenniük egy csomó olyan lépcsőfokon, amit Európa feudalizmustól sújtott országainak meg kellett járniuk. Hadd mondjak el erről egy személyes élményt. Iowa állam egy picinyke része az Egyesült Államoknak, az ország északi részében, a két óceántól körülbelül egyforma távolságra. Ott termelik meg a világ összes kukoricájának majdnem 20 százalékát. Ebben az egyetlen államban. A mai kor minden technikai szempontja alapján vizsgálva, ez egy tökéletes kukoricatermelő állam. Nagyon sok példát adott egyébként magyar tudósoknak is, sőt a Szovjetunióból is nagyon szívesen jártak oda tanulmányozni a kukoricatermelés módszertanát. Ott tudtam meg, hogy az első fehér embercsoport 1849-ben tette be oda a lábát. Ez egy vallási okokból nyugat felé menekülő német család volt. Ott természetesen tökéletesen szabad területszerzési jog volt, senki

sem szabta meg, ki mekkora területet hasít ki magának. Ha leverte a négy karót, az az ő földje lett. Már 1849-ben a kor legmodernebb technikájával kezdték el a termelést. Ez ugyanaz az esztendő volt, amikor a mi szabadságharcunkat éppen leverték. Tessék belegondolni, hogy akkor nálunk éppen a Bach-korszak, a feudalizmus visszaállítása következett. Még a kiegyezés, 1867 után is csak egy igen lassú tőkés fejlődés indult meg nálunk és Európa-szerte. Európa nagyon sok más országában is, 1848 forradalmai után, a feudalizmus ellenforradalma következett. És akkor Iowa államban elkezdték a korszak legmodernebb mezőgazdasági művelését. Nem voltak gondjaik a feudalizmussal, nem kellett leverni a feudalizmus erőit, nem kellett megküzdeni a feudalizmus szellemi maradványaival, hanem tökéletes szabadsággal nekiállhattak, és a legújabb technikával kezdhettek termelni. Így jutottak el oda, hogy ez a viszonylag kicsiny állama az Egyesült Államoknak földünk összes kukoricatermésének a 20 százalékát állítja egymaga elő. A mi parasztságunk újra és újra kiábrándulva, ismét és ismét leverve, forradalmi reményeit elveszítve, a nadrágos emberrel szemben gyanakodva, elnyomva élt még egy évszázadig, míg Iowában termett a kukorica. Az „úr" kifejezés nálunk pejoratív értelmű a mai napig is, igaz? Mert aki „úr", az valami csibészségen töri a fejét. Az angol nyelv keresztülment ezen a feudalizmuson, és az amerikai angol nyelvben aztán végképp eltűnt még nyelvileg is ennek rossz hangzása. Mindenki úr, vagyis „mister", és ez semmiféle osztálymegkülönböztetést nem jelent. Nos hát, szóval innen indult el alkotmányilag is, társadalmilag, politikailag és gazdaságilag is az Egyesült Államok. Óriási dolgokat produkáltak. Én végigutaztam azon a több sávos autóúton, amely az Atlanti-óce-

ántól a Csendes-óceánig átszeli az országot. Lényegében ugyanezen az útvonalon építették meg a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben a vasútvonalat. Lehetetlen, embertelen, szörnyűséges körülmények között, hol sivatagon, hol pusztákon, hol a Sziklás-hegységen keresztül, de megépítették. Csodálatos dolgokat tudtak produkálni. Aztán elérkezett a századforduló tájéka és vele a kapitalizmus fejlődésének egy nagyon jelentős váltása, amikor a klasszikus kapitalizmus, a szabad gazdálkodás, a szabad kereskedelem, a szabad vállalkozás rohamosan az imperializmus korszakára váltott át, amikor fokozatosan megteremtődtek a monopóliumok. Amikor a nagy halak egyre gyorsabbanették meg a kis halakat. Ezzel párhuzamosan az Egyesült Államok egyre reakciósabb, egyre inkább imperialista politikai hatalommá vált. Miközben a világ haladt előre, az Egyesült Államok alkotmányos rendje változatlan maradt, és ugyanaz az alkotmány, amely 200 évvel ezelőtt és még jó ideig nagyon pozitív, nagyon progresszív volt, egyre inkább reakcióssá, visszahúzó erővé vált. A szónak abban az értelmében is, hogy a formális jogi előírások ellenére, ezzel az alkotmánnyal élve és visszaélve lehetett egyre nyíltabban fellépni a növekvő munkásmozgalommal szemben. A korábbi teljes elszigeteltség után, a múlt század végén megkezdődött Kuba leigázása, majd a Mexikó elleni intervenciós háborúval egész Latin-Amerika katonai és pénzügyi elnyomása. Sikerült reakciós imperialista rendszerré alakítani ezt az eredetileg demokratikus alkotmányos rendszert. Mellesleg ez a 200 éves alkotmány mára, amikor az Egyesült Államok a kapitalista világrendszer vezető hatalmává lett, bizonyos értelemben már megköti a kezét magának az amerikai

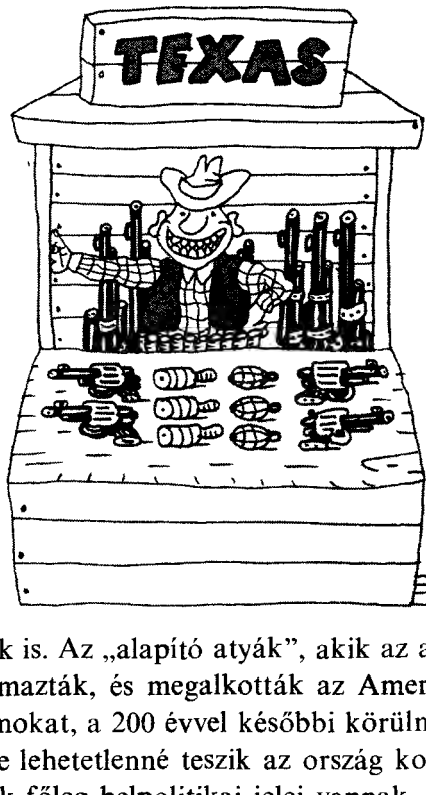

vezetésnek is. Az „alapító atyák", akik az alkotmányt megfogalmazták, és megalkották az Amerikai Egyesült Államokat, a 200 évvel későbbi körülmények között szinte lehetetlenné teszik az ország kormányozását. Ennek főleg belpolitikai jelei vannak. Ez ad magyarázatot egy csomó olyan dologra, ami előtt a világ értetlenül áll. Hogy egyebeket ne is említsek: alkotmányos előírások miatt nem lehet betiltani az Egyesült Államokban a lőfegyver viselését. Ugyancsak alkotmányos előírás, hogy az Egyesült Államokban nem lehet bevezetni a bejelentési kötelezettséget. Következésképpen minden tisztességes ember megtalálható, csak éppen a tisztességtelen, vagyis a bűnöző nem. Mert a tisztességes ember millió módon megtalálható: van jogosítványa, van bankszámlája, van hitelkártyája. A gengszternek, a gazembernek, a bűnözőnek mindez

nem lévén, a bejelentési kötelezettség hiánya miatt sohasem lehet megtalálni.

Ringbauer: Azt hiszem, ezen a címen sírnak már évek óta az emberi jogok miatt, mert emberi jogoknak csak azt tekintik, amit ők megvalósítottak belőle. Pontosabban inkább úgy fogalmaznám, hogy amit féligmeddig megvalósítottak belőle. De úgy tudom, nem szerepel az alkotmányukban például a munkához való jog, a tanuláshoz való jog, pedig ezek is alapvető emberi jogok. Talán nem szabadna így fogalmaznom, mert ez zsargon, de nagy sumák az, amit emberi jogok címén szövegelnek Kelet-Európa ellen.

Ipper: Valóban, lehetne szebben is fogalmazni, de a lényeggel egyetértek. Azért azt szeretném leszögezni, hogy az összes ilyen és még meg nem említett visszásság meg ellentmondás ellenére, nehogy valakiben az a benyomás támadjon, hogy ebben az amerikai alkotmányban semmi jó nincs. Az Egyesült Államokban valóban van egy csomó demokratikus szabadságjog. Sok minden hiányzik, olyasmi, amit objektíve mi alapvető emberi jognak tartunk. És van egy csomó olyan része is, ami ugyan benne van, de amit manipulálnak, kifordítanak, visszájára fordítanak, és saját tömegeikkel szemben visszaélnek vele. Említsem például a faji megkülönböztetést? Bár törvényesen most már elítélik a faji megkülönböztetést, de a gyakorlatban nem tudják végrehajtani, hiszen nagyon mélyek a gyökerei a faji ellentéteknek. És van még egy csomó más dolog. Nem akarom azt mondani: az Egyesült Államok azért rossz, mert verik a négereket. Az Egyesült Államok legfőbb bűne az emberiséggel szemben természetesen nem ez, mert ezen könnyebben tudna segíteni. Az Egyesült Államok legfőbb veszélye abban rejlik, hogy olyan fantasztikusan nagy ipari, mezőgazdasági, gazdasági ha-

talommá vált, amely ezen az alapon óriási katonai potenciált jelent. Maga köré szervezte az egész kapitalista világrendszert, és erejével leginkább arra törekszik, hogy megakadályozza a szocializmus továbbfejlődését. Ha módja volna rá, hogy megsemmisítse azt, megtenné.

Sipos: A belső politikai harcaikról szólva, nekem van egy olyan érzésem, hogy ezeknek a nagy vitáknak a hátterében mindig gazdasági érdekek állnak. Arról lehet szó, hogy milyen csoportok milyen érdekeket akarnak érvényesíttetni. És ennek egy lehetősége a politika. Ha egyes csoportok a politikai hatalmat magukhoz ragadják, akkor ennek a segítségével már tudják irányítani saját gazdasági érdekeiket is. Én nem ismerem annyira az amerikai életet, de olvastam és hallottam már olyan dolgokról, hogy a szenátorok és a képviselők hogyan lesznek szenátorok, és hogyan lesznek képviselők. És kik támogatják őket és miért.

Gál: Én is azt hangsúlyoznám, amit a Tamás, hogy a gazdasági érdek az alap. Természetesen a politika is visszahat a gazdasági fejlődésre, de nem azért gyártanak fegyvert, mert a politikának arra van szüksége, legalábbis az esetek többségében nem, hanem azért mondja azt a politika, hogy fegyver kell, mert a fegyvergyártás roppant gazdaságos. No most, természetesen ez alól vannak kivételek. De például a század harmincas-negyvenes éveiben induló imperialista gazdaságpolitikai irányzat az, amely kimondja azt, hogy szükség van az improduktív gazdasági ágak fejlesztésére, mert az nem termel új termelőeszközt. Emellett lassítja a munkásmozgalom fejlődését, és végül nem vezet túltermelési válságba. Például a fegyvergyártásban szinte soha sincs túltermelés.

Montvai: A politika koncentrált gazdaság. Ameri-

kában ez azt jelenti, hogy létrejött az állammonopolista kapitalizmus. Az állam tulajdonképpen átvette a gazdaság irányítását, de a politikát úgy irányítja, hogy a gazdasági érdekeknek, vagyis a tőkének megfeleljen. Tehát a gazdasági érdekek eszköze a politika.

Ipper: Csakhogy a tőkés előbbre is gondolkodik. Nemcsak azért gyárt fegyvert, hogy ma profitja legyen, hanem azért is, hogy politizáljon, vagyis hogy megakadályozza, hogy a szocializmus világméretű győzelmével a tőkés rendszert elsöpörjük. Következésképpen a fegyver gyártása ugyan profitot is hoz, de egyben a kapitalizmus létét is védelmezi. No de maradjunk az amerikai fejlődésnél. Onnan indultunk ki, hogy hogyan is függ össze a politizálás a tőkésérdekekkel. Az Egyesült Államok fejlődése nagyon egyenetlen volt. Másképpen fejlődött az észak-keleti vidék, mint a többi. Ez a rész New Yorktól északra és attól kicsit nyugatra, mondjuk Chicagóig terül el. Ez az amerikai klasszikus ipari vidék. A politikai szóhasználatban úgy hívják ezt a vidéket és ennek a politikáját, hogy „az északkeleti establishment", vagyis „vezető körök", mondjuk így fordítanám magyarra. Tehát ez az északkeleti nagyon fejlett, az alapvető gazdasági ágakat magába foglaló ipari vidék és politikai irányzat. Itt teremtődött meg az acélipar, következésképpen a klasszikus fegyveripar, az autóipar, ami az amerikai iparnak egyik perdöntő része. Nemcsak azért, mert nagyon sok autót gyártanak, hanem azért is, mert az autógyártás komplexitása folytán a technológia olyan fejlesztésére volt szükség, ami aztán kihatott az összes többi iparágra. Itt alakult ki a legnagyobb építőipar és hajóépítő ipar. Ezenkívül természetesen még sok minden más, mindaz, ami ezekkel összefügg: a gumigyártástól az üveggyártásig, és persze, ami a legfontosabb: a banko-

kig. Ezzel szemben az Egyesült Államok déli része, különösen a délnyugati része iparilag sokkal elmaradottabb volt. Ez volt a sokáig elmaradott mezőgazdasági területe az országnak. A polgárháborúban – amit gyakran az Észak–Dél háborújának neveznek* – az északiak a feudális erőkkel, sőt a rabszolgatartással küzdöttek meg. Tehát alig egy évszázada még rabszolgatartó feudális társadalom működött ezekben a déli államokban. Tudni kell, hogy az Amerikai Egyesült Államok először a mai északkeleti részek államaiban alakult ki, és a déliek még nem is tartoztak hozzá; a délieket csak jóval később hódították meg. Így alakult ki a múlt század közepére az az ellentét, ami az ország két része között volt. Ez aztán a polgárháborúban csapott össze. Az északiakat az amerikai történelem legnagyobbnak tartott elnöke vezette: Abraham Lincoln. Ez a háború azonban nem dőlt el teljes győzelemmel vagy teljes vereséggel. Mindkét fél nagyon kimerült, és egyik fél sem győzte le teljesen a másikat; a háború az északiak fölényével végződött, mégis kompromisszummal fejeződött be. Így aztán a további kapitalista fejlődés érdekében a rabszolgákat ugyan fölszabadították a déli államokban is, mégis csak sokkal később, sokkal lassabban kezdődött meg ott az ipar fejlődése. Ez majdnem egészen a második világháború kezdetéig tartott. Hadd mondjam el a fejlődésnek egy fontos részkérdését is: a déli államokban a gyapotszedést végezték a rabszolgák. Természetesen kézzel szedték, hiszen volt olcsó munkaerő. Az északi fejlettebb tőkés államokban megalkották a mezőgazdasági gépeket,

* 1861-től 1865-ig tartott az a polgárháború, amely az Abraham Lincoln elnök vezette iparosodó Észak és az Egyesült Államokból kivált 13 déli államból álló konföderáció között folyt

hogy fölöslegessé tegyék a néger gyapotszedőket, hogy olcsó munkaerőbázist teremtsenek az iparnak. Ezért alakult ki aztán fokozatosan a négereknek az északi nagyvárosokba özönlése, ezért alakultak ki ott e század elejétől a nyomornegyedek, és fokozódott a faji elnyomás. No de ez csak egy mellékvágány. Mert a dolog lényege az, hogy a két világháború közötti időszakban bekövetkezett egy óriási változás: megtalálták és rohamosan kezdték kibányászni a déli államok közül néhányban az olajat. Elsősorban Texasban. Ez kezdte el gyökeresen megváltoztatni a helyzetet. A már imperialistává vált északkeleti nagytőke már jó ideje exportálta és befektette a tőkéjét. Amikor megjelent a texasi olaj, annak már nem volt hova exportálni a profitját, és egyre nagyobb pénzek, tőkék halmozódtak fel a kezében. Már közeledett a második világháború, és ezzel párhuzamosan a technikának egy új, hatalmas előrelépése: a nukleáris bomba előállítása. Az Egyesült Államok kormányának nem volt erre elég pénze. Ahhoz, hogy megalkothassa és a kísérletektől a hirosimai bombáig végigcsinálhassa, hitelekre volt szüksége. Ezeket a hiteleket az északkeleti érdekeket képviselő amerikai kormányzat a délnyugati tőkétől kapta. Még az sem véletlen, hogy a kísérletek is ezen a vidéken folytak. És éppen e körül kezdett kialakulni egy teljesen új iparág, a legmodernebb. Míg északkeleten az acélipar, az autóipar, a hajóépítő ipar, addig délnyugaton a texasi olajból származó tőkefelhalmozásból a nukleáris ipar alakult ki, az ehhez szükséges elektronikai ipar, majd később a rakétaipar, a repülőgépipar, a helikopteripar és mindaz, ami ezzel összefügg. Ma is a világ legfejlettebb, legmodernebb elektronikus világmonopóliuma a Texas Electronics nevű cég, amely tényleg mindent tud, amit tudni lehet az elektronikā-

ról. Mindennek következtében a második világháború befejezése utáni időszakban ez a délnyugati tőke egyre erősebb lett. Mert a korábbi klasszikus nagyiparral szemben egyre nagyobb konkurrenciát jelentett. Míg valamikor a banktőke teljes egészében New Yorkban koncentrálódott, addig a második világháborút követően, a texasi olajból, a Texaco – ez már Texas és Kalifornia nevének kombinációjából származik – révén kialakult a Bank of America, Los Angeles-i, vagyis délkaliforniai központtal. Ma már komoly versenytársa az eredeti klasszikus, északkeleti tőkének. Talán bizonyos területeken le is győzte. Azóta az Egyesült Államok politikájában még személyekhez kötődően is kimutatható, hogy a két irányzat közötti összeütközések hol az egyik, hol a másik fél győzelmével végződnek. Korábban biztosan mindig az északkeleti győzött, aztán egyre inkább kezdett szerepet játszani a délnyugati. Majd eljutottunk egy olyan korszakhoz, amikor az északkeletiek jelöltje, John Fitzgerald Kennedy már nem tudta volna magát másképpen megválasztatni, csak akkor, ha maga mellé alelnökjelöltnek oda nem veszi az egyébként általa személyesen borzasztóan utált Lyndon Johnson texasi szenátort. Kennedy így tudta megszerezni a szavazatok többségét a már nagyon erős délnyugati államokban is. Így következett be aztán az, hogy amikor John Kennedyt lelőtték, az Egyesült Államok történetében először lett egy egyértelműen délnyugati célokat, érdekeket képviselő ember az Egyesült Államok elnöke. Ez ma már nem olyan szenzáció és nem is meglepetés, hiszen nagyon jól tudjuk, hogy az Egyesült Államok jelenlegi elnöke ugyancsak déli államból származik. No, most még annyit azért zárójelben szeretnék megjegyezni, hogy mindezt nem szabad ám mértani pontossággal érteni, mert per-

sze nagyon sok az összefonódás, az érdekközösség, a banktőkén keresztül az iparágak egymás közötti kooperációja, integrációja folytán is. De azért ez az alapvető különbség nagyon erőteljesen rányomja a bélyegét az amerikai belpolitikára. Egy példát mondok a vietnami háborúval kapcsolatban. A vietnami háborút nemcsak a baloldal, nemcsak az ifjúság, nemcsak a progresszív emberek ellenezték az Egyesült Államokon belül, hanem egy bizonyos ponton túl, amikor a háború már kezdett nagyon sok veszteséggel járni, az északkeleti vezető réteg is szembefordult a háborúval. Nem azért, mert féltették a „fiúk" életét, hanem a következő oknál fogva. A vietnami háború nem volt alkalmas háború arra, hogy az északkeleti tőke ipari cikkeit használja és fogyassza. A vietnami dzsungelben nem lehetett a General Motors, a Ford Művek tankjait használni. Ezzel szemben milyen iparágak fejlődhettek rohamosan a vietnami háború következtében? A rakétaipar, a helikopteripar, a repülőgépipar, az ezzel kapcsolatos mindenféle elektronikus felszerelés. Hiszen Texasban kifejlesztettek olyan földérítő berendezéseket, hogy tízezer méterről megállapíthatták, hogy a dzsungelben rakott-e valaki tüzet, vagy akár meggyújtott-e egy szál gyufát. Ez mind a délnyugati ipar terméke és nem az északkeletié. Az északkeletiek által előállított katonai felszerelés nem olyan nagyon fogyott ebben a háborúban. Ellenkezőleg, az ő konkurrenciájának, a délnyugatinak a fegyverei fogytak, tehát azok kapták az újabb és újabb állami megrendeléseket. Nemcsak a profitja növekedett a délnyugati tőkének, hanem a tekintélye, a súlya, a befolyása a kormányzatra, hiszen ők szállították a legfontosabb fegyvereket. Vagyis miközben az északkeleti tőke nem keresett az ügyön, a konkurrenciája nagyon is föllendült. Következésképp

pen az északkeleti érdekeltség szembefordult a vietnami háborúval.

Ti talán már nem nagyon emlékeztek arra, hogy ennek a háborúnak volt egy – amerikai belpolitikai szempontból – fordulópontja. Egyszer csak nyilvánosságra kerültek a Pentagon-papírok, amikből az Egyesült Államokban mindössze hat példány volt. A hat példányt a Pentagon legvastagabb páncélszekrényeiben őrizték, mert hiszen az ebben lévő dokumentumok összefoglalták e háború történetének összes disznóságát. És egy szép napon a New York Times – az északkeleti establishment legjobb, legnagyobb, legbefolyásosabb újságja – nyilvánosságra hozta a Pentagon-papírokat. No, én tudom, hogy az amerikai újságírók mind-mind zsenik, de annyira egyik sem az, hogy hason csúszva bejusson a hadügyminisztériumba, feltörje a páncélszekrényeket, és kilopja onnan a dokumentumokat. Azok a „zseniális" újságírók csak akkor zseniálisak, ha valaki odaadja nekik. Ki adja oda nekik? Az az érdekeltség, amely ellenzi a vietnami háborút. Nem az utcán tüntető fiatalok, mert ők sem jutnak hozzá a Pentagon kulcsaihoz. Nem is a baloldal, nem a kommunista párt, mert ő sem jut hozzá a Pentagon-papírokhoz. Hát akkor ki jut hozzá? Az északkeleti vezető réteg, amely maga van benne az államhatalomban, amely maga van a Pentagonban, és amely maga nyithatja ki a saját kulcsával – hogy képletesen mondjam – a Pentagon páncélszekrényét, és hozza ki a dossziét, hogy odaadja a New York Times „zseniális" újságírójának. Neki csak ki kell másolnia és kinyomtatnia abban az újságban, amely ugyanazé a vezető rétegé, és annak az érdekeit fejezi ki. Mindez felfedezhető az amerikai politika minden lényeges kérdésében. Félreértés ne essék, ez nem azt jelenti, hogy minden északkeleti szenátor

egyszerre, egyformán szavaz, és minden délnyugati szenátor egyszerre és egyformán szavaz az ellenkező irányban. Csak azt jelenti, hogy függetlenül attól, hogy demokrata párti vagy republikánus párti listán választották-e meg, általában a pártvonalaktól teljesen függetlenül, vagy az északkeleti, vagy a délnyugati törekvéseket támogatja. Az Egyesült Államokban nem úgy van, mint Európában, hogy a vonalak a pártok között húzódnak. A különbségek az érdekeltségi csoportok között alakulnak ki. A Demokrata Pártot általában balra állónak tartják a republikánustól. De ennek a Demokrata Pártnak van olyan jobboldali szárnya, amely jóval jobboldalibb, mint a Republikánus Párt baloldala. Érthető ez? Tehát nincs semmiféle pártfegyelem. Semmiféle pártkötöttség. Még olyan sincs, mint amilyen akár az angol Konzervatív Pártban, ahol megkövetelik, hogy bizonyos fontos kérdésekben a párt listáján megválasztott képviselők a párt döntése szerint szavazzanak. Ilyen az Egyesült Államokban nem létezik. Nincs olyan, hogy a Demokrata Párt azt mondja: mi mindannyian erre meg erre a törvényjavaslatra szavazunk. Hanem a párton belül az alapvető gazdasági, ipari, ezenbelül különböző államok speciális érdekeit figyelembe vevő csoportosulások alakulnak ki. Vannak egyes képviselők vagy szenátorok, akik külpolitikai kérdésekben általában liberálisabbak vagy általában reakciósabbak. Aztán ezenbelül a saját államuk érdekeit képviselik a nagy össznemzeti, pláne nemzetközi érdekekkel szemben. Hiszen azt akarják, hogy jövőre vagy két év múlva újraválasszák, és akkor azt mondhassák: „Én szereztem nektek egy állami beruházást, szavazzatok rám!" Ilyen érdekek is befolyásolják őket. Vannak nagyon tisztességes szenátorok vagy képviselők az Egyesült Államokban, akik nem

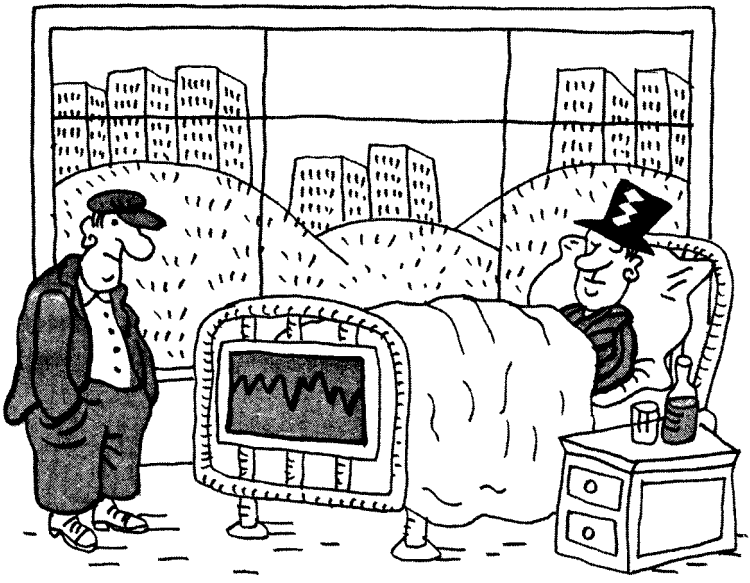

hagyják magukat sem tökmaggal, sem egymillió dollárral lekenyerezni. De nem tudnak ellenállni, bármilyen tisztességesek is, a manipulált befolyásnak. Annak, amelyik azt mondja, hogy a te államod érdekét sértené, ha te igennel vagy ha te nemmel szavaznál. És ez már aztán befolyásolás, mert ráadásul visszaüt rá. Ha elhíresztelik róla, hogy az állam érdekei ellen szavazott, akkor legközelebb nem fogják megválasztani.

Mindebből következik egy nagyon fontos tanulság. Igaz az a mondás, hogy az imperializmus egy nagybeteg ember. De ez az imperializmus nem buta beteg ember, és ennek az imperializmusnak még rettenetesen sok esze van, hogy önmaga betegségét gyógyítgassa, vagy legalábbis nagyon sokáig elleplezze. Vagyis az imperializmus automatikusan nem dől össze. Egyebek között azért, mert egyrészt nagyon erős gazdaságilag, politikailag és katonailag. Másrészt pedig azért, mert meg tudja újítani önmagát. A mai imperializmus össze

sem hasonlítható – belső körülmények tekintetében – a harmincas évek imperializmusával. Az imperializmus legújabb korszakának van egy nagy hatású eszköze önmaga megújítására és arra, hogy a tömegeket ne engedje szembefordulni a hatalommal. Ez jelen korszakunkban az úgynevezett „fogyasztói társadalom" kialakítása lett. A legkisebb jövedelmű munkást, sőt még a munkanélkülit is érdekeltté tudja tenni abban, hogy vásároljon. Hogy újabb és újabb kiadásokkal megteremtse önmagának az olyan újabb szükségleteket, amelyeket már nélkülözhetetlennek tart. Van egy amerikai kifejezés erre: a „gadget". Nem tudom egész pontosan lefordítani magyarra, talán azt mondhatnám, hogy „vicik-vacakok". Sikerült ugyanis kialakítani az amerikaiak tízmillióiban és messze túl az amerikai határokon is (zárójelben mondom – hatásában fokozatosan elér bennünket is) a vicik-vacakok fetisizálását, vagyis azt, hogy „azért dolgozom, hogy egy vicik-vacakkal többem legyen." Ez gazdaságpolitikai kifejezéssel élve, a „fogyasztói társadalom" lényege, amikor mind magasabb rangot kap a valódi, majd a vélt, majd a szándékosan kialakított szükségletek kielégítése. Ezzel a tényleges társadalmi szükségletekről, a „vicik-vacak" szükségletek iránti vágy felkeltésével, ezekre fordítja a tömegek figyelmét, és ezek megszerzésével kielégíti azok hamis vágyait. A manipuláció tökéletes eszközeivel érték el, hogy azt a jelszót, amit a világ legnagyobb monopóliumának reklámszakemberei találtak ki, azt az amerikaiak tíz- és tízmillióí komolyan el is hiszik. A jelszó így szól: „Ami jó a General Motorsnak, az jó az amerikaiaknak." Mindjárt hozzáteszem, hogy a dolog – mint semmi sem – nem ilyen egyszerű. Hiszen minden társadalom végső soron fogyasztásra kell hogy termeljen. Az iparilag fejlett tőkés országokban a

fogyasztás ösztönzése, az életszínvonal emelkedése között szoros összefüggés van. A viszonylag magas jövedelmet el kell költeni, mert másként az a társadalom nem képes gazdasági életét működésben tartani, vagyis lényegében összeomlana. Tehát nem magával a fogyasztással van a baj, dehogy, csak a túlhajtott, céltalan, pazarló, „vicik-vacak" vásárló fogyasztással.

Van aztán ennek még egy, viszonylag új oldala is. A nyugati értelmiségiek színe-java már nemcsak felismeri, de küzd is a fogyasztói társadalom politikai és morális rombolása ellen. Ráadásul az 1973–74-es olajválság és a legújabb közel- és közép-keleti események következtében a tőkés országok kormányai kénytelenek voltak felismerni, hogy a fogyasztás túlhajtása – elsősorban az energiafelhasználásban – súlyos következményekkel jár. Az amerikaiak kezdik bánni, hogy hatalmas „utcai cirkáló" méretű és fogyasztású autókat gyártanak és vásárolnak, hogy lakásaikat agyonelektrifikálták, és most kénytelenek esetleg radikális takarékossági intézkedéseket tenni.

Berecz: Arra gondoltam, hogy az imperializmusnak ez a folytonos megújulása az imperializmus fejlődését mutatja. Tehát az imperializmus egyre magasabb színvonalat ér el. Ha jól emlékszem, Marx azt mondta, hogy ott alakul ki a szocialista rendszer, ahol legmagasabb színvonalon áll az imperializmus. Ezért azt gondolom, hogy a mi szempontunkból ez előnyös dolog, hiszen...

Ipper: Engedd meg, hogy közbevágjak. Marx ezt nem mondta, annál is kevésbé mondhatta, mert Marx korában még nem volt imperializmus. A klasszikus kapitalizmusról mondott valami hasonlót. A leninizmus éppen azzal fejleszti tovább a marxizmust, hogy azt az

imperializmus korszakára alkalmazta. Ez a lenini tanítás lényege.

Berecz: Akkor most ez nem igaz?

Ipper: A klasszikus kapitalizmus körülményei között azon marxi jóslat, hogy ott alakul ki a szocializmus, ahol a legfejlettebb a kapitalizmus, az imperializmus körülményei között sajnos nem igaz. Lenin kimutatta – és nemcsak elméletileg, hanem mint a történelem kimutatta, a gyakorlatban is –, hogy ott volt mód a proletárdiktatúra kivívásával elindulni a szocializmus építésének útján, ahol a leggyengébb az imperializmus láncszeme. Megváltozott a kapitalizmus természete, és imperializmussá vált. Ezért a szocializmus kialakulásának feltételei is megváltoztak. Tehát nem arról van szó, hogy Marx tévedett, amikor a maga korában kialakult helyzetet így ismerte fel, hanem arról, hogy közben a kapitalizmus imperializmussá fejlődött.

Montvai: Talán csak egy fél gondolatot ehhez! Ott, ahol a legélesebb harcok voltak a régi rendszer, a kapitalizmus és az új baloldal között, ott sokkal radikálisabb a baloldal fejlődése. Ezt Afrikára értem. Nem tudom, hogy ez...

Ipper: Igen, a fejlődő világra vonatkozóan egy csomó új felismerésre van még szükség, hogy világos legyen – elméletileg és a gyakorlatban is.

Sipos: Tehát ez a „nagybeteg" teória azon bukik meg, hogy az imperializmusnak esze ágában sincs legyengülni. Egyszerűen nem lehet megvárni, amíg végelgyengülésben meghal.

Ipper: Hát ha már itt tartunk, tegyük föl végre azt a kérdést, amit olyan sokan és olyan sokszor szoktak feltenni! Lesz-e és hogyan lesz szocializmus Amerikában vagy Nyugat-Európában, tehát a fejlett iparral rendelkező tőkés országokban?

Sipos: Úgy gondolom, hogy mindenekelőtt meg kell gyengíteni Amerikát. Az első az, hogy gazdaságilag. Katonai értelemben nemigen tudjuk, de gazdasági, politikai hatalmát vissza kell valamiképpen szorítani. Tehát hogyha majd nem lesz olyan nagy befolyása, akkor meggyengül, tehát nem tudja fönntartani magát. Ha valahogy vissza lehet szorítani, akkor lehet már valamit keresni, úgy gondolom.

Gál: Én is a gazdasági meggyengítés mellett vagyok. Hogyha gazdaságilag nem tud annyira fejlődni, hogy a tömegeknek is jólétet tudjon teremteni, akkor kénytelenek lesznek az emberek más utat keresni arra, hogy érvényesíteni tudják az igényeiket.

Berecz: Én azt hiszem, hogy ez kizárólag idő kérdése. Sokkal gyorsabban fejlődik egy szocialista, mint egy kapitalista rendszer. Tehát hogyha innen nézem, akkor valóban várható, hogy egy idő múltán a szocialista tábor gazdaságilag fölülmúlja a kapitalista rendszert. Politikailag pedig nagyon sokat várok a haladó ellenzéki értelmiségtől, másrészt irtó sokat várok Kubától. Pontosabban nem is csak Kubától. Kubának ma már óriási befolyása van Latin-Amerikára, és azt hiszem, hogy onnan majd átáramlanak a forradalmi nézetek.

Ipper: Vagyis oda exportáljuk a forradalmat?

Berecz: Nem exportáljuk, szó se róla.

Polgár: Én nem vitatkozom, csak egy kicsit fejleszteném a marxi–lenini elképzelést.

Ipper: No, ennek örülök, éppen ez hiányzik!

Polgár: Marx idejében igaznak látszott, hogy a legfejlettebb kapitalista országban fog győzni a szocializmus. Lenin idejében már a leggyengébb láncszem-elmélet volt az igaz. Én úgy érzem, hogy a nyugat-európai országokban nem lesz leggyengébb láncszem, hanem a

közös Európa olyan méretekben alakul majd ki, hogy egyszerre az egészet lehet majd megváltoztatni.

Montvai: Én nem hiszek ebben! Most annyira erős Amerika gazdasági vezető szerepe és ebből adódóan a politikai hatalma, hogy egyelőre gyakorlatilag semmit nem tudunk tenni. Semmi alapvető változásra, legfeljebb kis eredményekre számíthatunk még hosszú ideig.

Ipper: Tudom, hogy mindannyian 18 éven aluliak vagytok, de azért egy picinyke kis történelmi távlattal szemlélhetnétek a világot. Mindössze hatvan-egynéhány évvel ezelőtt volt egy egységes imperialista világ. Igen? Szó sem volt másról. Azután 1917. november 7-én ebből a teljesen egységes imperialista világból kivált egyetlen ország. Nem kicsinyke, és nem könnyen vált ki, hanem borzasztó áldozatok, óriási küzdelmek árán, de kivált, és elkezdődött a szocializmus felépítése egy országban. Aztán elérkezett a második világháború, amelynek egyik fő törekvése éppen az lett volna, hogy ezt az egy szocialista országot megsemmisítsék, és helyreállítsák az egységes imperialista világrendszert. Ez nem sikerült. Sőt az következett be, hogy a második világháború után és éppen a Szovjetuniónak a második világháborúban viselt szerepe következtében is kialakultak a kelet-európai szocialista országok, majd győzött a kínai forradalom és így tovább. Az 1917-ben még gyenge, egyedülálló Szovjet-Oroszország helyett mára, tehát a második világháború után harminc-egynéhány évvel, a szocializmus már majdnem minden földrészen ott van. Van Vietnam, Kambodzsa, Laosz, van Kuba, van már Afrikában néhány olyan ország, amelyeket lassan a szocialista világrendszer részeiként sorolhatunk fel. Már nem egyszerűen egy szocialista ország van, nem egyszerűen néhány szocialista ország van, hanem szocialista világrendszer

van. Területileg, népesség tekintetében, gazdasági termelés tekintetében még kisebbségben van a kapitalista világrendszerrel szemben, de katonai értelemben – már körülbelül a hatvanas évektől kezdődően – elérte és kiegyensúlyozta a kapitalista világrendszer katonai erejét. Ennek az a lényege, hogy rá tudja kényszeríteni az imperialista világrendszerre, hogy elfogadja:

1. Nem lehet háborús eszközökkel megoldani a vitákat, mert visszalövünk, méghozzá úgy lövünk vissza, hogy mind a ketten megsemmisülhetünk.

2. Nincs alternatívája a békés egymás mellett élés politikájának.

3. Tudomásul kell vennie, hogy nem nyúlhat hozzá a szocialista országokhoz. Súlyos tragédiák árán sikerült rájuk kényszeríteni például 1956 Magyarországának tanulságán keresztül, hogy aki hozzá merészel nyúlni egy szocialista országhoz, az azt a rizikót vállalja, hogy kirobbantja a harmadik világháborút. Már nemcsak Európában egyértelmű ez a tétel, hanem Vietnamban is, és az 1962-es válság óta világos, hogy Kubához sem nyúlhatnak. Pedig az csak 90 mérföldnyire van az amerikai földrésztől, és Kuba sarkában ott van a 99 évig érvényes szerződés alapján a guantanamói támaszponton az amerikai haditengerészet. És Kubában mégis épül a szocializmus. Mindenféle nehézség árán épül, de a szocialista világrendszer segítségével és annak részeként. És ott volt a vietnami háború, és ott volt Angola, és ott volt Etiópia, és sorolhatnám a – remélhetőleg – mind hosszabb sort. Mi az, hogy nincs mit tennünk? Nem tehetünk semmit? Hogy a fenébe ne tennénk! Hát hatvan-valahány éve teszünk, harminc-valahány éve jobb esélyekkel teszünk, húsz-valahány éve még jobb esélyekkel teszünk. Tehát attól a ponttól, hogy 1917. november 7-én eldördült az *Aurora* lövése, a szo-

cializmus pályája egyenes vonalban megy fölfelé. Egyre növekszik a szocialista világrendszer, és egyre inkább zsugorodik az imperializmus. Földrajzi értelemben, gazdasági értelemben, kereskedelmi értelemben, és nem utolsósorban katonai értelemben. Nem kell nekünk exportálnunk a forradalmat az iparilag fejlett tőkés országokba. Hát hiszen ott a forradalom. Ki hitte volna ezelőtt 20 évvel, 40 évvel, 60 évvel, hogy Olaszországot nem lehet kormányozni a kommunista párt nélkül? Hogy Franciaországban a kommunisták és a szocialisták együttesen egy százalék híján megszerzik az elnöki posztot? Hogyhogy nincs mit tennünk? Hogy az Egyesült Államokban gyenge az amerikai kommunista párt? Hát az Egyesült Államok a kapitalista világrendszer vezető hatalma, a legjobban manipulált ország, ahol – eltekintve a teljes illegalitásban működő kommunista pártoktól – a legnehezebb körülmények között működik a kommunista párt. Ez az amerikai kommunista párt a két világháború közötti időszakban, éppen a Szovjetunió fejlődése folytán, milliós párt volt. Mindjárt hozzáteszem, hogy éppen a Szovjetunióban, majd a felszabadulás utáni időkben a kelet-európai szocialista országokban elkövetett súlyos hibák az amerikai kommunista pártot is gyengítették. Mert az általunk elkövetett hibákat az ő gyengítésükre használja fel az amerikai propaganda. Sajnos, nagyon is hatásosan. Tehát mi a perspektíva? Ha sikerül biztosítanunk a béke fenntartását – márpedig ez nagymértékben a szocialista világrendszer erejétől függ –, akkor anélkül hogy nekünk exportálnunk kellene a forradalmat, a szocializmus erői tovább növekszenek. A forradalom tendenciája a közbenső vereségek, gyengeségek, hibák, veszteségek ellenére is egyvonalúan, egyenesen megy föl azon a képzeletbeli grafikonon,

amelyen kimutatható volna. Nem úgy képzelem, hogy holnapután, kiskedden kitör a szocialista forradalom Amerikában, vagy kikiáltják a proletárdiktatúrát Angliában, de amint gyengül a kapitalista világrendszer, úgy szorul összébb a hatalma. A végső kifejletet én már nem tudom elképzelni, az én fantáziám nem elég ahhoz, és nem is hiszem, hogy ezt felelőtlen jóslásokon kívül, bármilyen módon is meg lehetne fogalmazni. De egy biztos: ez a 60 év rendkívül kevés, a történelemben csak egy szempillantás, de ez a 60 év gyökeresen megváltoztatta a világot. Az októberi forradalom csak megindította ezt a tendenciát, és 60 év alatt fantasztikus eredményeket ért el. Hát csak tessék egy kicsit megmozgatni a saját fantáziátokat! Gondoljatok Ázsia, Afrika, Latin-Amerika népeire és arra, hogy ezek fokozatos elvesztésével hatványozottan gyengül az imperialista világrendszer.

ÖTÖDIK BESZÉLGETÉS

Ipper: A legutóbbi alkalommal arról beszélgettünk, hogyan lesz szocializmus az Egyesült Államokban. A kérdés most az, hogyan is lehet elképzelni, miként lesz szocializmus Nyugat-Európában?

Antal: Szerintem kialakítható. Vegyük figyelembe, hogy például Olaszországban már most szüksége van a kormánynak arra, hogy a kommunista párt támogassa. Franciaországban is nagyon erős a kommunista párt, tehát egy idő után mindenképp létre fog jönni az, hogy a szocializmus kialakul a nyugat-európai tőkés országokban is.

Bíró: Lehet, hogy ez az én téveszmém, de úgy gondolom, eddig általában a proletárdiktatúrák úgy alakultak ki, hogy a kapitalista osztály és a munkásosztály között nagyon nagy volt az ellentét. A nyugat-európai országokban ezt az osztálykülönbséget próbálják eltussolni. Ezért a munkásokban tudatosítani kell, hogy az ő érdekük az, hogy ne csak választójoguk és megfelelő bérük legyen, hanem hogy mindenképpen jobban fognak élni, ha a magántulajdon megszűnik. És ezáltal lényegében a szocialista társadalom is kialakul.

Berecz: Én azt hiszem, hogy az ipari fejlettségtől kialakulhat a szocializmus Nyugat-Európában, de a katonai erőviszonyok miatt sokkal kevésbé. Úgy érzem, hogy addig, amíg az Egyesült Államokban nem történik valami, addig Nyugat-Európában sem történhet, mert az Egyesült Államok abban a pillanatban betenné a lábát.

Ipper: És úgy képzelitek, hogy mondjuk Olaszországban a munkások megostromolják a maguk Téli Palotáját, és fegyveres fölkelés után kikiáltják a proletárdiktatúrát?

Müller: Szerintem nem. Nem lehet ilyen útról szó. Hanem egy olyan eszmei útról, amely az emberek tudati fejlődésében nyilvánulna meg, és a kommunista párt megerősödésével jönne létre, nem pedig valamilyen fegyveres felkeléssel.

Montvai: Most már elavult – ha lehet így fogalmazni – ez a módszer. Európában legalábbis semmi eredményre sem vezetne. Bármennyire nagy is ez vagy az az ország, de tagja a NATO-nak, a többi tagállam leverné a forradalmat. Ha egy országban a kommunista párt erővel, tehát fegyveresen próbálna hatalomra jutni, akkor még ha az országban meg is van az erőfölény, az biztos, hogy Nyugat-Európában az Egyesült Államok ezt nem hagyná. Tehát egy nagy, sokkal szélesebb, egységes felkelés kellene a győzelemhez.

Ipper: És ez hogyan képzelhető el?

Montvai: Természetesen a fejlődés útján. A nyugat-európai országok többségének egységes fellépésével. A mai gazdasági, tudati és politikai erőviszonyok között ez most elképzelhetetlennek látszik.

Ipper: Tehát a nyugat-európai kommunista pártok tulajdonképpen működnek, de ugyan miért, hisz nincs is remény?

Bíró: Szerintem van, csak épp az, hogy fokozatosan érik el azt, amit a Szovjetunió megcsinált egy forradalom alkalmával. Tehát egy-egy sztrájkkal, egy-egy szakszervezeti gyűléssel mindig elérnek valamit: az emancipációt, az abortusztörvényt; elérik azt, hogy a nők megfelelő bérezést kapjanak megfelelő munkakörülmények között. Tehát lépcsőzetesen érik el ugyan-

azt, amit mi a szocializmusban megvalósítunk. Persze, ehhez sokkal több idő kell. Biztos, amikor már túlsúlyba került ez a szocializálódás, akkor esetleg egy lökéssel sikerülne megvalósítani a valóban szocialista kormányt.

Polgár: Egy kicsikét a történelmi oldaláról nézem a dolgot. Hogyha ilyen társadalmi rendszerváltozás történik, az mindenképpen forradalmi folyamat. És hát tudjuk, ugye, hogy ez a forradalmi folyamat nem egyenlő egy Téli Palota ostromával. Politikai forradalom az, amikor átveszik a hatalmat. Ez nem törvényszerűen megy véres lövöldözésekkel, viszont én úgy tanultam, hogy általában a gazdaságilag megerősödött új osztály veszi el a hatalmat a letűnt osztálytól. Ekkor változik egy társadalmi rendszer. Mondjuk, a feudális társadalomból a tőkés társadalomba. Megerősödött a polgárság, vagyis gazdasági hatalomra tett szert, majd megszerezte magának a politikai jogokat is. A kérdés az: hogyan tud ilyen gazdasági hatalomra szert tenni a munkásosztály? Amíg kizsákmányolt, addig nem teheti, viszont hogyha valóban kizsákmányolt helyzetben van, akkor tulajdonképpen csak véres forradalommal kellene a hatalmat megszereznie. Viszont ez a kettő már ütközik egymással. Szóval valahogy nagyon bizonytalannak látom ezt.

Berecz: Chilében teljesen törvényesen, választások útján győzött Allende. Szóval ilyen is van, és ez is egy útja lehet... egy forradalmi folyamatnak.

Polgár: A politikai hatalom általában az, hogyha megvan hozzá már a gazdasági hatalom is.

Berecz: Hát ez nem igaz, hát a gazdasági hatalmat is átveszik az újak, akik jönnek.

Polgár: De most kik lesznek az újak?

Berecz: Hát a kommunisták.

Polgár: És mitől lesz nekik hatalmuk?

Berecz: Hát egy...

Polgár: Hogyan tudják elvenni a gazdasági hatalmat a kapitalistáktól?

Berecz: Hát miért, hát hogy vettük el mi a gazdasági hatalmat a tőkésektől?

Polgár: Nem csendes és békés úton...

Berecz: Éppen ezért mondom, hogy ez nem úgy van, hogy akinek a kezében van a gazdasági hatalom, az tud forradalmat csinálni. Éppen ellenkezőleg. A gazdasági oldalát is, tehát a gazdaságot is politikai forradalom útján kell átvenni.

Polgár: Igen, de nálunk nem volt gazdasági hatalom, amikor megtörtént a hatalomátvétel, nem beszéltünk erről...

Ipper: Hogyne beszéltünk volna. Hát persze hogy volt tőke. Amit Ágnes mondani akar, az a kizsákmányolók fölszámolása. Úgy hívtuk: kisajátítottuk a kisajátítókat. Hát hogyne lett volna, persze hogy volt nálunk. Szó esett erről már az egyik beszélgetésünkben: amikor éjszaka a Vasas-székházban kiosztották: te ide mégy, te oda mégy, és államosítod a gyárat. Ez a gazdasági hatalom megszervezése volt, s ennek föltétele volt, hogy meglegyen a politikai hatalom. Nyugat-Európában ma a dolgok azért másképpen festenek, mint az akkori Magyarországon, vagy pláne a hatvan-egynéhány évvel ezelőtti Oroszországban.

Dósai: Az Ági arra célzott az előbb, hogy ha egy párt többségbe kerül, akkor az logikusan meg is szerezheti a hatalmat. Ez nem teljesen így van!

Berecz: Szerintem ez fennáll. Persze a hatalmon lévő kormány, hogyha nem ő az esélyes a választások megnyerésére, nyilván mindent megtesz annak érdekében, hogy ezen változtasson, de a lehetősége fönnáll.

Müller: Oroszországban a forradalom úgy győzött, hogy a fennálló rendszer borzasztó súlyos vereséget szenvedett az első világháborúban. Kelet-Európában úgy győzött, hogy a fennálló rendszerek borzasztó súlyos vereséget szenvedtek a második világháborúban.

Ipper: Ez csak Magyarországra igaz, mert például Csehszlovákia és Lengyelország a győztes hatalmak között volt.

Müller: De a rendszert elvitte a háború. Ott voltak a szovjet csapatok. A jelenlegi nyugat-európai helyzetben ez az út nem járható, egy harmadik világháborúval egyszerűen nem lehet továbblépni a szocializmus útján. Ezért azt gondolom, hogy sokkal lassúbb és lépésről lépésre való haladás lesz. De beszéljünk még a gazdasági hatalom átvételéről. Szerintem megelőzheti a politikai hatalom átvételét. Nyugat-Európára ez lesz jellemző. Egyre erősödik az állami tulajdon. A kapitalizmus fejlődésével párhuzamos folyamat ez. Először volt a szabadversenyes kapitalizmus, aztán a monopolkapitalizmus, amikor az állam már beleavatkozott a gazdasági életbe, aztán az állammonopolista kapitalizmus, amikor már maga az állam a monopóliumok kezében van. Az állami tulajdon egyre jelentősebb lesz. Egy olyan tulajdonforma jelenik meg, ami már nem a kapitalizmusra jellemző.

Montvai: Oké. A forma az megfelelő, viszont a tartalom egészen más. Az állammonopolista kapitalizmusban az állami tulajdon a tőkés érdekeit szolgálja.

Müller: De ebből már csak körömnyi, ami a tőkésé.

Montvai: No de hát az a körömnyi, az azért eléggé nagy.

Müller: Most a tőkés állam a tőkések kezében van. A monopóliumok kezében. De már állami tulajdon.

Már nem magántulajdon. És ez már egy nagyon komoly előrehaladás a kezdeti időszakhoz képest.

Berecz: És az állam ez esetben kié?

Müller: Az állam a monopóliumoké. Az államszervezetet a monopólium irányítja.

Polgár: Az állam tulajdonképpen erőszakszervezet. Hát ha jól utánagondolsz, nem?

Ipper: Szakítsuk félbe a vitát, gyerekek! Abból a kérdésből indultunk ki, ugye, hogy lesz-e, lehet-e, és ha igen, akkor hogyan lehet a mai Nyugat-Európában – jelen ismereteink, tudásunk, elképzeléseink szerint – szocializmus? Ehhez el kell mondani egy nagyon fontos alapismeretet. Azt, hogy Európa – a világ valamennyi földrésze közül – egészen különleges helyzetben van. Ezer ok miatt, de csak két tényt mondok. Európából indult el két világháború, és Európa az egyetlen olyan földrész, ahol a két világrendszer vezető hatalmainak legkeményebb fegyverei közvetlenül egymással szemben állnak. Ez sehol máshol nincs. Sem az amerikai földrészen, sem Ázsiában, sem Afrikában, sem sehol máshol. E két ok miatt Európa helyzete a világban nagyon különbözik az összes többi földrészétől. Az európai különleges körülmények megteremtettek egy olyan helyzetet, amit úgy lehetne kifejezni, hogy az európai és következésképpen a világbéke fenntartásának alapfeltétele, hogy a második világháború eredményeként létrejött európai határok megváltoztathatatlanok. Itt nemzetek közötti, országok közötti határokról is van szó, de mindenekelőtt és elsősorban a rendszerhatárok változtathatatlanok. A második világháború eredményeként létrejött valahol Európa közepén egy vonal. Ettől a vonaltól nyugatra van a kapitalista világrendszer, ettől a vonaltól keletre a szocialista. Ezen a második világháború eredményeként létrejött vona-

lon változtatni csak úgy lehet, ha ezzel egyidejűleg kirobbantják a harmadik világháborút. Erre nagyon sok történelmi bizonyító példa van. Beszéltünk már Nyugat-Berlin különleges helyzetéről. Ezen nem változtathatunk. De olyan is van, amikor az ellenkező irányban sem lehet változtatni a második világháború eredményeként létrejött vonalon. Ennek időpontja történelmi jelentőségű dátum, és nemcsak a mi nemzeti történelmünkben. Ez a dátum: 1956. november 4-e, reggel 4 óra, Budapest. Amikor Eisenhower amerikai elnök és minden józan politikus számára a Nyugaton is végre egyértelműen világossá vált a tétel: nem lehet átráncigálni a rendszerhatárokon egy országot, csak azon az áron, hogy aki megpróbálja, vállalja a felelősséget a harmadik világháború kirobbantásáért. Lényegében hasonló volt a helyzet 1968. augusztus 21-én Csehszlovákiában is. Én az 1956. november 4-i dátumot történelmi fordulópontnak tekintem, amelyben a mi külön nemzeti tragédiánk az, hogy a világ valamennyi valamirevaló politikusa felismerte ezt a megváltoztathatatlan tényt, csak egyetlen felelős politikus volt a világon, aki nem ismerte fel: Nagy Imre. Ez a mi külön tragédiánk. Nos, ha ez így áll, lehet, hogy illik, lehet, hogy nem illik kimondani, de nekem az a véleményem, hogy ez az „európai status quo". Mit jelent a status quo? Azt jelenti, hogy „úgy, ahogyan van", tehát „megváltoztathatatlanul". Ismétlem és erőteljesen hangsúlyozom: ez csak Európára vonatkozik. Az egész második világháború utáni történelem azt mutatja, hogy minden más földrészen változott a társadalmi status quo. A javunkra, a szocialista világrendszer javára. Még akkor is, ha közben bizonyos vereségek is értek minket. Hol Indonéziában, hol Ghanában, hol Egyiptomban, de összegészében a status quo a mi javunkra változott.

Európában a kelet-európai szocialista országok kialakulásával megszűnt az ilyen értelmű változások lehetősége. Ha így áll a dolog – és az elmúlt harminc-egynéhány év történelme ezt látszik bizonyítani –, akkor mit csinálnak a nyugat-európai kommunista pártok? Tételezzük föl, hogy az olasz kommunista párt azt mondja, amit egyik-másikotok javasolt neki, hogy fegyvert szerez, szétosztja, és több millió szavazója közül mindazokkal, akik erre hajlandók, megrohamozza a saját – idézőjelbe tett – „Téli Palotáját", és a fegyveres felkelés eszközével kivívja a proletárdiktatúrát. Mit csinál ezzel lényegében? Azt csinálja, hogy megpróbálja megváltoztatni a status quót. Vagyis a vonal, a láthatatlan – illetőleg nagyon is látható vonal – nyugati oldaláról lényegében átmegy a vonal keleti, vagyis szocialista oldalára. Márpedig ezzel nem kevesebbet követ el, mint provokálja a harmadik világháború kirobbantását. Magyarán: nem teheti meg. No de hát ha ezt nem teheti meg, akkor mi a választék? Le kell húzni a rolót? Vagy csak azért harcoljon, hogy kivívja a jogot az antibébi-tabletta szedésére? Ezért harcoljon egész további hátralévő életében? Ez lenne az osztályharc lényege? Hát mi az osztályharc lényege? Mit akar elérni egy kommunista párt, és mit akar elérni egy munkásosztály? Meg akarja változtatni a társadalmi rendszert, meg akarja szüntetni a kizsákmányolást. A nagy kérdés most az, hogy ezt a célt milyen eszközökkel lehet elérni, és el lehet-e érni. Az előbb elhangzott már Chile neve. A példa kitűnő, csak van egy óriási különbség. Chile nem Európában van. Mégis, a chilei példa rettentő fontos a nyugat-európai és az egész nemzetközi kommunista mozgalom számára. Mi történt Chilében? A kommunisták, együtt a szocialistákkal és a polgári radikálisokkal, a burzsoá alkotmány minden rész-

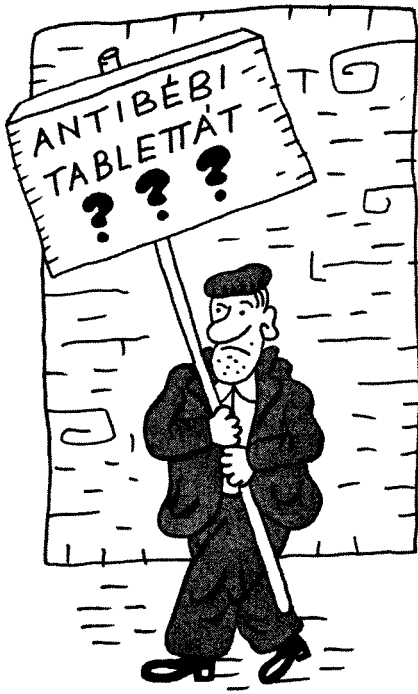

letének betartásával, megvívtak egy választási csatát. Polgári demokratikus körülmények között. Így választotta meg az ország többsége a szocialista Allendét, aki népfrontszerű szövetségben volt a kommunistákkal és a polgári radikálisokkal. Ilyen összetételű koalíciós kormány alakult, és ezzel kialakult annak a lehetősége, hogy elinduljanak majd a szocializmus, vagyis a kizsákmányolás megszüntetésének útján. Ebbéli tevékenységük közepette azt mondták, hogy ők továbbra is betűről betűre betartják az ország polgári alkotmányát. Következésképpen, miután az alkotmány előírja, hogy a hadsereg köteles engedelmeskedni a kormánynak, nem fegyverzik fel a munkásosztályt, nem szerveznék saját fegyveres erőt. Ha felfegyverzi a munkás-

osztályt, ha saját fegyveres erőt szervez, ez azt jelentette volna, hogy proletárdiktatúrát teremt. Vagyis a chilei kommunista párt, egyetértésben a szocialistákkal, azt mondta, hogy nem a proletárdiktatúra útján indul el a szocializmus felé. Hiszen a forradalomhoz nem elég a párt elhatározása, ahhoz forradalmi helyzet is kell. Mi történt? Jól ismerjük. A hadsereg fölrúgta a saját burzsoá alkotmányát, megdöntötte a kormányt. Ez nem azt jelenti, hogy ki van zárva a békés, a parlamenti többség megszerzésének az útja, de végül is a kisajátítókat valahogy ki kell sajátítani – különben marad a kizsákmányolás, vagyis a kapitalizmus. Ezért Nyugat-Európa kommunista pártjai számára a chilei példa kitűnő. Vagyis: a polgári alkotmányos keretek közepette, koalícióban minden olyan párttal, amely együttműködésre hajlandó. A franciák a szocialistákkal, az olaszok még a kereszténydemokratákkal is. Tehát együttesen megteremteni azt a kormányzati lehetőséget, hogy az osztályhatalom érdekében vívandó harchoz jobb pozícióban legyen a munkásosztály. Nyilvánvaló, ha a kormányon belül vannak, akkor jobbak a lehetőségek. Bekerülhetnek például a televízió irányításába. Vagy befolyást szerezhetnek a rendőrség, az államapparátus, a bíróságok, vagyis az elnyomó szervek, a hatalmi szervek tevékenységében. Tehát lehetőség nyílik a szocializmus felé való elindulásra. Igen ám, de mi történik azután, hogy polgári demokratikus választási körülmények között bekerültek a hatalomba? Ha ugyanazt válaszolják, mint amit a chilei kommunista párt válaszolt akkor?... Vagy mit válaszolnak? Hát kérem, ez ma a nemzetközi kommunista mozgalom legsúlyosabb, legnehezebb, legbonyolultabb kérdése.

Berecz: Nekem súlyos problémám van, mégpedig a

status quót illetően. Azt értem, hogy ezt az ominózus „határt" semmiképpen sem lehet megbontani külső beavatkozással. De ha mondjuk Franciaországban vagy Olaszországban egy belső forradalmi helyzetben a kommunista párt győzne, nem érzem, hogy veszélyeztetné Európát a harmadik világháborúval. – hacsak a szocialista tábor be nem avatkozik mellette. Hogyha mondjuk egy ilyen helyzet kialakulna, akkor a keleteurópai szocialista országok tudnák, hogy nem szabad segítséget nyújtani... Hacsak nem kérnek segítséget... Igaz, hogy az Egyesült Államok mindenképpen beavatkozna...

Montvai: Tehát hogyha mondjuk uralomra jut a kommunista párt, akkor tegyük fel, hogy vagy nem szól a szocialista tábornak, hogy segítsen, vagy megpróbálja saját magát megvédeni. Csakhogy túlerőben van a NATO meg az Egyesült Államok. Leverik! A másik lehetőség, hogy szól a Szovjetuniónak. A Szovjetunió tudja, hogy a segítséggel fölborítja a status quót, tehát kirobbanhat a harmadik világháború. Viszont ha nem segít neki, hűtlenné válik saját elveihez.

Polgár: De hiszen antiimperialista kötelessége segíteni, nem?

Montvai: Nem, mert nem vállalhatja magára azt a felelősséget, hogy kirobbantja a harmadik világháborút. Illusztris példa az előbb elmondottakra Portugália. A kommunista párt került hatalomra. A kommunista pártnak megvolt a lehetősége a választásra. Választhatta volna a szocialista utat, de nem tehette meg, mert – az előbb elmondottak alapján – vállalta volna a kockázatot, hogy kirobbantja a harmadik világháborút.

Ipper: Ez azért ennél bonyolultabb volt. Hogy világ-

gos legyen a kép: a Portugál Kommunista Párt nem került hatalomra. Abban a forradalmi fordulatban, amely a fasiszta rendszer megdöntésében csúcsosodott ki, az addig teljes illegalitásban működő kommunista párt rendkívül nagy népszerűség közepette bekerült a kormányzásba. De aztán a későbbi választásokon nem kapott elég szavazatot ahhoz, hogy benne is maradhasson. Ne tévesszétek össze a kormányzást és a hatalmat! Más dolog a kormányban részt venni egy kommunista pártnak, és más dolog megragadni a munkásosztály élén a hatalmat Portugáliában. Az előbbi történt. Mindaddig, ameddig egyre élesebben elő nem állt annak lehetősége, hogy egy NATO-ország a kommunistáknak a kormányzásban való részvételéből átcsúszik a kommunisták vezette munkáshatalom irányába, addig viszonylag simán ment a dolog. A Portugál Kommunista Pártnak arra a kérdésre kellett válaszolnia, hogy képes-e békés körülmények között, a maga erejéből eljutni a munkáshatalomig. A Portugál Kommunista Párt jól tudhatta, hogy ha megpróbál fegyveres eszközökkel, tehát a hadseregen belül azokra a tisztekre támaszkodva, akik követték a kommunista pártot, proletárdiktatúrát kivívni, akkor különböző esélyek lehetségesek. Portugália helyzetében még csak nem is kellett volna feltétlenül a NATO-nak katonai eszközökhöz nyúlnia. Portugália ugyanis az összes fogyasztási cikkeknek mindössze 8 százalékát állítja elő otthon. Az összes többit a nyugat-európai gazdasági közösségtől veszi. Tehát mindössze el kellett volna vágni ezeket a csatornákat, és Portugáliát néhány hét alatt ki lehetett volna éheztetni, a tömegeket szembe lehetett volna fordítani a proletárdiktatúrával, és megdönteni azt belülről, látható külső erők nélkül. Mint ahogy ez történt Chilében is. Vannak, akik úgy fogal-

maznak, hogy Chilében a teherautósok döntötték meg a forradalmi kormányt. A teherautósok sztrájkoltak, ezzel leállt a közélelmezés, az ipari szállítások és minden. Ezzel olyan elégedetlenségi hullámot lehetett kiváltani, hogy a városokban a háziasszonyok mentek tüntetni a kormány ellen. Erre való hivatkozással lépett föl a hadsereg, és döntötte meg az Allende-kormányt. Ugyanezt el lehetett volna játszani, ilyen vagy hasonló eszközökkel Portugáliában is. Minden sakkozónak legalább két-három lépésben kell előre számolnia. A politikusnak még több lépést is előre kell tudnia. Ez a politika tudománya vagy művészete. A nagyon felelős vezetők semmiképpen sem óhajthatják a világot beleráncigálni valami szörnyű tragédiába. Európában ugyanis nagyon nehezen képzelhető el helyi konfliktus. Ázsiában, Afrikában lehetnek helyi konfliktusok, de nagyon kevés olyan politikai és katonai stratéga van, aki azt merné állítani, hogy Európában elképzelhető olyan helyi konfliktus, amely meg is maradna annak keretei között. Majdnem biztosan világméretű összeütközéssé, vagyis harmadik világháborúvá válna.

Montvai: Hiszen a magyarországi 56 is megmaradt helyi konfliktusnak!

Ipper: De hát mi történt ötvenhatban? Akkor nem volt összeütközés a Szovjetunió és az Egyesült Államok között, nem jöttek az ENSZ-csapatok, nem jöttek az osztrák csapatok, mondjuk, hogy helyi konfliktusnak nevezzük. Magyar ellenforradalom volt, amely ellen a munkás-paraszt forradalmi kormány a Szovjetunió segítségét kérte. Vagyis a status quo megmaradt, Magyarország a szocialista világrendszer része maradt.

Montvai: Tehát a nyugati vezetők belátták, hogy ha

Nagy Imre kérésére bejönnek Magyarországra, akkor felborul a status quo?

Ipper: Igen. Így volt. Ezért tartom az 1956. november 4-i dátumot nemcsak a magyar történelem szempontjából rendkívül fontosnak, hanem ennek az egész új világhelyzet fölismerése dátumának is. Vagyis az új helyzet létezett már 1956 novembere előtt is, de addig az amerikai célkitűzés a szocializmussal szemben az úgynevezett felszabadítási stratégia volt. Vagyis az, hogy „föl kell szabadítani" a szovjetek által „elnyomott" kelet-európai országokat. Ez hivatalos politika volt, nem sajtókifejezés. Ez volt a dullesi külpolitika. Dulles akkori amerikai külügyminiszter azt mondta, hogy a „felszabadítás" érdekében el kell menni a szakadék széléig is, vagyis a harmadik világháború kockázatának a határáig. 1956 jelentette azt a történelmi fordulópontot, aminek következtében ez az amerikai stratégia megváltozott. Tudomásul vették, hogy Európában nem változtathatnak a status quón, vagyis nem „szabadíthatják fel" – idézőjelben mondom – a kelet-európai országokat a Szovjetunió „elnyomása" alól, mert ez, a második világháború eredményeképpen létrejött szocialista világrendszerrel szemben olyan lépés lenne, aminek a harmadik világháború volna a következménye. Volt még jó néhány ilyen történelmi fordulópont, egy-egy drámai esemény kapcsán. Ilyen volt az 1962-es karibi válság, amely ugyancsak lezárt egy korszakot. Ha azt mondjuk, hogy az amerikaiak elfogadták a békés egymás mellett élés szovjet követelését, akkor én azt mondom, ez a karibi válság óta van így. Az 1962-es karibi válságban a világ néhány órányira volt a harmadik világháború kirobbanásától. A Szovjetunió kivonta Kubából azokat a rakétákat, amelyeket az amerikaiak támadó fegyvereknek minősítettek, ennek

fejében pedig az Egyesült Államok felelősséget vállalt azért, hogy nem támadja meg Kubát. Ezt nevezik politikai kompromisszumnak, amely nemcsak megengedhető, hanem szükséges is. Hiszen nemcsak a háborút sikerült elkerülni, de ennek eredményeként kialakulhatott az enyhülési politika is. E válságot megelőzően erről nem lehetett szó. Az amerikaiak azt mondták, nem tűrik el, hogy a szocializmus betegye a lábát az amerikai földrészre. „Amerika az amerikaiaké, ehhez a szocializmusnak semmi köze. Tehát minden eszközzel meg fogjuk akadályozni" – mondták. A 62-es karibi válság volt az a fordulópont, amikor azt mondták: „Pardon, nem tudunk mit csinálni, tudomásul kell vennünk, hogy a szocializmus Amerika földjére is bejutott."

Gál: Tulajdonképpen mi is volt ez a karib-tengeri válság? Akkor még icipici kisfiúcska voltam, amikor ez történt. És nem tudok róla semmit.

Ipper: Nem csodálom, nagyon kevés szó esett azóta róla. Röviden vázolva az történt, hogy Kubában bekövetkezett a fordulat. Nemcsak Castróék győzelme, hanem az a fordulat, hogy elindultak a szocializmus útján. Ennek következtében az Egyesült Államok meg akarta akadályozni a kubai szocializmus esélyeit. Egyre élesebben merült fel annak a veszélye, hogy az Egyesült Államok részéről támadás éri Kubát. 1961-ben volt az a bizonyos disznó-öbölbeli támadás, amikor az Egyesült Államok még nem saját katonáival, hanem az általuk fölkészített kubai ellenforradalmárokkal próbált partra szállni és ellenforradalmi fordulatot végrehajtani. Ezt a kubai forradalmi erők megsemmisítették. 1962-ben egyre sötétebbek lettek a kilátások, és mindinkább úgy tűnt, hogy az Egyesült Államok már nemcsak ilyen közvetett erőkkel, hanem akár közvetle-

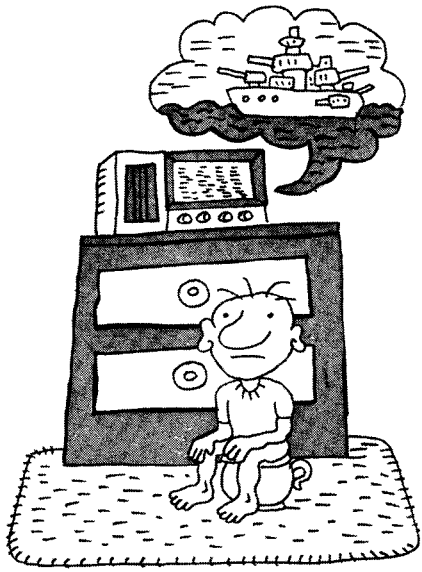

nül is beavatkozik a kubai szocializmus ellen. Ekkor, ebben a helyzetben a Szovjetunió teljes támogatásáról biztosította Kubát. Ez az Egyesült Államokból rendkívül kemény ellenállást váltott ki, és Kennedy elnök Kuba ellen blokádot jelentett be. Vagyis az Egyesült Államok hadihajói körülvették Kubát, és kiéheztetéssel fenyegették, hiszen mint ismeretes, Kuba a Szovjetuniótól hajókkal kapta az élelmezéshez és minden egyébhez a legszükségesebbeket. Az Egyesült Államok azt mondta, hogy amennyiben szovjet hajók közelednek a blokádhoz, akkor lőni fogja a szovjet hajókat. A világ percenként kapta a híreket arról, hogy jelentős szovjet hajókaraván tart Kuba felé. Ezen idő alatt több levélváltásra került sor az SZKP akkori főtitkára, Nyikita Hruscsov és az Egyesült Államok akkori elnöke, John Kennedy között. Ezek hol nagykövetek útján, hol különböző más csatornákon keresztül mentek oda-

vissza. Lényegében néhány órával azt megelőzően, hogy a szovjet hajók az amerikai hajók blokádjába kerültek volna, a Szovjetunió elrendelte, hogy a hajók forduljanak meg, majd a további tárgyalások folyamán az Egyesült Államok vállalta azt, hogy nem támadja meg Kubát. A kubai szocializmus azóta is él. Nagyon nagy viták voltak akkor és azóta is történészek, politikusok, újságírók között, hogy ez vajon helyes lépés volt-e, vagy sem. A Kínai Kommunista Párt akkor kalandorságnak nevezte ezt a szovjet lépést. Én a magánvéleményemet mondom, az akkorit és a mait is: ha a Szovjetunió nem lépett volna egyet előre, nem lehetett volna kikényszeríteni az Egyesült Államok hivatalos ígéretét, hogy nem támadja meg Kubát. Így a Szovjetunió lépett egyet, garanciát kapott az Egyesült Államoktól, és visszalépett. És ráadásul a közvetlen szovjet–amerikai összecsapást is sikerült elkerülni. Mégpedig olyannyira, hogy azóta beszélhetünk az enyhülés, a lenini békés egymás mellett élés politikájának fokozódó érvényesüléséről. Azóta mindkét nagyhatalom arra törekszik, hogy a különböző válsággócokon a közvetlen konfrontáció elkerülhető legyen. Szerintem ezen a tanulságon alapulnak a későbbi szovjet–amerikai megállapodások, még a fegyverzetkorlátozások, a SALT-szerződések tekintetében is. Az én megítélésem szerint – bár mondom, máig is tart a vita – a lényeg az, hogy Kubában ma is a szocializmus épül. Nem érthető ez így? Nem világos?

Polgár: Érthető, csak éppen a magánvéleménnyel nem értek egyet. Valamiképpen biztosan meg lehetett volna oldani azt, hogy Kubát ne támadja meg az Egyesült Államok.

Ipper: Például hogyan?

Polgár: Mondjuk úgy, hogy Kuba és a Szovjetunió köt egy kölcsönös segélynyújtási egyezményt. Így Amerika tudja, hogy ha megtámadja Kubát, akkor lényegében közvetve megtámadja a Szovjetuniót is.

Ipper: Vagyis kitör a harmadik világháború...

Polgár: Hát tulajdonképpen itt is majdnem erről volt szó.

Ipper: Igen, de így csak a majdnemig jutottunk... úgy a biztosig jutottunk volna el.

Dósai: Innen volt visszalépés, onnan már nem lehetett volna...

Polgár: Na de amikor az Egyesült Államok támad, akkor tisztában van vele, hogy ő a világháborút robbantja ki.

Sipos: No de várjál! Ő volt lépéselőnyben, és ezt nem veszed figyelembe. Ő foglalta volna el Kubát, és a Szovjetuniónak kellett volna visszalépnie azért, hogy ne törjön ki a harmadik világháború.

Ipper: Ráadásul az olyan földrajzi körülményeket sem árt figyelembe venni, hogy Kuba az Egyesült Államoktól 90 mérföldre van, a Szovjetuniótól pedig jó néhány ezer kilométernyire, tehát...

Berecz: És a Szovjetuniónak pont ez az intézkedése tette lehetővé, hogy egyáltalán tárgyaljanak. Az, hogy Amerika veszélyben érezte magát, tette lehetővé, hogy Kubáról inkább lemondjon.

Montvai: Lehet, hogy infantilis a kérdés, de most is lehetséges, hogy mondjuk én otthon írom a fizikát, és akkor bármelyik pillanatban kitörhet a harmadik világháború?

Ipper: Nem, nem! Éppen a karibi válság azért jelent fordulópontot, mert ez volt az a pillanat a második világháború óta, amikor a legélesebben, a legvilágosab-

ban látszott, hogy egy meggondolatlan lépés elpusztíthatja az emberiséget. Az első következmények rögtön arra mutattak, hogy az enyhülési politika győzedelmeskedhet. Az első intézkedések egyike a forró drót megépítése volt Moszkva és Washington között. Tehát még a véletlenszerű támadás vagy annak hiedelme esetére is biztosítékot kerestek. Ez csak az első következmények egyike volt, és utána még nagyon sok minden más is történt, amit ma már természetesnek tekintünk, és úgy nevezünk, hogy enyhülési politika. A karibi válság történelmi jelentősége az, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok közvetlenül állt szemben egymással, valóságos konfrontáció volt, a harmadik világháború kirobbanásának konkrét veszélyével. Azóta ilyen helyzet nem állt elő. És remélem, nem is fog...

Térjünk vissza a kommunista pártokhoz. Arról már beszéltünk, hogy Marx a klasszikus kapitalizmus korszakára vázolta föl a munkásosztály céljait és eszközeit. Lenin az imperializmus korszakára alkalmazta a marxista elméletet. Jelenleg változatlanul az imperializmus korszakában élünk, de már kialakult egy szocialista világrendszer, a tőkés világban is erős kommunista pártok vannak. Felbomlott a gyarmati rendszer. A kapitalizmus kénytelen-kelletlen megtanult élni mellettünk. A tízes, húszas, harmincas évek imperialista hatalmai saját munkásosztályaikat rendkívül nyíltan zsákmányolták ki. Válságról válságra bukdácsoltak. A Szovjetunió léte, megerősödése, a szocialista világrendszer létrejötte következtében a második világháború után a tőkés államok fokozatosan megtanulták, hogyan lehet a saját munkásosztályukat manipulálni. Ennek egyik módszere a fogyasztói társadalom kialakítása. Vagyis ma már a kizsákmányolás nem olyan nyilvánvaló. Egy amerikai átlagpolgár komolyan elhi-

szi azt a jelszót, amit a negyvenes évek végén mondtak ki, hogy „ami jó a General Motorsnak, az jó Amerikának". Az amerikai körülmények között ezt sokkal szélesebb tömegekkel lehet elfogadtatni, mint például Franciaországban vagy Olaszországban. Ennek következtében Nyugat-Európa néhány országában erős kommunista párt van. Nem azért, mert a kommunisták Olaszországban ügyesebbek, mint Amerikában, hanem más történelmi körülmények között élnek, működnek. Más a munkásosztály szellemi felkészültsége. Talán mert az európaiak sokkal kevésbé manipulálhatók, mint az amerikaiak. Nem is tudom pontosan az okokat. Azt biztosan figyelembe kell venni, hogy ezekben a fejlett tőkés országokban nincs forradalmi helyzet – ez tehát még inkább lehetővé teszi a manipulációt. Persze arra is gondolni kell, hogy ez a manipuláció csak akkor lehet hatásos, ha kézzelfogható eredményekre alapozzák. Hiszen tény a viszonylag magas életszínvonal, a szociális problémák kisebb-nagyobb részének megoldása és sok minden más eredmény, ami mind-mind a Szovjetunió, a szocialista országok létének és a tőkés országok munkásosztálya harcának eredménye. Azt sem szabad tagadnunk, hogy az a tény, amely szerint a fejlett tőkés országok munkásosztálya magasabb életszínvonalon él, mint a szocialista országoké, csökkenti a szocializmus vonzóerejét. Mi tudjuk, hogy ennek történelmi okai vannak, de a tény az tény marad: ma még magasabb az életszínvonal a tőkés országokban. Ilyen körülmények között a nyugat-európai kommunista pártok ott állnak az előtt a kérdés előtt, hogy mit is csináljanak.

Montvai: Várakozó álláspont...

Berecz: Kire várjanak és meddig?

Montvai: A szocialista rendszerben sokkal nagyobb a fejlődés intenzitása, mint Nyugat-Európában. Egy bizonyos idő múlva el fogja érni azt a szintet, sőt ha minden jól megy, akkor túl is szárnyalja. Akkor fognak megváltozni a tudati viszonyok is.

Berecz: Milyen szintről beszélsz? Gazdasági szintről?

Montvai: Az életszínvonalról. A nyugati munkás látja, hogy Kelet-Európában örülnek, ha van egy fekete-fehér televízió, amikor neki most akár két színes tévéje lehet...

Antal: Ezt a tudatot kellene megváltoztatni, hogy nem a színes vagy a fekete-fehér tévé a lényeg.

Montvai: De csak akkor fog tudni eredményt elérni a kommunista párt, ha kézzelfogható bizonyítékok lesznek arra, hogy a szocializmus már elérte ezt a szintet. Akkor lehet egységes föllépés, és akkor sokkal erősebbek lesznek a kommunista pártok.

Antal: Ezzel nagyon nem értek egyet. Amit te elmondtál, annak az a lényege, hogy nekünk utol kell érnünk azt a nyugat-európai fogyasztói társadalmat. Hát ez az, amit nem szabad. Nekünk nem szabad fogyasztói társadalmat kialakítanunk. A tudati tényezőket úgy kell megváltoztatni, hogy még véletlenül se törekedjünk arra, hogy nekünk a színes tévé legyen a fontos meg hasonló...

Ipper: Szóval mondjunk le a színes tévéről?

Antal: Azt én egy percig sem mondom.

Ipper: Hát akkor a frizsiderről? Az autóról?

Antal: Én nem azt mondom, hogy az életszínvonal emelését állítsuk meg, én csak azt mondom, hogy a mi törekvéseinknek nem szabad olyanoknak lenni, hogy a fogyasztói társadalmat utolérjük.

Gál: Nem is ezt mondta a Montvai.

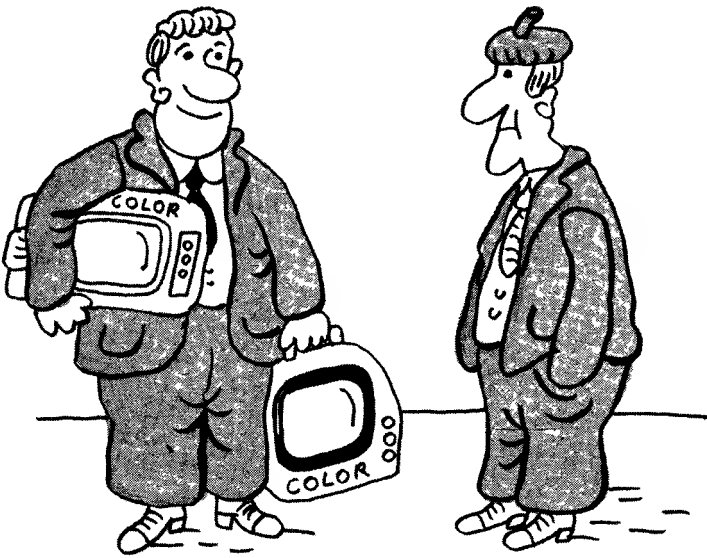

Antal: Akkor elnézést, mert én ezt értettem ki belőle. Már a múltkori beszélgetésben is szó volt arról, hogy a tudati tényezőt mindannyian mennyire fontosnak tartjuk. Akkor lehet valamit elérni a nyugat-európai tőkés országokban és az Egyesült Államokban, ha a tudati tényező úgy változik meg, hogy a munkásosztály fölismeri: számára a fogyasztói társadalom, mint rendszer, nem lehet a cél.

Müller: A Montvainak abban van igaza, hogy amíg a nyugati embernek két színes tévéje lehet, és neked csak egy fekete-fehér, addig nem fogja fölismerni, nem ismerheti föl a szocializmus fölényét. Ígérhetsz neki akármit, amíg ő három autóval jár, te meg villamossal, addig nem létezik, hogy fölismerje, hogy a szocializmus jobb, mint az Egyesült Államok.

Montvai: Még ha tied az a villamos, akkor se.

Polgár: A jelenlegi burzsoá kormányzatnak megvan és valószínűleg még sokáig meglesz az a nagy appará-

tusa, amellyel a tudati tényezőt úgy tudja befolyásolni, hogy a fogyasztói társadalom legyen a minta.

Ipper: Pillanat, gyerekek, mielőtt ebbe a vitába nagyon messzire mennénk. Mit gondoltok, hogyan történt az Magyarországon, hogy a parasztok ma a termelőszövetkezetet szeretik, és a világ minden kincséért sem mennének vissza a magángazdálkodásba? Talán sok szemináriumon vettek részt?

Többen: Nem, nem.

Antal: Rájöttek, hogy nekik sokkal gazdaságosabb, ha nem a saját zsebükből veszik meg a megműveléshez szükséges eszközöket meg a felhasználandó terményeket, hanem közösen, és közösen osztják el a hasznot is, és ha veszteség van, akkor sokkal kisebb veszteség jut egyre, mint hogyha maga vesztené el az egészet.

Ipper: Magyarán és röviden szólva, a sokat emlegetett tudati tényezőt nagyon kemény, kézzelfogható tények határozták meg. Nem attól változik meg a tudati tényező, hogy sok szemináriumon vesznek részt. Nem akarom ezzel a szemináriumot, az ideológiai oktatás jelentőségét csökkenteni, de osztályméretekben nem lehet pusztán ideológiai eszközökkel jelentős eredményt elérni. Egy osztály vezető rétegében igen, de a tömegeket a tények győzik meg. Másfelől pedig: mi kötelezi a nyugat-európai munkásosztályt, a kommunistákat arra, hogy ott kezdjék a dolgokat, ahol mi kezdtük? Hát miért kellene lemondaniuk a képletesen emlegetett két színes televízióról? Persze, abszurd az egész, mert általában nincs két színes televíziója az olasz munkásnak, de ha volna, miért kellene lemondania róla? Hát a szocializmus azt akarja, hogy visszalépjenek?

Többen: Nem, nem.

Ringbauer: Más szintről indulnak, és ezért lesz más az útjuk. Talán ezért jogos az eurokommunizmus.

Montvai: Az eurokommunizmus szerintem ugyanaz a cél, más-más eszközökkel.

Ipper: Mi az, hogy eurokommunizmus?

Bíró: Én valahogy úgy képzelem, hogy Európa egy-egységes kommunista ország, egy egységes kommunista tábor. Igen, szocialista módon élő embereknek a csoportja, egy földrészen, Európában. Jó lenne!

Antal: Szerintem ez így nem helytálló. A pontos fogalmazást én sem tudom, de ez így semmiképpen nem igaz.

Gál: Az eurokommunizmus, azt hiszem, inkább egy módszer. Éppen Nyugat-Európa szocialista, illetve kommunista átalakítására. Más volt a módszer Oroszországban, és más volt a kelet-európai államokban, más volt Kubában, és Nyugat-Európában is egészen más módszerekkel kell dolgozni.

Ipper: Mit jelent ez a kifejezés?

Montvai: Nem a kommunista pártok találták ki az eurokommunizmus kifejezést.

Ringbauer: A szót persze hogy nem...

Montvai: Ez egy abszolút tőkésideológia. Az a célja, hogy a szovjetunióbeli és a nyugat-európai kommunista pártok összhangját megbontsák.

Antal: Hogyha pontosan, szó szerint megpróbálnánk értelmezni azt, hogy „eurokommunizmus", akkor ez kommunista Európát jelent, és ezt én egy ideológiai egységre értem.

Ipper: Az eurokommunizmus kifejezés valóban arra való, hogy megossza Európa kommunista pártjait. A kifejezés célja az, hogy elszakítsanak a nyugat-európai kommunista pártok közül néhányat a szocializmus építésének mondjuk klasszikus útján járt kommunista

pártoktól, vagyis a Szovjetunió és a kelet-európai országok kommunista pártjaitól. Elsősorban az olasz, a francia és a spanyol kommunista pártra használják ezt a kifejezést. Kádár elvtárs erre azt mondta, hogy ez egy újságírók által fölkapott, nem tudományos megfogalmazás. Ez egy ellenünk irányuló propagandisztikus kifejezés. Nincs tudományos alapja, annál is kevésbé, mert azon a földrajzi fogalmon, hogy Európa, nemcsak a franciákat vagy az olaszokat értjük, hanem magunkat is. Ahogy De Gaulle fogalmazta: „Európa az Atlanti-óceántól az Urálig terjed." Ezt a De Gaulle-i meghatározást Kádár elvtárs is megismételte párizsi látogatása idején tartott sajtóértekezletén. Mi is európainak tartjuk magunkat. Akkor milyen alapon „eurokommunista" az, aki másképpen – hiszen más körülmények között – akarja építeni a szocializmust? Másképpen történt 1917. november 7-én, és másképpen történt a kelet-európai országok 1948-as fordulatának idején. Más és más módon Oroszországban, és másképpen Magyarországon vagy Csehszlovákiában. Rendkívül különböző körülmények között. Minden országban a maga adott gazdasági, történelmi, kulturális, politikai erőviszonyai közepette zajlott le a szocialista fordulat. Ki kívánná a francia kommunistáktól, hogy ugyanúgy csinálják, mint az orosz kommunisták csinálták, vagy mint a magyar vagy a cseh kommunisták? A francia kommunistáknak úgy kell csinálniuk, ahogy Franciaország adott körülményei és nemzetközi viszonyai közepette lehet csinálni. Erre húzták rá az eurokommunizmus kifejezést, mintegy ellenzékbe állítva velünk a nyugat-európai kommunistákat.

A kérdés az, hogy összefügghet-e ez azzal, amit úgy hívtunk, hogy „az emberi jogok kampánya". Emlékeztek rá, a Szovjetunió és több szocialista ország ellen

azon a címen indítottak támadást, hogy megsértik az emberi jogokat. Mi lehetett az oka ennek a kampánynak? Hozzájárult az enyhülési politika kihűléséhez. Elhalasztotta jó időre a fegyverzetek korlátozásának lehetőségeit. Ez az egész emberijog-kampány akkor kezdődött, amikor Olaszországban az olasz kommunista párt megközelítette a kormányba jutás lehetőségét, a francia kommunista párt pedig a szocialistákkal együtt, alig egy százalékkal maradt el attól, hogy jelöltjük bekerüljön az elnöki székbe. Spanyolországban Franco halála után a polgári demokratikus körülmények között a spanyol kommunista párt erőteljesen növelte befolyását, vagyis Európa déli részén, a NATO déli szárnyán, a Földközi-tenger északi partján lévő országok közül jó néhányban egyre veszedelmesebbnek tűnt annak a lehetősége, hogy a kommunisták – koalícióban a különböző pártokkal – bekerülnek a

kormányba, sőt elindulhatnak a szocializmus építése útján. Ehhez tartozott még az a portugál válság, amikor esélye volt annak, hogy a portugál kommunisták a proletárdiktatúra útját választják. Idetartozott még az, hogy Görögországban megdőlt a katonai diktatúra, és demokratikus körülmények jöttek létre, és a kommunista párt legálisan kezdhetett működni. Mellesleg még az is történt, hogy Görögország és Törökország között kiéleződött a viszony Ciprus miatt. Következésképpen a NATO egész déli szárnya mind labilisabb, mind veszedelmesebb lett az Amerikai Egyesült Államok, a kapitalista világrendszer számára. Ekkor, ebben a helyzetben került a Fehér Házba a Carter-kormány, ekkor lett Brzeziński nemzetbiztonsági tanácsadó, és ekkor indult meg az emberijog-kampány a Szovjetunió és más szocialista országok ellen. Miért? Mert akkor a nyugat-európai kommunista pártok közül több azt mondta, hogy figyelembe véve az európai körülményeket, figyelembe véve a chilei példát, mi megpróbáljuk polgári demokratikus alkotmányos eszközökkel megnyerni a szavazók többségét, és az ő szavazataikkal bekerülni a kormányba, és így megtenni az első lépést a szocializmus felé. Amikor ez a helyzet előállt, akkor az emberi jogok propagandájával a következő helyzetbe hozták ezeket a kommunista pártokat. Azt mondták nekik: látjátok, ezek a szovjetek milyen borzasztó csúnyák, nem ismerik el, nem tartják tiszteletben az emberi jogokat! Ha majd ti, olasz, francia, spanyol kommunisták, hatalomra kerültök, ti is ilyen csúnyák lesztek? Ti sem fogjátok az emberi jogokat tiszteletben tartani? Ezeknek a kommunista pártoknak válaszolniuk kellett, mert ott mindennap meg kell vívni a propagandaháborút. Ez is az osztályharc része. Felelni kellett, mégpedig hogyan? Ha azt mondják, igen, kérem, mi is

ilyen csúnyák leszünk – akkor mi történik? Elvesztik a szavazóikat. Ha azt mondják, hogy nem, mi nem leszünk ilyen csúnyák, mi tiszteletben fogjuk tartani az emberi jogokat, mi nem követünk el olyan hibákat, mint az oroszok, a csehek, a magyarok, a lengyelek, az akárkik! Akkor mit értek el vele? Szembefordították őket a szocialista országok kommunista mozgalmaival, a létező szocializmussal, és ugyanakkor meggyengítették a saját lehetőségeiket is. Mindennek aztán az lett a hatása, hogy előbb egymás között, majd a szocialista országok közül néhány és a nyugat-európai országok közül néhány elkezdte nyilvánosan is bírálni egymást. Volt időszak, amikor a Rudé Pravo, a Csehszlovák Kommunista Párt központi lapja és a L'Unita, az Olasz Kommunista Párt lapja szinte hetenként írt cikkeket egymás ellen. Vagyis ezzel Brzeziński nagyszerű eredményt ért el. Tudta ugyan, hogy nem fog megdőlni a szovjethatalom, de tudta, hogy ezzel meggyengítheti a nyugat-európai kommunista pártokat. Ehhez a koncepcióhoz kellett az eurokommunizmus kifejezés is. A nyugat-európai kommunista pártok közül éppen a legerősebbek bizonyos mértékig meggyengülve kerültek ki ebből. Tehát ha semmi más hatása az „eurokommunizmus" kifejezésnek meg az „emberi jogok" ügyének nem lett volna, akkor ez a hatása megvolt.

Az előbbi vitára visszautalva, hadd jegyezzem meg: a nyugat-európai országok munkásosztályát nemcsak azzal lehetne meggyőzni a szocializmus előnyeiről, hogyha nálunk is két színes tévé volna minden háztartásban. Nagyon nagy mértékben azzal is, ha a szocialista demokratizmust nagyon mindennapi, állandó gyakorlatunkká tudnánk tenni. Nem szabad elfelejteni, hogy a szocialista országok többsége feudális körülményekből nőtt ki. Talán egyedül Csehszlovákia az,

ahol a felszabadulás előtt volt egy rövid ideig polgári demokratikus kormányzat. Nálunk nem alakultak ki demokratikus módszerek. Ráadásul rendkívül kemény, gyakran véres osztályharcban vívtuk ki a hatalmat, amikor természetesen szóba se jöhetett a demokratikus játékszabály. Mert amikor lőnek, akkor lőnek, és amikor a gumibotot használják az ellenforradalmárok ellen, akkor nem kérik a szavazatát. Hát ilyen körülmények között nőttek fel a kelet-európai szocialista országok. Igaz, nekünk nem kell a fogyasztói társadalom torzulásaira törekednünk, de nem kell lemondanunk arról, hogy bizonyos értelemben példát is adjunk arra, hogy onnan, ahonnan mi indultunk, onnan anyagi értelemben is emelkedni tudtunk, relatíve gyorsabban, mint a tőkés országok. De meg kell mondani, hogy ha csak erre támaszkodnánk, akkor a mai kelet-európai szocialista országok csak nagyon sok évtized múlva tudnának példát mutatni. Hiszen az iparilag fejlett tőkés országok rendkívül erősek, és nagyon sokat hajlandók áldozni a profitból a munkásosztály életszínvonalának növelésére. Vagyis arra nem számíthatunk, hogy addig kell várniuk Nyugat-Európa meg Amerika munkásosztályainak, amíg mi életszínvonalban túlszárnyaljuk őket. A szocialista demokratizmus emberségének magasabbrendűségével viszont tudunk példát adni. Ha be fogjuk tudni bizonyítani, hogy a polgári demokratizmussal szemben a demokratizmus teljesebb, tisztább, nem manipulált demokratizmus, akkor ezzel több indítékot tudunk adni a nyugat-európai kommunista pártoknak is, a munkásosztálynak és szövetségeseinek, hogy küzdjenek a szocializmusért.

A technikai forradalom következtében mind nagyobb szerepet kap az értelmiség. Ha ellenségeink hihetően és bizonyíthatóan azt tudják mondani, hogy a

szocializmusban az értelmiséggel, az egyéni kezdeményezőkészséggel, az individuum szándékaival és vágyaival rosszul bánnak, akkor ők otthon, a saját hazájukban nem fogják támogatni a munkásosztályt a szocializmus kivívása érdekében. De ha azt látják, hogy a kapitalizmus manipulált, hamis, félrevezető áldemokráciája helyett a szocializmus olyat tud nyújtani neki, mint a tényleges beleszólás lehetősége a nagy országos kérdésekbe éppúgy, mint a helyi, üzemi, vállalati ügyekbe, akkor az értelmiség saját munkásosztályát támogatni fogja abban, hogy elinduljon a szocializmus útjára.

Berecz: Nagyon fontosnak látom, hogy a demokratikus emberi jogokat minél inkább tökéletesítsük, viszont félek, hogy könnyen átesünk a ló túlsó oldalára. Csak egy példát mondok: szerintem nem szabad Maris nénivel megszavaztatni, hogy legyen-e atomerőmű, vagy ne legyen. Nyilván erre célzott Pali bácsi, amikor az áldemokráciáról beszélt. Lehet, hogy nagyon roszszat mondok, de itt megint a tudati tényezőkre vezetem vissza a dolgokat. Addig, amíg ennek nem tudunk megfelelő alapokat biztosítani, és nem tudjuk megfelelően, pontosan megmagyarázni társadalmunkban azt, hogy mit akarunk elérni, hogy tudatilag mi a cél, addig félek, hogy megint oda jutnánk, hogy átesünk a ló túlsó oldalára, túl sok demokráciát biztosítunk olyanoknak is, akik nem tudnak élni vele.

Ipper: Visszatérve az emberi jogok kérdéséhez: azt hiszem, mi egy kicsit defenzívába vonultunk, és engedtük, hogy ők kezdjék számon kérni rajtunk az emberi jogokat, ahelyett hogy mi kértük volna számon rajtuk. Hiszen az lehet, hogy egy abszolút kisebbség bizonyos jogait itt-ott-amott, alkalmanként megsértettük. Azonban hagytuk, hogy leszűkítsék az ellenünk

való támadás céljából az emberi jogokat olyan témákra, amelyek nem fejezik ki az emberi jogok teljességét. Mert a szocialista országok biztosítják a munkához való jogot, a tanuláshoz való jogot, az egészségvédelemhez való jogot, a születéshez, a szülés utáni szabadsághoz, a gyermeknevelés hez, a nem születéshez való jogot és így tovább. Ők pedig tulajdonképpen leszűkítették arra, hogy egy picinyke kisebbségnek van-e joga hangosan agitálni a rendszer alapjai ellen. Mi ott követtük el a hibát, hogy hagytuk, hogy ők kezdjék, és nem mi kezdtük velük szemben. Mert nekünk bőven volna mit szemrehánynunk a széles értelemben vett emberi jogok megsértése dolgában.

Berecz: Szükségünk van nekünk arra, hogy az imperialista rendszernek ilyeneket vágjunk a szemébe?

Ipper: Persze, többek között azért, hogy a mi saját kommunista elvtársainkat Franciaországban avagy Olaszországban megtámogassuk és segítsük azzal, hogy a tömegeik – hiszen te beszéltél annyit a tudati tényezőről –, hogy a tömegeik tudati színvonala emelkedjék. Azzal, hogy segítünk nekik fölismerni a kapitalizmus manipulációját.

Berecz: De én most konkrétan politikai szituációkra gondoltam.

Ipper: Konkrét politikai szituáció az, hogy verik a négereket, és munka nélküli tömegek vannak. Ez a kapitalizmus bűne.

Berecz: De az ilyen leleplezések nem ártalmasak az enyhülés és a nagy világpolitikai kérdések szempontjából?

Ipper: A békés egymás mellett élés politikája a háború elkerülésének mint legfőbb célkitűzésnek az elsőrendűsége mellett nem szünteti meg a proletár internacionalizmust. Ez egy csomó kötelezettséget ró ránk.

Mindig addig a határig, ameddig még nem veszélyeztetjük a békét. De a béke fenntartása érdekében nem lehet lemondani a nemzetközi osztályharc folytatásáról és a proletár internacionalizmusról, az ideológiai harcról sem. Tehát ha Etiópia fegyvereket kér, akkor fegyvereket kap, és ha a francia kommunistákat támogatni lehet azzal, hogy mi jól csináljuk a szocialista demokráciát, de leleplezzük a tőkés burzsoá manipulációt, akkor ezt meg kell csinálni. Ismétlem: oly módon, hogy ezzel ne veszélyeztessük a békés egymás mellett élést.

HATODIK BESZÉLGETÉS

Ipper: Már jó sokat beszélgettünk arról, hogy mikor és mitől lesz szocializmus Amerikában meg Nyugat-Európában, tehát az iparilag fejlett tőkés országokban. Talán érdemes volna szót ejteni arról is, hogy mitől és mikor lesz szocializmus a harmadik világban. Mindenki számára teljesen világos, hogy mi az a „harmadik világ"?

Gál: Hogy a harmadik világon mit értünk? Szerintem azok az Európán kívüli országok, amelyek eddig a történelemben nemigen játszottak szerepet.

Bíró: Szerintem a harmadik világot tágabb értelemben úgy lehetne meghatározni, hogy beszéltünk eddig a szocialista táborról, beszéltünk a kapitalista országokról, és ezenkívül van a többi ország, amelyek még csak fejlődésben vannak.

Berecz: Kétféle definíciót szoktunk hallani a harmadik világot illetően. Valóban, az egyik megfogalmazás szerint a fejlett tőkés országokon és a szocialista országokon kívül az összes többit szokták a harmadik világnak nevezni. Van egy másféle felosztás is, az úgynevezett tömbön kívüliek, amelyek nem tartoznak a világ nagy gazdasági vagy katonai szervezeteibe, tehát nem tartoznak sem a KGST-be, sem a Közös Piacba, sem a NATO-ba, sem a varsói szerződésbe; ezeket szokták „tömbön kívülieknek" nevezni. És hallottam az utóbbi időben még egyféle felosztásról, amit ha jól hallottam, vagy jól emlékszem, a kínaiak szoktak emlegetni, ez az

észak–dél felosztás, tehát a földgömb szerinti. A déli féltekét szokták a harmadik világnak nevezni.

Montvai: Itt elhangzott, hogy az el nem kötelezettek is a harmadik világhoz tartoznak, és hogy a tömbön kívüliek is. Ezzel nem értek egyet, mert például mi a helyzet Kubával vagy Jugoszláviával? Kuba tagja a KGST-nek, és mégis el nem kötelezett, Jugoszlávia viszont sem a KGST-nek, sem a Közös Piacnak nem tagja, és ily módon az el nem kötelezetteknek az egyik vezető országa. Pedig mind a kettő szocialista. Szerintem az el nem kötelezettek és a harmadik világ az kettő.

Polgár: A fejlődő országokat én úgy sorolnám be, hogy a jelenleg létező fejlett és legfejlettebb termelési móddal, illetve társadalmi berendezkedéssel nem rendelkező országok a fejlődők. A történelmi szerep jelentőségét azért kérdőjelezném meg, mert például jelenleg egy sor fejlődő ország nagyon fontos szerepet játszik. Gondolok itt Szaúd-Arábiára vagy egyáltalán az arab olajállamokra, amelyeknek a jelentősége óriási. Szerintem ez az egész elnevezés igen szerencsétlen. Nemcsak maga a név pontatlan, az, hogy „fejlődő", mert hiszen a szocialista tábor sokkal gyorsabban fejlődik, mint általában a fejlődő országok. De mert teljesen szétszórva, a világ minden területén és teljesen elütő történelmi múlttal és jelenlegi társadalmi berendezkedéssel rendelkeznek, ezért ez az elnevezés roppant heterogén, és nagyon erőltetett kategória.

Ringbauer: Ezek a fejlődő országok alacsonyabb szinten állnak, mint a szocialista országok, és sokkal alacsonyabb szintről is indultak, mint a szocialista országok.

Bíró: Ha nagy általánosságban nézzük, a harmadik

világ országai lassabban fejlődnek, mint a szocialista országok.

Dósai: Ezek szerint mégiscsak ahhoz állunk legközelebb, hogy harmadik világnak nevezzük azokat az országokat, amelyek nem tartoznak a fejlett tőkés országokhoz, és nem tartoznak a szocialista országokhoz?

Ipper: Jó, hát akkor tisztázzunk néhány fogalmat. Itt borzasztó sok minden kavarodott ám össze. Harmadik világ, fejlődő világ, tömbön kívüli világ, északi és déli félteke – legalább ennyi elnevezés hangzott el. Ezek mind nagyon különböző fogalmak, nagyon különböző besorolások, meghatározások. Azt hiszem, a mi számunkra az egyetlen valamelyest elfogadható, de nem tökéletesen pontos az a kategorizálás, hogy „fejlődő országok". Ezeket én legszívesebben „fejletlen országoknak" nevezném. De az ENSZ-ben ezt a kifejezést fogadták el, ugyanis egy csomó fejletlen ország sértőnek tekintette magára nézve, hogy fejletlennek nevezték őket. Az angol kifejezést cserélte meg maga az ENSZ is a szóhasználatában, az „underdeveloped", tehát alulfejlett szót a „developing" kifejezésre. De ez nagyon sokféle országot takar ám. A tömbön kívüliség fogalma helyett én inkább az el nem kötelezettség kifejezést használnám. Talán érdemes megemlíteni, hogy vannak, akik ehelyett a „semlegesek" kifejezést mondanák. Ez végképp nem stimmel. A semlegesség csak jogi kategória. Például a svájci alkotmány leszögezi, hogy nem csatlakoznak semmiféle nemzetközi szervezethez. Svájc még az ENSZ-nek sem tagja. Ugyanakkor azonban nem semleges a tekintetben, hogy melyik világrendszerhez tartozik. Bár nem tagja a NATO-nak, mégis teljesen nyilvánvaló, hogy a nyugati világhoz tartozik. Nemcsak azért, mert iparilag fejlett or-

ság, hanem azért is, mert politikailag is ahhoz a világrendszerhez kapcsolódik, bár nem fegyveres szerződések révén. Az észak és dél megosztással, ami persze nagyon hozzávetőleges, valóban úgy áll a dolog, ahogy Ágnes mondta. Inkább csak képletesen érthető a földgömb északi, illetve déli fele. Mert hiszen a fejletlen vagy fejlődő országoknak egy része az északi féltekére esik, ugyanakkor a déli féltekén is vannak fejlett iparral rendelkező országok. Ez így valóban kínai kezdeményezésű meghatározás, de ma már a nyugatiak is nagyon erőteljesen használják – ellenünk. Ennek ugyanis az a filozófiája, hogy a fejlettek, függetlenül attól, hogy milyen társadalmi rendszerben élnek, hogy szocialisták-e vagy kapitalisták, felelősek a fejletlenek fejletlenségéért. Nekem személyesen mondta egy afrikai diplomata, amikor próbáltam ezzel a nézettel vitatkozni: „Bennünket az, kérem, nem érdekel, hogy maguk szocializmust csinálnak, az angolok meg kapitalizmust, maguk mind északiak, maguk mind fejlettek, maguk mind attól fejlettek, hogy mi gyarmat voltunk, ezért kötelesek minket segíteni." Egy pici kis töredék igazság van ám azért ebben. Nem akarom őt igazolni, de az tény, hogy több nyugat-európai ország hatalmas gyarmatbirodalom volt: Anglia, Franciaország, Németország, Spanyolország, Portugália, Olaszország. Abból, amit hazahurcoltak Indiából és Angolából, Afrikából, Ázsiából és Latin-Amerikából, teremtették meg a gyors kapitalista fejlődés lehetőségét. Igaz, hogy mi, magyarok nem rendelkeztünk semmiféle afrikai, ázsiai vagy egyéb gyarmattal, de azért valami kicsi lecsöppent az így szerzett vagyonból, az ebből kialakított ipari, illetve az emellett kialakult kulturális fejlődésből. No igen, de azért mi nem vállalhatjuk magunkra a felelősséget mindazért, amit a volt gyarmati biro-

dalmak elkövettek. Nem is vagyunk képesek rá, de nem is vagyunk hajlandók helyettük vagy akár csak velük együtt arányosan részesedni a visszafizetésből. Ráadásul ők nem is nagyon fizetnek vissza. Ami ennek az észak-dél szembeállításnak a legveszedelmesebb része, az az, hogy teljesen elmossa a különbségeket a társadalmi rendszerek között. Itt rejtőzik az eredeti kínai ideológia, amely kizárólag önmagát, a maoizmust tartotta és tartja az egyetlen hithű marxista–leninista ideológiának, és az annak alapján megépült társadalmi rendszert az egyetlen igazán szocialistának. Következésképpen a szocialista országok és a kapitalista országok egy húron pendülnek, tehát együtt felelősek mindazért, ami a fejlődő országokban történt vagy nem történt. Ez a legfőbb veszedelem, mert a nemzetközi osztályharc lényegét söpri el. Összemossa a határokat, és még nehezebbé teszi a világosan látást a fejlődő országok számára.

Ami a tömbön kívülieket, az el nem kötelezetteket illeti, hát ez nagyon vegyes csoportosulás. Igen sok vita folyik arról, hogy ki tartozzék hozzájuk. Hosszú idő óta támadják Kubát, mondván, hogy kerül az el nem kötelezettek közé, hiszen ő szövetségese a szocialista országoknak. De hát hány latin-amerikai ország, amely ugyancsak el nem kötelezettnek tekinti magát, legalább olyan szövetségese az Egyesült Államoknak? Miután az eredendően Bandungban kidolgozott alapelvük az volt, hogy fegyveres szerződéshez nem tartozó országok tartoznak az el nem kötelezettek közé, vagyis olyanok, amelyek a szó elsősorban katonai értelmében nem kötelezték el magukat valamelyik tábor mellett, ezért ezen az alapon fogadják el a mi barátaink az el nem kötelezettek közül az ő barátaikat, és kénytelenek elfogadni az ő barátaik a mi barátainkat is. Legkevés-

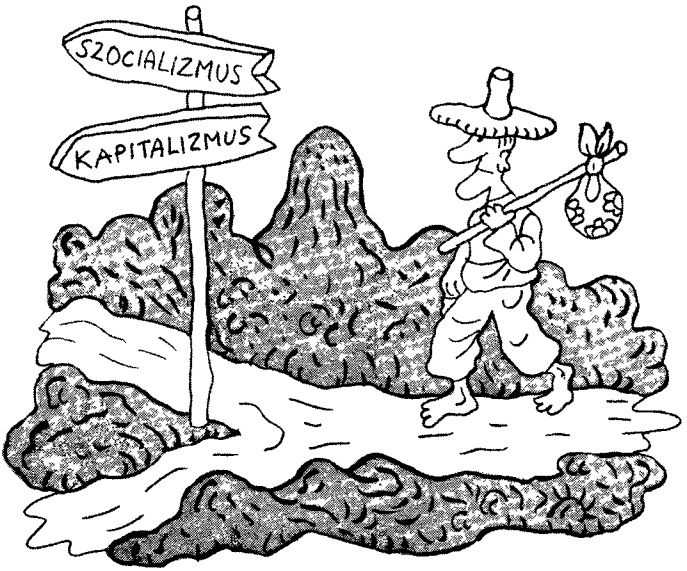

bé a „harmadik világ" kifejezést szeretem. Persze lehet, hogy ez csak az én szubjektív megítélésem, de úgy látom, ez vezet a legtöbb félreértésre, és innen indulhat ki a legkönnyebben mindenféle, főleg a maoizmusból eredő félreértés. Ennek ellenére használják ezt a kifejezést nemcsak a maoisták, hanem néha nálunk is, és használják Nyugaton is. A magam részéről a legvilágosabbnak a „fejlődő" kifejezést tartom. Mindenesetre a kettő közötti lényeges különbség az, hogy a „fejlődő" az elsősorban gazdasági kategória, míg a „harmadik világ" inkább politikai. De egyik sem társadalmi kategória. Igaz? Mert van fejlődő ország, amely a szocializmus felé indult el, és van fejlődő ország, amely a legteljesebb mértékben a kapitalizmus szövetségese. Ugyanakkor van szocialista ország, amely magát fejlődőnek tekinti: Románia 1964-ben bejelentette az ENSZ-ben, hogy fejlődő ország, amit gazdasági kate-

góriának tekint. A „harmadik világ' kifejezés nyilván nem az adott ország gazdaságát akarja jellemezni, hanem azt a valós vagy éppen valótlan állítást hordozza magában, hogy sem a kapitalista, sem a szocialista világhoz nem tartozik. Tehát borzasztó sok a zűrzavar a kifejezések körül. Azért érdemes erről beszélni, mert nagyon sokszor szándékosan is zavart keltenek az emberek fejében, propagandacélokból, ideológiai megtévesztés céljából. Nagyon nehéz tiszta, színtiszta kategóriákat formálni, hiszen mindig vannak kivételek. Nem lehet olyan éles, egyértelmű vonalakat húzni, hogy itt van a határ, mint ahogy lehet annál, hogy ez a varsói szerződés, ez meg a NATO. Ott világosak a határvonalak. Még néhány utalás néhány elhangzott részkérdésre. Ne essék félreértés: attól, hogy néhány arab ország olajban gazdag, még semmivel sem fejlettebbek az olajban nem gazdag országoknál, legfeljebb gazdagabbak, pénzük van. Szaúd-Arábia egy gombostűt sem tud otthon előállítani, és hosszú távra a tragédiája éppen az, hogy ennek a váratlanul feltört óriási olajmennyiségnek a hasznát nem arra fordították, hogy megteremtsék a maguk nemzeti jövőjét, az iparukat, mezőgazdaságukat. Inkább arra fordították, sőt: arra fordíttatták velük (talán ez a pontos kifejezés), hogy még nagyobb mértékben függvényévé váljanak az iparilag fejlett tőkés országoknak. Vagyis hogy az utolsó gombostűt is onnan importálják. Az olajkincscsel csak gazdagabbak, de nem fejlettebbek lettek.

Végül térjünk vissza a kiindulóponthoz: vajon mi az oka, hogy ennek az egész fejletlen vagy fejlődő világnak fejletlennek kell lennie? Azt hiszem, az járt legközelebb a valósághoz, aki a gyarmatosításban kereste az okokat. És nem az, aki szerint történelmi jelentéktelen-

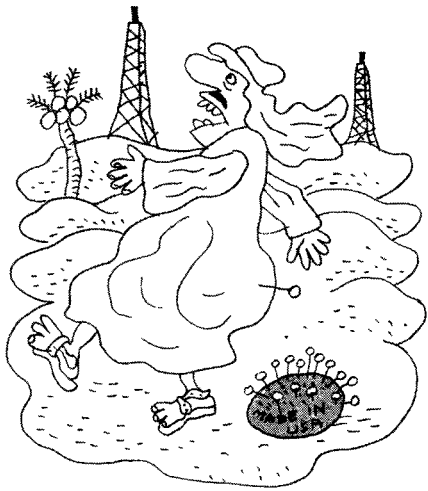

ségük az ok. Mert bizony ezek közül számos ország igenis jelentős szerepet töltött be a történelemben. Nem az európai történelemben: de az emberiség története nemcsak Európában zajlott. India hatalmas, csodálatos birodalom volt, vagy az Oszmán Birodalom, amely Törökország mellett Észak-Afrika majdnem egészét is jelentette, századokon át világbirodalom volt. Hogyne lett volna szerepe! Tessék mondani, Perzsia szerepe a történelemben, az kutya füle? Hát ne csak európai méretekben és ne csak a legutóbbi néhány száz évben gondolkodjunk! A történelem nem Mátyás királlyal kezdődik, és még csak nem is Julius Caesarral. Az emberiség története nagyon sok ezer évre megy vissza, és ebben a nagyon sok ezer évben például a Perzsa Birodalom fontos szerepet játszott hosszú időn keresztül. 2500 évvel ezelőtt? Igen, 2500 évvel ezelőtt! Az emberiség történetének az is része, mint ahogy természetesen része az az egész kultúrterület, a Tigris és az Eufrátesz környéke, ahonnan egyebek között az európai műveltség és kultúra származik. Ezek virágzó, cso-

dálatos alkotásokkal teli államok, városok voltak. Aminthogy a mi időszámításunk előtti korszak legtökéletesebb és legcsodálatosabb könyvtára a kairói, illetve az alexandriai volt. Tehát az egész tudomány központja. Hol voltak az európai csillagászok akkor, amikor az egyiptomiak már réges-régen túl voltak azon, amit aztán ezer évvel később Galileinek megint meg kellett fejtenie. A matematikai ismereteik csodálatosak voltak. Hiszen máig is az arab számjegyeket használjuk írásunkban. Tehát a lényeg az, hogy amíg aztán a hódító birodalmak meg nem kezdték a világ leigázását és gyarmati sorba süllyesztését, addig ezek virágzó országok voltak. Ezeknek a virágzó területeknek egy jelentős részét a keresztes hadjáratok, majd a kapitalista fejlődés, a gyarmatosítás korszakának korai előfutárai rombolták le, majd a gyarmatosítás megállította a fejlődést. Ezért lehet most már – a gyarmatosítás korszakának lezárulása után – fejlődő országoknak nevezni őket.

Sipos: Én úgy tudom, hogy az eredeti tőkefelhalmozásnak a leglényegesebb mozzanata nem a gyarmatosítás volt, hanem az úgynevezett szabad bérmunkástömegek kialakulása. Nem a gyarmatokon alakultak ki a szabad bérmunkástömegek, hanem az anyaországokban.

Bíró: A kezdeti gyarmatosítások inkább arra törekedtek, hogy különböző luxuscikkeket hozzanak be az anyaországba, majd később ezekről a kezdetleges gyarmatokról nyersanyagokat hoztak be. Még később ott helyben fel is dolgoztatták, és így hozták át az anyaországba. Később a gyarmatokat mint piacot használták fel, a monopolizmus korában.

Polgár: A szabad bérmunkástömeg alapvető fontosságú, csak azt hiszem, az időrendi sorrendet egy kicsit

megcseréltétek. Nem azért indult meg a gyarmatosítás, mert kialakultak a szabad bérmunkástömegek, hanem azért alakultak ki a szabad bérmunkástömegek, mert elkezdődött a gyarmatosítás. Angliában a XVI. században már óriási hasznot hozott a gyarmati kereskedelem. Közte a rabszolga-kereskedelem. A véres törvények, vagyis pontosan a szabad bérmunkástömegek kialakítására hozott törvények a század második felében, a hatvanas-hetvenes években születtek.

Gál: Én meg azt mondom, hogy ez a kettő nincs egymással így összekötve, egyik sem oka a másiknak. A kettő egymás mellett megy.

Dósai: Dehogynem. A kettő igenis oka egymásnak, az eredeti tőkefelhalmozásnak, a szabad bérmunkástömeg kialakulásának és a gyarmatosításnak.

Ipper: No, vessünk véget a történelmi vitának anélkül, hogy véglegesen és alapvetően megoldanánk az európai kapitalizmus kialakulásának kérdését. Oktalanság volna a dolgokat egymástól elszakítva és egymástól teljesen függetlenül szemlélni. Túl sokat foglalkoztunk itt ezzel a kérdéssel, pedig azt akartuk röviden és egyértelműen megállapítani, hogy a történelem nem az újkorban kezdődött, és hogy azokban a térségekben, amelyek ma nagyon fejletlenek, jó néhány ország valamikor nagyon is fontos szerepet játszott. Tehát nem lehet igaz az a megállapítás, hogy a fejlődő országok azok, amelyek nem játszottak szerepet a történelem alakulásában. Másrészt pedig azt akartuk megállapítani, hogy fejletlenségük, elmaradottságuk közvetlenül abból adódik, hogy a gyarmatosítás olyan mértékben fosztotta meg őket kincseiktől, és állította meg a fejlődésüket, hogy ennek a mai napig és még nagyon sok generáción keresztül isszák a levét. Csak a példa kedvéért említem, hogy az Oszmán Birodalom

rendkívül reakciós hatalom volt, amikor Magyarországot is bekebelezte. Ennek következtében az a Magyarország, amely addig szinkronban volt az európai tudománnyal, kultúrával, művészettel, a 150 éves török hódoltság következtében 150 évvel lemaradt Európa nagy részének fejlettségétől, és ezt a mai napig sem tudta teljesen behozni. Pedig többször 150 év telt el azóta. A volt gyarmati országoknak remélhetőleg nem kell többször annyi száz év a fejletlenség leküzdésére, mint amennyi ideig a gyarmatosítás korszaka tartott, de hogy nagyon hosszú időre van szükség, nagyon sok generációra, arról meg vagyok győződve.

Már jó ideje folyik ez a mai beszélgetés, és lassan elfelejtjük, hogy honnan is indultunk el. Az volt a kérdés, hogy mikor és mitől lesz szocializmus a fejlődő világban.

Polgár: Valahogy párhuzamot akarok vonni a harmadik világ és Amerika között. Azt mondom, hogy a harmadik világban egy lépéssel előbb fog kialakulni a szocializmus, mint Amerikában. Mégpedig a harmadik világ országainak a felépítéséből, gazdasági és társadalmi színvonalából eredően. Az amerikai kapitalizmus már olyan stabil, olyan eredményesen tudja befolyásolni munkásait, hogy ott a szocializmus csak sokkal nehezebb és lassúbb folyamat után jöhet létre.

Dósai: Szerintem viszont a fejlődő országokban később fog kialakulni a szocializmus, mint az Egyesült Államokban.

Müller: Teljesen értelmetlen a fejlődő országokat egy kalap alá venni, mert ez egy rendkívül heterogén csoportosulás. Egyes országok már most szocialista úton indultak meg, mint Angola, Dél-Jemen, Laosz, Mozambik, Vietnam, Kambodzsa, Afganisztán stb.

Afrika egyes területein nyilván sokkal könnyebben gyökeret fog verni a fejlődő országok szocialista útja, hogyha például Angolában sikerül ez a kísérlet. Ellenben az arab olajtermelő államokban, ahol a rengeteg olaj eszköz lehet a tőkefelhalmozásra, kizártnak tartom, hogy bármilyen közeljövőben ilyen jellegű átalakulás lehetne. Valószínűnek tartom, hogy ott inkább a kapitalizmus fog megerősödni, és nekik megvan a lehetőségük arra, hogy elérjék a fejlett kapitalista országok színvonalát.

Polgár: Az imperializmus korszakában a fejlődő országok jelentik az imperializmus leggyengébb láncszemét, tehát lehetséges, hogy sokkal hamarabb és sokkal intenzívebben alakul ki a szocializmus, mint Amerikában vagy más fejlett országban.

Bíró: A fejlődő országoknak, ha már elindultak a

kapitalizmus útján, akkor természetesen végig is kell menniük. Először tehát a kapitalizmust kell kifejleszteni, és utána érhetik el azt a szintet, hogy monopolizmus legyen, aztán...

Ipper: Hát akkor nagyon hosszú volna az út a szocializmushoz a fejlődő világban, ha ki kellene várni, hogy előbb kialakuljon a klasszikus kapitalizmus, aztán a monopolkapitalizmus, aztán az imperializmus, és aztán megvárhatják, hogy melyikben a leggyengébb a láncszem, és akkor... Reméljük, nem így lesz. De arra azért felhívom a figyelmet, hogy ha nem is ilyen hosszú, de azért nagyon nehéz út lesz a fejlődőknek a szocializmushoz jutni! Ráadásul nem lehet sémákat kidolgozni. Hiszen már az eddigi tapasztalatok is bizonyítanak. Itt van egyfelől Kuba Latin-Amerikában, másfelől Vietnam Ázsiában. Gyökeresen más és más körülmények között, más és más fejlődési formák között, más és más termelési és természeti viszonyok között építik a szocializmust. Még olyan különbségek is vannak, hogy Indokínában a század húszas éveitől kezdődően egy teljesen tudatos kommunista párt vezetésével indult és alakult az a harc, ami máig elvezetett. Kubában is volt kommunista párt, de annak ereje, jelentősége, lehetőségei nem voltak hasonlíthatók az indokínaihoz. Másképpen alakultak a történelmi viszonyok, és tulajdonképpen egy polgári jellegű, értelmiségi forradalmi megmozdulás nyitotta meg azt az utat, amelyik aztán a proletárdiktatúra eszközein keresztül a szocializmus felé vezette Kubát. Ez a két példa talán bizonyítja, hogy lényegében ahány ország jön szóba, annyiféle lehetőség van. Azt sem lehet mondani, hogy amelyek nagyon szegények, azokban hamarabb győzhet a szocializmus, mint azokban, amelyek nagyon gazdagok. Attól, hogy szegény egy ország, még egyáltalában

nem biztos a győzelem, és attól, hogy nagyon gazdag, még egyáltalában nem biztos, hogy nem győzhet a szocializmus. Fontos, nagy jelentősége van például a kiemelkedő személyiségeknek. A vietnami példa esetében Ho Si Minhnek, a kubai forradalom győzelmében Fidel Castrónak van különleges, kiemelkedő szerepe. A legtöbb volt gyarmati országban nincsenek ilyen kiemelkedő személyiségek. A gyarmatosítók bűne folytán csak egy egészen szűk réteg az, amelyik egyáltalán írástudó és a politikai vezetésre alkalmas. Emellett a vezetésre képes káderek többsége Londonban vagy Párizsban, Madridban vagy Lisszabonban tanult, vagy legalábbis az angol, a francia vagy a portugál hadseregben volt őrmester. Tehát millió szállal kötődik a volt anyaországhoz. Az ő „káderdossziéjuk" Londonban, Párizsban, Madridban vagy Lisszabonban van, és könnyűszerrel megpróbálhatják befolyásolni őket, sajnos, sok esetben sikerrel. Úgyhogy nem alakultak még ki azok a vezető egyéniségek, sőt vezető rétegek, amelyek képesek a tömeget magukkal vinni. Ezért van nagy jelentősége annak, amit Kuba Afrikában tesz. Nem a szó katonai értelmére gondolok, még csak nem is a nagyon kézzelfogható egészségügyi vagy közoktatási szerepére, hanem arra, hogy miután közel áll az afrikaiakhoz, sokkal közelebb, mint mi, európaiak, sok mindent meg tudnak nekik tanítani, amit mi nem tudnánk. És nem osztálytermekben, hanem az osztályharc frontján. Ez lehet katonai front, és lehet átvitt értelemben vett front. Hiszen az ő fejlődési vonaluk sokkal közelebb áll az afrikaiakéhoz, mint a miénk. Ezért olyan idegesek a nyugatiak, nem elsősorban a kubai katonai jelenlét miatt. A kubai példa jelentősége miatt, amely Afrika számára nagyon közeli és nagyon nagy hatású. A káderek fejlesztésére a szocialista

országok az erejükhöz képest sokat próbálnak tenni, de meg kell mondani, hogy kevés az erőnk. Ha mi olyan gazdagok volnánk, mint amilyenek szeretnénk lenni, akkor sokkal közelebbi perspektívája volna a forradalmi mozgalmaknak és a szocializmus győzelmének Afrika, Ázsia és Latin-Amerika országaiban. Nem azért, mert fegyveres eszközökkel odaexportálnánk a forradalmat, hanem azért, mert sokkal több segítséget tudnánk adni, és nekik nem kellene eltűrniük, hogy az amerikaiak, az angolok, a franciák és a többiek vásárolják meg őket. Van néhány személyes élményem Latin-Amerikából és Afrikából is. Csak egyetlen példát mondok a magam szakterületéről, a kommunikáció, az információterjesztés lehetőségeiről. Ha az ember Latin-Amerikából híreket akar küldeni Európába, akkor azt csak New Yorkon keresztül teheti. Mert az egész kommunikációs szisztéma, a telex-, a telefon-, a távíróvonalak délről északra mennek, és nem keletre, Európa felé. A nagy nyugati hírügynökségek külön spanyol nyelvű híradásokat adnak ki annak érdekében, hogy ezen a vonalon visszafelé azok a hírek jussanak el Latin-Amerikába, amelyeket ők akarnak. És csak az ő híreik jutnak el Dél-Amerikába. Még az olyan nagy országoknak, mint Brazília, sincs erre más kialakított, kidolgozott metódusuk. Az Egyesült Államok műholdakat bocsátott föl Latin-Amerika fölé azért, hogy az Egyesült Államokból sugározzon műsort a latin-amerikai televízióknak.

Berecz: Hogyan történt ez a havannai VIT-tel?

Ipper: Bizony, az forradalmi technikai változás volt. Az Interszputnyik segítségével Kubából már közvetíteni tudunk. Ez óriási változás. Hogy megértsétek: a nyugatiak eurovíziós televízióhálózatán keresztül minden egyes latin-amerikai hírt – kivéve a kubaiakat

– úgy kapunk meg, hogy ha mondjuk Brazíliában vagy Chilében történik valami, akkor azt általában amerikai riporterek, amerikai műholdon New Yorkban közvetítik, onnan „átlövik" egy újabb műholdon Londonba, és Londonból terjesztik szét Európa egészére. Tehát Európa csak azt látja, ami ezen a szűrőn keresztül jön. Visszafelé még sokkal sűrűbb az a szűrő. Pontosan ugyanez történik, csak sokkal alacsonyabb technikai színvonalon Afrikával. Tanzániából Budapestre telefonon csak Londonon keresztül lehet beszélni, mert hiszen az egykori tanganyikai angol gyarmat még mindig Londonhoz kapcsolódik. Még akkor is, ha a mai Tanzánia fölszabadult, független ország, s öntudatosan igyekszik megteremteni a maga haladásának föltételeit. Millió és egy szál fűzi az egykori anyaországhoz, éppúgy, mint ahogy a volt francia gyarmatokat. Azokból pedig csak Párizson keresztül megy a posta, a légiforgalom, az információk, a hírügynökségi jelentések, a televíziós programok és minden egyéb.

Berecz: Azt a kérdést szeretném feszegetni, hogy nem tudnánk-e mégis több támogatást nyújtani ezeknek a fejlődő országoknak?

Ipper: Éppen az előbb mondtam, hogy ha mi olyan gazdagok lennénk, mint amilyenek szeretnénk lenni, akkor sokkal könnyebb volna ezeknek az országoknak – a forradalom exportja nélkül – eljutni a szocializmusba. De képtelenek vagyunk. A szocialista országoknak, mindenekelőtt a Szovjetuniónak, rettenetes megterhelést jelent ez a támogatás. Nemcsak akkor, amikor Etiópiát megtámadja Szomália, és fegyvereket kellett adni, de a legbékésebb fejlesztéshez is elképesztően nagy anyagi meg technikai segítség kell. Nem tudunk többet fölvállalni, mint amennyit gazdaságilag és politikailag képesek vagyunk. Bennünket időnként provo-

kálnak a nyugatiak: „Jöjjetek ti, szocialisták, fizessetek, dobjatok be egy közös kasszába, és együttesen segítsük ezeket az afrikai meg más fejlődő országokat." Jól hangzik, nagyon nehéz is visszautasítani, csak éppen az következne belőle, hogy az ő kapcsolataik révén, az ő nagyobb anyagi lehetőségeik révén, a miáltalunk is bedobott pénzekkel elsősorban az ő befolyásuk érvényesülne, és nem a mienk. Ráadásul van még egy alapvető különbség. A fejlődő világba általunk befektetett rubel nem fiadzik, az nekünk nem tőkebefektetés. Ezzel szemben a nyugatiak által a fejlődő világ fejlesztésére fordított pénzek, még az állami támogatások is, hát még a banktőke által befektetett, magyarán exportált tőke, fiadzik. Olyan arányban fejlesztenek, amilyen arányban remélik annak a megfelelő visszafizetését. Tehát még csak áldozatot sem hoznak, hanem tulajdonképpen keresnek is az üzleten. A mi számunkra abból semmiféle „extraprofit" nem teremtődik, hogy támogatást nyújtunk.

Berecz: Én olyasmit hallottam, hogy Afrikában növekszik a kínai orientáció.

Ipper: Az a Kína, amely szembefordult a szocialista országokkal, hegemóniára törekszik, és nacionalista nagyhatalmi politikát folytat. Nagy erőfeszítéseket tesz, mindenekelőtt szavakban, propagandában, de nem utolsósorban anyagi eszközökkel is annak érdekében, hogy növelje befolyását a fejlődő országokban. Kínában ennek még külön ideológiát is teremtettek: az a maoi tétel, amely azt mondja, hogy a „falvak bekerítik a városokat, és így vívják ki a szocializmust" – nemcsak belső, a munkásosztály szerepét lebecsülő ideológia, hanem nemzetközi mértékben is alkalmazzák. Mégpedig úgy, hogy a falvakon a fejlődő világ értendő, tehát a falvak népe, vagyis a fejlődő világ népei

majd bekerítik a városokat, és a városokon a fejlett világ értendő. Függetlenül attól, hogy azokban milyen társadalmi rendszer van, kapitalista-e vagy szocialista. Ez a fejlődő világ tehát be fogja keríteni a fejlett világot, és meg fogja dönteni a városok hatalmát, vagyis a fejlett világ hatalmát, és megteremti a maga szocializmusát. Ez a maoizmus egyik alaptétele, következésképpen a Kínai Népköztársaság ennek érdekében nagyon aktívan tevékenykedik. Azt ma még nagyon nehéz eldönteni, majd 20 vagy 25 év múlva talán okosabb választ lehet adni rá, hogy ezt milyen hatásfokkal képes csinálni. Hiszen a Kínai Népköztársaság maga is rendkívül elmaradott ország, amely most arra tesz erőfeszítéseket, hogy a tőkés világ segítségével – szovjetellenes platformon – saját magát fejlessze rohamos tempóban. Ők a század végére tűzték ki célul a fejlett világ utolérését. Hogy ezt és emellett még a fejlődők befolyásolását is el tudják-e érni, az nagy kérdés.

Egy félreértést azonban szeretnék eloszlatni: távolról sem igaz az, hogy minden ultrabalos irányzat azonos volna a maoizmussal. Lehet, hogy az 1968-as diáklázadások idején úgy tűnt, hogy ezek azonosak, vagy legalábbis egymáshoz nagyon közel állóak voltak, de ahogyan Kína fokozatosan mind jobb kapcsolatba került az Egyesült Államokkal, ezek a főleg nyugat-európai ultrabalos csoportok mindjobban kiábrándultak nemcsak Kínából, hanem a maoizmusból is. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy az ultrabalos csoportok egy része a legnyíltabb terrorba csapott át. De hát az ultrabalosság ettől függetlenül is mindig jelen volt a munkásmozgalom peremén. Legtöbbször egyszerűen a kispolgári türelmetlenség megnyilvánulása – és egyáltalán nem jelen korszakunk jellemzője, hiszen már Lenin írt ellenük a *A „baloldaliság" mint a kommunizmus gyermekbetegsége* címmel. Pedig hol volt még akkor Mao!

HETEDIK BESZÉLGETÉS

Ipper: Az az érzésem, hogy az elmúlt hetekben már mindent megvitattunk, s éppen ezért hadd kérdezzem meg tőletek, szerintetek milyen kérdések maradtak megvitatlanul? Milyen kérdéseket nem érintettünk, pedig úgy érzitek, hogy kellett volna?

Gál: Beszéltünk arról, hogy mikor lesz szocializmus Amerikában, Nyugat-Európában, az úgynevezett fejlődő országokban, arra lennék még kíváncsi, hogy mikor lesz kommunizmus? Hogy egyáltalán mi az a kommunizmus?

Ipper: Jó kérdés. Menjünk tovább, aztán majd megvitatjuk egyenként. Jó?

Montvai: Az ENSZ eddig nagy szerepet vállalt a történelem, a politika irányításában. A jövőben lesz-e rá szükség, és fennmarad-e ez a szervezet? A másik kérdésem pedig arra vonatkozik, hogy mi a Vatikán és a vallás helyzete és jövője?

Polgár: Nekem is két kérdésem van. Megmaradhatnak-e a kisebb nemzetek, vagy kialakul-e egy egységes világnemzet? A másik pedig az, hogy van-e történelmi jog, úgy, mint Izrael esetében? Jogos volt-e az államalapítás?

Ipper: Van-e még?

Sipos: Ha mindenhol szocializmus lesz, akkor ez hányféle formában lesz, tehát hányféle szocializmus lesz majd a világon?

Ipper: Rendben van, kezdjük el. Az első kérdés arra vonatkozott, hogy mikor lesz kommunizmus, és egy-

általán mi az, hogy kommunizmus. Tessék megpróbálni elemezni!

Montvai: A kommunizmus egy olyan társadalmi forma, ahol egyetlen osztály van: a munkásosztály. (*Közbeszólások:* nincsen osztály!) Hát jó, nincsen osztály, de ezt tekinthetjük úgy, hogy csak egy osztály van, az gyakorlatilag teljesen mindegy.

(*Közbeszólások:* dehogy mindegy!) Nagyokat vitatkoztunk azon, hogy lesz-e a kommunizmusban állam. Aztán igaz-e, hogy az emberek bérezése a szükségleteik szerint alakul?

Ipper: Van-e kiegészítenivaló ehhez?

Ringbauer: Szerintem nem lesz pénz, és nem fogják bérezni az embereket.

Ipper: A tudományos szocializmus megalapítóinak elképzelései szerint valóban nem lesz bérezés, hiszen a bér a munkaerő ára. Abban a fogalomban, hogy mindenki szükségletei szerint részesedik a társadalmi javakból, abban benne van az is, hogy nincs bérezés. A kommunizmus alapelve az, hogy mindenki képességei szerint járul hozzá a társadalom szükségleteinek előállításához, és szükségletei szerint részesedik a társadalom javaiból. Az előbbi kis vitához hadd járuljak hozzá annak leszögezésével, hogy a kommunizmusnak mint társadalmi rendszernek a lényege az, hogy osztály nélküli társadalom. Nem formai okokból nem mindegy, hogy azt mondjuk-e, hogy csak egy osztály, a munkásosztály lesz, vagy hogy osztály nélküli lesz az a társadalom. Ez lényegi kérdés, mert ebben arról van szó, hogy a ma belátható perspektívák szerint ehhez az osztály nélküli társadalomhoz az út az ösznépi államon keresztül vezet. Vagyis a szocialista társadalomban még meglévő, de már nem kibékíthetetlen ellentmondásban lévő osztályok és rétegek érdekeinek, élet-

formájának, műveltségének fokozatos kiegyensúlyozódásán, kiegyenlítődésén, a határok teljes elmosódásán keresztül vezet. Az első nagyobb „állomás" az össznépi állam. De a kommunizmusban megszűnik az állam, mert mint erőszakszervezetre nem lesz rá többé szükség. Azt ugye tudjátok, hogy az államnak lényegében hármas funkciója van: a belső, illetve a külső védelem az ellenségekkel szemben és a gazdasági és kulturális szervező tevékenység. E három funkció közül mindig az érvényesül a legjobban, amelyre az adott körülmények között szükség van. Például a Szovjetunióban a Nagy Honvédő Háború idején az elsőn, vagyis a külső ellenséggel szembeni védelmen volt a főhangsúly. Mondjuk, nálunk az 1956-os ellenforradalmat követően a belső védelem feladata kapta egy ideig a legnagyobb hangsúlyt. Ma – természetesen amellett, hogy a külső és a belső biztonságot is őriznie kell az államnak mint erőszakszervezetnek – a legfőbb feladata a gazdasági és kulturális szervezés. Nos, a kommunizmus legfelsőbb fokán, amikorra már megsemmisült az imperializmus mint külső veszély, létrejött az osztály nélküli társadalom, tehát megszűntek a belső összecsapások lehetőségei is, és az össznépi társadalom átveheti a gazdasági és kulturális szervezés feladatait is, akkor – de csak akkor! – már nem lesz szükség az államra. Mindehhez azonban addig erősíteni kell a munkásosztály államát, erősíteni a kapcsolatokat a szövetséges osztályokkal, illetve rétegekkel, így létrehozni az erős össznépi államot – és így tovább, egészen az állam elhalásáig. No, erre még csak valahogy válaszoltunk, de a kérdés eleje úgy szólt: mikor lesz kommunizmus?

Én nem vállalkozom a kérdés megválaszolására, időpontokkal semmiképpen sem. De azért valamiféle körülhatárolást talán lehet adni. Ha a világ nagyobbik

részén – és ez nem feltétlenül földrajzi, hanem gazdasági, ipari, mezőgazdasági kapacitásként értendő – a szocializmus már győzedelmeskedett, akkor kezdhetjük számolni a lépéseket a kommunizmus felé. Egyáltalában nem biztos, hogy a kommunizmus felé vezető úton nem lesznek-e újabb, további állomások, mint ahogy a kapitalizmusból a kommunizmus felé vezető útnak az egyik állomása a szocializmus. De hát a szocializmus sem egy valamiféle számokkal vagy adatokkal, statisztikákkal meghatározható, stagnáló állapot. A szocializmus is egy fejlődő társadalmi folyamat. Mint egy lépcsőfok vagy a lépcsőfokok soraként képzelhető el a kommunizmus felé vezető úton. Mindenképpen előfeltétel, hogy a világ össztársadalmi termelésének a többségét már a szocializmus produkálja. Addig nagyon nehezen volna elképzelhető a kommunizmus elérése.

Sipos: Hogyha döntő többségben a szocializmus épül, akkor már...

Ipper: Nem, nem, természetesen nem. Ez egy fejlődési folyamat. Ne ugrásokkal, ne valamiféle hirtelen változással képzeljétek el. Csak egy hosszú fejlődési folyamat során lehet eljutni a kommunizmus alsó fokára, hogy aztán tovább lehessen jutni a továbbiakra.

Sipos: Valahogy úgy képzelem el magamban, hogy itt a földön egy homogén társadalmi viszonynak kell kialakulnia ahhoz, hogy létrejöhessen a kommunizmus. Amíg valahol a kapitalizmus létezik, egyszerűen elképzelhetetlennek tartom, hogy tőle teljesen elidegenedve, teljesen elválasztódva épülhessen. Akár csak kezdetben is. Amíg két egymással ellentétes társadalmi rendszer létezik, addig ezt nem tartom reálisnak.

Ipper: Lehetséges, nem tudok vitatkozni rajta, mert nincsenek bizonyítékaim.

Polgár: Ha nincsenek meg ezek a rétegződések, te-

hát nem marad a kapitalizmusnak még egy kis töredéke sem, amit a Tamás mondott, hanem mindenhol szocializmus van, akkor nem lesz-e olyan probléma, hogy a szocializmus egyes helyeken más-másfajta elvek alapján fog létezni, és ezek az elvek nehezen lesznek egyeztethetők? Arra gondolok, hogy különféle szocialista országok lesznek, tehát más elveket vallanak, vajon ez nem lesz-e probléma a kommunizmus kialakulásában?

Berecz: Meggyőződésem, hogy akkor sem indulhat el egy ország vagy a társadalom egy része a kommunizmus útján, mert ennek még igen komoly feltételei vannak. Nagyon fontosnak tartom a kommunizmus szempontjából az olyasmit, mint például az emberi magatartás, az emberi tudat fejlődése.

Ipper: No de gyerekek, álljon meg a menet! Már mondtam: nem előbb van a tudat, és aztán a tények, hanem előbb vannak az anyagi feltételek, és aztán a tudat. Vagyis ha ma a Szovjetunió azt mondja, hogy a kommunizmust építi, akkor ez nem azt jelenti, hogy a Szovjetunió ma ki tudja elégíteni a lakosságát szükségletei szerint, és mondjuk meg tudja szüntetni a pénzt, vagy akár csak nekikezdhetne az állam elhalása előkészítésének. Hanem a kommunizmus építése az, hogy a kommunizmus alapismérvének, az osztály nélküli társadalomnak a megteremtésén dolgozik. Ennek a feltételeit a szocializmus azon fokán, amelyre elért, elérkezettnek látja. Ez egy óriási, hosszú folyamat, szerintem igenis lehet a földkerekség egy részén, akár egy országban, akár országok csoportjában a kommunizmust építeni. Amikor mi a szocializmust építjük, akkor ezzel már a kommunista társadalom csíráit építgetjük. Ez nem olyan, mint a feudalizmusból a kapitalizmusba vagy a kapitalizmusból a szocializmusba való ugrás

alapvető fordulata, amikor az egyik osztály **uralmát** fölváltja a másiké. Nem forradalmi fordulattal következik be a kommunizmus! Ennek az anyagi feltételeit kell megteremteni, és az anyagi feltételek alapjait akkor kezdtük el megteremteni, amikor például megteremtettük a termelőszövetkezeti mozgalom alapjait. Mindez csak a csíra csírája volt, de nem lehet beleugrani a kisparaszti gazdaság parcelláiból a kommunizmus osztály nélküli társadalmába. De akkor, amikor ma már Magyarországon a mezőgazdaságban foglalkoztatottaknak az összlétszáma jelentősen csökkent, és ezenbelül a műszaki, a közgazdasági végzettségűek, általában az iskolázottak aránya eléri vagy megközelíti vagy egyes esetekben meghaladja az ipari termelésben foglalkoztatottak képzettségi arányát, akkor ez óriási közelítés a kommunizmus felé. Persze, még millió más feltétel is van. Tehát ez egy rendkívül hosszadalmas, az anyagi feltételek megteremtésében, a kulturális, a civilizációs, az eszmei-szellemi feltételek megteremtésében, bizonyos esetekben még a természet átalakításában is jelentkező folyamat. Ez nem lehetetlenség, hiszen már rendkívül sokat értünk el, egyebek közt éppen a tudomány fölhasználásával. Azt hiszem, ne menjünk sokkal mélyebbre ebben a témában. De itt közben ismét elhangzott az a kérdés, hogy vajon hányféle szocializmus lesz a világon. És hogy ez nem okoz-e majd konfliktusokat? Ezt kérdezte Polgár Gyuszi. Te hogy gondolod, Robi?

Gál: Én úgy látom, hogy nem minden országban, ahol a szocializmus útjára léptek, fogadják el teljesen a marxista–leninista elveket. Én is úgy érzem, hogy ez egy későbbi konfliktus lehetősége.

Antal: Már beszélgettünk arról, hogy a szocializmus építésének többféle módját el tudjuk képzelni. Meg-

győződésem, hogy ez nem okozhat konfliktust. Okozhat kisebb vagy nagyobb vitát a különféle szocialista országok között, de komolyabb konfliktust, tehát mondjuk országok közötti konfliktust nem okozhat, nem szabad hogy okozzon. Különben a kettő közül valamelyik nem szocialista társadalom.

Montvai: Ha szocializmusról beszélünk, akkor egyértelműen le kell szögezni, hogy mit értünk ezen. Tételezzük fel, hogy kétfajta van. A főbb dolgokban megegyeznek, tehát a termelőerők köztulajdonban vannak, a vezető osztály a munkásosztály, marxista–leninista elvek alapján működnek, tervgazdálkodást folytatnak és így tovább. Viszont ha már az alapjaiban eltér az egyik, akkor azt nem nevezhetjük szocializmusnak. De ha ugyanoda akarnak kilyukadni, akkor teljesen mindegy, hogy milyen a módszer, a lényeg az, hogy a végén találkoznak, és a cél közös.

Dósai: Alapjaiban igazad van, de hogyha két ország szocialista, akkor ilyen hatalmas különbségek nem lehetnek. Lehetnek különbségek az aznapi politikai irányvonalban. De ez is csak napi politikai irányvonal, esetleg tízéves. De nem alapvető.

Montvai: Kína szocialista?

Dósai: Persze.

Montvai: És csak hasonlít rá, vagy ugyanolyan, mint a szovjet szocializmus?

Dósai: Ezt neveztem napi politikai irányvonalnak.

Montvai: Ez nem napi politikai irányvonal.

Dósai: Tízéves, húszéves...

Montvai: Nem is tízéves és húszéves, hát éppen ez az, óriási különbségek vannak a kettő között! Hát akkor mégiscsak van különböző szocializmus.

Ipper: No, akkor én mondok még néhány országot, amelyik szocialista, vagy szocializmusra törekszik,

vagy építi a szocializmust. Most már a szocialista országok közé soroljuk Vietnamot, Kambodzsát, Laoszt, Dél-Jement, Etiópiát, Angolát, Mozambikot. És – bár vitatják – még szocialistának tartjuk a Kínai Népköztársaságot is, ahol szocialista társadalmi rend van, mert az ellenkezője nincs. Hát bizony, azt hiszem, a szocializmus építése során nagyon sokféle lehetőség van. Igaz, egyetértek én is azzal a nézettel, amely azt mondja, hogy az alapelveknek azonosaknak kell lenniök. Tehát ha nincs társadalmi tulajdonban a termelőeszköz, akkor az nem szocializmus. De ha társadalmi tulajdonban van a termelőeszköz, és minden más feltételnek is megfelel, akkor is szocializmus van, ha másféle a pillanatnyi politikai irány. Ne felejtsétek el, a szocialista országok és vezetőik nincsenek beoltva a tévedések, a hibák – s uram, bocsá' –, a nacionalizmus, sőt a sovinizmus vagy akár a hatalmi gőg ellen. A szocializmus egész eddigi története és a jelen is azt bizonyítja, hogy ilyen hibák, sőt bűnök nincsenek kizárva, és ma még – legalábbis ami engem illet – nem is látok kellő biztosítékot ezek feltétlen elkerülésére. Persze, a marxizmus–leninizmus önmagában biztosíték volna mondjuk a nacionalizmus vagy a nagyhatalmi gőg ellen, de arra nincs biztosíték, hogy egy szocialista országban ezt következetesen meg is valósítsák. Emellett még egy tényezőt figyelembe kell venni: a szocialista országok nem élnek üvegbura alatt. A külső világ – benne az imperializmus erői – hatást gyakorolnak rájuk. Esetleg éppen olyant, amellyel letérítik a következetes marxista–leninista útról. Tehát az elkövetett hibák nem abból következnek, hogy a szocializmus hibás, hanem abból, hogy egyes országokban egy-egy időszakban letérnek a szocializmus következetes útjáról. Ez a magyarázata például a kínai párt nacionalista

nagyhatalmi politikájának, de ez lehet a magyarázata más pártok vagy országok részben vagy egészében nacionalista vagy más tekintetben következetlen politikájának. A hiba tehát nem a „készülékekben" – a szocializmusban – van, hanem az attól idegen torzulásokban.

Ezek a politikai különbségek bizonyos esetekben még nagyon éles konfliktusokhoz is vezethetnek. Gondoljatok arra, mi történt Kambodzsában. Lehet, hogy ma, amikor ezt kimondom, még borzasztónak hangzik, de lehet, hogy mire ez a könyv megjelenik, talán nem is lesz olyan nagyon elképzelhetetlen, hogy akár fegyveres konfliktus is bekövetkezik szocialista országok között.* Ez persze csak szélsőséges eset lehet. De ettől függetlenül, az adott világ bonyolultsága és az adott társadalmak fejlettségi különbözőségei folytán, nagyon sokféle módon lehet eljutni a szocializmus építésének megkezdéséhez. A történelmi, nemzeti sajátosságok, a saját kultúra, a saját gazdasági helyzet, a tömegek politikai színvonala nagyon nagy mértékben befolyásolhatja azt, hogy milyen módon, milyen eszközökkel építhetik a szocializmust. Beszéltünk már arról, amit úgy neveztek el a nyugati sajtóban, hogy eurokommunizmus. Az „alkalmazkodás" – én így fordítanám. Mert amit egyes nyugat-európai kommunista pártok megpróbálnak, az tulajdonképpen alkalmazkodás a világ és az adott nyugat-európai, iparilag fejlett tőkés ország különleges körülményeihez. E pártok úgy gondolják, hogy e körülmények közepette nem tudják ugyanazt az utat bejárni, mint amit a Szovjetunió, vagy mint amit mi jártunk be a szocializmus építése során. Tehát nagyon sokféle lehet a szocializmus

* Sajnos, Kína Vietnam elleni támadásával a beszélgetések óta ez már bekövetkezett

építésének útja, de a szocializmus fogalma azonos. Meg lehetünk győződve arról, hogy ez a sokszínűség a szocializmus fejlődése során egy bizonyos fokon túl egyre közelebb kerül egymáshoz. De ez – meggyőződésem szerint – még jó messze van.

Ringbauer: Pali bácsi szerint, ha nem politikai, hanem ideológiai különbségek vannak szocialista országok között, akkor mi a helyzet?

Ipper: Én nem hiszek abban, hogy csupán ideológiai különbségek vannak például a kínaiakkal. Meggyőződésem szerint a kínai politika nacionalista nagyhatalmi politika. Nem ideológiai kérdés. Az ideológia csak lepel hozzá. Lehet még ragaszkodni a sztálinizmushoz – mint mondjuk Albániában. De Kínában Teng Hsziao-ping visszatérése, illetve Mao halála óta rohamosan távolodnak a maoista sztálinizmus dogmáitól. Hol van itt az ideológia? Mi az ideológiai különbség? Ezek hatalmi összeütközések.

Ringbauer: Az ideológiai különbséget inkább az eurokommunizmus esetében látom. Hogyha a leninizmus megkérdőjelezése történik, akkor ez már ideológiai különbség.

Ipper: Azt a lehetőséget én nem zárom ki, mint ahogy a nemzetközi munkásmozgalom története ismer ilyent, hogy egy kommunista párt elcsúszhat, akár esetleg végzetesen is, a szociáldemokratizmus felé. Tehát a reformizmus felé. Magának a Szovjetunió Kommunista Pártjának a kialakulása is úgy kezdődött, hogy a szociáldemokrata pártból kinőtt egy bolsevik többségi csoport, és maradt egy mensevik kisebbségi párt. A mensevizmus tulajdonképpen a szociáldemokratizmus. A mai nyugatnémet szociáldemokrata párt vezetői között vannak, akik valamikor a Német Kommunista Párt tagjai voltak, és ebből hol opportuniz-

mus, hol egyszerűen a kilátástalanság, hol szubjektív okok miatt visszavonultak a szociáldemokratizmushoz. Vannak dolgok, amelyekkel mélységesen egyet tudok érteni néhány nyugat-európai kommunista párt módszerei, stratégiája, taktikája tekintetében. Vannak bizonyos dolgok, amelyeket nem tudok megemészteni. Ezek közé tartozik például annak a fogalmazgatása, hogy „a leninizmus lejárt".

Montvai: Nem térhetnénk át az ENSZ-kérdésre?

Ipper: Rendben van, térjünk át, de hadd ne bocsássam ezt vitára. Én, a meggyőződéses ENSZ-párti azt mondom, hogy az ENSZ-nek mindaddig, ameddig a világon különböző társadalmi rendszerű országok vannak, van jövője. Én még azt is hozzá merném tenni, hogy addig jó a világnak, ameddig van ENSZ. Nem azért, mintha azt hinném, hogy az ENSZ menti meg a békét, de kiváló fórumnak tartom, és jó hozzájárulásnak ahhoz, hogy a különböző társadalmi rendszerű, egymással szemben álló országok és világrendszerek között az egyensúly kialakulásához hozzájáruljon, vagy ennek kifejező eszköze legyen. Az ENSZ-ben csak azok szoktak csalódni, akik többet várnak az ENSZ-től, mint amennyi benne van. Azok szoktak csalódni, akik azt hiszik, hogy az ENSZ valamiféle világkormány a világ összes kormányainak a feje fölött, és a főtitkár a miniszterelnöke a világnak. Nem az! Az ENSZ pontosan annyit tud megvalósítani a határozatokból, amennyit a tagállamai meg akarnak valósítani; az ENSZ főtitkára nem parancsolhat senkinek, és az a néhány kék sisakos katona, a pisztolyával az oldalán, nem fogja megvédeni a világot, ha a világ tönkre akarja tenni önmagát. Az ENSZ alapokmánya körülbelül ezekkel a szavakkal kezdődik: „Mi, az Egyesült Nemzetek népei el vagyunk szánva arra, hogy megvédjük a

következő generációkat a háború borzalmaitól, azoktól, amelyek a mi életünkben kétszer is elmondhatatlan szomorúságokat okoztak az emberiségnek..."

Ha az a naiv elképzelés érvényesülhetne az ENSZ-ben, hogy az valamiféle világkormány, amely parancsolhat a tagállamok kormányainak, akkor ennek szörnyű következményei lennének. Épp az ellenkezője lenne az eredmény, mint amit az alapokmány előír. Képzeljetek el, mondjuk, egy olyan helyzetet, hogy a vietnami háború idején – ami egyébként nem szerepelt az ENSZ napirendjén, éppen mert az egyik résztvevő fél az ENSZ egyik alapító tagországa, az USA volt – az ENSZ-közgyűlés olyan határozatot hozott volna, hogy megbízzák a főtitkárt, szüntesse meg ezt a háborút. Erre a főtitkár előveszi a tagországok névsorát, föllapozza, és elkezdi keresgélni, kikkel is oldassa meg ezt a feladatot. Mert ugye az ő kék sisakosai erre nem elegendőek. Hát mondjuk fölnyitja a névsort a H betűnél, ahol ott van egymás mellett Honduras és Hungary. Tehát Honduras és Magyarország kormányait felkéri, legyenek olyan szívesek, verjék már ki az amerikaiakat Vietnamból. Nehezen menne. Akkor addig kell lapozgatnia, amíg talál egy olyan országot, amely alkalmas arra, hogy az amerikaiakat kiverje Vietnamból. Ez az ország a Szovjetunió. Akkor fölkéri a Szovjetuniót, hogy legyen szíves kiverni az amerikaiakat Vietnamból. Következmény? A harmadik világháború!... Ez persze torzkép, képtelenség, csak az érthetőség kedvéért mondtam el. A lényeg az, hogy nem lehet az ENSZ-től azt várni, hogy többet tegyen, mint amennyit a tagországai meg akarnak és meg képesek tenni. Van-e jövője az ENSZ-nek? Mindaddig van jövője – és én nagyon bízom benne, hogy ez a jövő érvényesülni fog –, ameddig különböző társadalmi rendszerű országok

vannak a világon. Amikor aztán majd elérjük a világméretű kommunizmust, akkor majd törhetjük a fejünket, hogy mit csináljunk az ENSZ-palotából. Múzeumot, iskolát, gabonaraktárt vagy hangversenytermet? De ez egy későbbi könyv témája lesz... Következő kérdésünk ugyebár az volt, hogy mi a Vatikán, illetve a vallás szerepe? Igaz-e, hogy újra erősödő világjelenség? Van-e ilyen, mit gondoltok?

Sipos: Nyugat-Európában a fiatalság körében a vallás szerepe nagyon megnőtt. De azt hiszem, ez Magyarországon is igaz. Az utóbbi években a magyar ifjúság egyre nagyobb rétegei lesznek vallásosak.

Berecz: Ez nem igaz.

Dósai: Elnézést, vallásosságon te mit értesz? Vallásosságon azt érted, hogy divatos, mert ez egy jó hecc, mert eddig nem csináltuk, és valami újat kell csinálni? Egyáltalán mert keresztet hordunk a nyakunkban?

Sipos: Nem. Nem a keresztről beszélek.

Dósai: Elmennek vasárnap misére, vagy pedig komolyan és igazán vallásosan hisznek Istenben, mint egy mindenhatóban? De hisznek-e benne, vagy pedig divatból teszik?

Montvai: Egyes ellenségeink azt próbálják mondani, és talán van is benne valami, hogy a vallás azért erősödik, mert a materialista–leninista álláspont még nem annyira erős, még nem alakult ki az emberek szilárd meggyőződéseként, és ezért próbálnak visszatérni a valláshoz.

Gál: Jelenleg még csak ott állunk, hogy mind a kettő hiten alapszik, csak az egyik a lélekben hisz, a másik pedig az anyagban. Mert nem bizonyított a materializmus.

Ipper: Mi nem bizonyított? Az nem bizonyított, hogy a víz, ha 100 fokra hevül, akkor forrni kezd?

Gál: Nem, én az anyagnak az eredetére gondoltam, és magára a materializmus alapelvére. Ez nem száz százalékig bizonyított.

Dósai: A Föld keletkezése még nem tartozik ide.

Gál: De nagyon is.

Dósai: Nem tartozik ide, hogyha ti az ősrobbanásra gondoltok, akkor ezen komolyan fáradoznak...

Ipper: A vallás adott választ erre?

Gál: Nem. De Szent-Györgyi professzor, aki az élővilág egyik legalaposabb ismerője, maga is vallásos. A hit újbóli megerősödésének, azt hiszem, nem ez a lényege, hanem az, hogy az emberiség tudományos szinten eljutott egy olyan lépcsőfokra, egy olyan színvonalra, hogy látja, mekkora ez a világegyetem, és borzasztó

picinek érzi magát. És ezért valamit keres magának, ez az alapja.

Antal: Szerintem onnan kell kiindulni, hogy honnan is indult el a vallás. Onnan, hogy az emberek nem tudták megmagyarázni a természeti jelenségeket, és ezért kitaláltak isteneket. Megpróbálták valamivel megmagyarázni maguknak. Az embernek mindig kell valamiben hinnie. Ha az ember abban hisz, hogy van egy teremtő és egy mozgató, akkor szerintem azt az embert nem szabad emberi méltóságában megsérteni vagy esetleg ráerőszakolni a materialista nézetet.

Ringbauer: Egyrészt nem akarunk megsérteni senkit, másrészt nem akarjuk erőltetni. El akarjuk neki magyarázni, hogy a mi nézetünk szerint hogy állnak a dolgok. Aztán vagy elfogadja, vagy nem. Amennyiben valamennyire is világos a logikája, akkor belátja, hogy a világot az Isten nem hat nap alatt teremtette, mert ez valószínűtlen. A Bibliában például az a bizonyos hatnapos teremtés sem lehet igaz. A Bibliában is vannak ellentmondások.

Antal: Természetes, hogy a Bibliában ellentmondások is vannak, mert ma már felfogjuk a józan eszünkkel: persze hogy nem hat nap alatt teremtette Isten a Földet. De azért a Bibliát nem szabad ilyen egyértelműen elítélni, mert van benne rengeteg remek dolog.

Gál: Azt mondtad, hogy a vallásosság a tudatlan embereknél jött létre. És akkor kérdezem én, hogy ma egy olyan értelmiségi...

Antal: Az a hit, a hitük, hogy hisznek valamiben. Van, aki a pénztárcájában hisz, van, aki az eszében, van, aki mit tudom én, valami egész másban, ő abban hisz, hogy egy Isten van.

Gál: De nem attól, hogy a tudatlan emberek ezt kitalálták. A világon 300 különböző fajta vallás van.

Rengeteg olyan hívük van, aki tudatlan. Közülük nagyon sokan majd a materialista elvek felé lépnek, de azok között, akik értelmileg magas szinten állnak, azok között miért van még mindig sok hivő?

Ipper: Attól tartok, hogy kétféle dolgot összekevertek. Az egyik az, ami az alapkérdés volt, hogy növekszik-e az egyházak, a Vatikán befolyása vagy sem. Talán már azzal is vitatkozni lehetne, hogy valóban van-e növekedés. Azt tudom, hogy a Vatikánnak súlyos gondjai vannak elsősorban Európában, de még Latin-Amerikában is, hogy honnan szerezzen teológusokat. Kevés fiatal jelentkezik papnövendéknek. No, ezzel én nem akarom cáfolni azt, hogy a katolicizmusnak és szélesebb értelemben a vallásnak a civilizált meg a kevésbé civilizált világban is rendkívül nagy befolyása van. Bizonyos helyzetekben ez nyilvánvalóan növekszik – amíg az embereknek olyan létproblémái vannak, amit nem tudnak maguk megoldani –, bizonyos helyzetekben nyilvánvalóan csökken. De ezt az egész témakört összekevertétek vallásfilozófiai kérdésekkel, és ezeket bizony meglehetősen felületesen kezeltük. Kérem szépen, a marxizmus sose mondta azt, hogy a világot már megismertük. A marxizmus csak azt állítja, hogy a világ megismerhető. Ez a folyamat nem fejeződött be, minek következtében a marxizmus és a tudományok összessége máig sem tudott megválaszolni minden kérdést. Márpedig mindaddig, ameddig nem tud megválaszolni minden kérdést, és aztán ezeket a tudományos felismeréseket nem tudja eljuttatni a tömegekig is, addig lesz vallás, lesz valami emberfölöttiben való hit, és ez megbocsátható. Amióta tudom, hogy mitől van a villám, azóta tudom, hogy hogyan keletkezik, de ettől még belém csaphat, és még félhetek tőle. Mindaddig félek is, amíg nem tudom, hogyan le-

het villámhárítót építeni. Ennek ellenére, az egyébként materialista embernek is megbocsátható, hogy mégis fél, mikor dörög az ég. Valami ilyesmi az istenhit is. De más dolog a Vatikán mint világpolitikai tényező, és más dolog a tudomány által még mindig meg nem válaszolt kérdések köre, és egy harmadik dolog a tudomány által már megválaszolt, de a tömegekbe még be nem hatolt ismeretek hiányában az évezredes félelmek például a túlvilágtól, vagy az értetlen bámulat az élet keletkezésének csodái iránt. Nézzétek, nekem van már unokám. Amikor apa lettem, akkor még nem csodálkoztam azon, hogy egyik pillanatról a másikra, egyszer csak odapottyant a világba egy kis ember. Azóta bölcsebb lettem, ennek következtében sokkal jobban csodálom a születés csodáját, a megtermékenyüléstől a megszületésig. Tudom, hogy minden apró részletét vagy majdnem minden apró részletét ismeri a tudomány. Ennek ellenére is valamiféle csodálatos dolog az, hogy megszületik egy új élet, és a csecsemőnek mindene megvan: kis körmei meg szeme, pislogni tud, meg hangja van. Értsétek meg, én tudom, hogy a Czeizel doktor a világon minden részletet tud arról, hogyan keletkezett és hogyan alakult ki az újszülött, én is megnéztem az ő televíziós műsorát,* és borzasztó műveltnek érzem magam, de azért higgyétek el, hogy közben, mint nagyapa, mégis valami megmagyarázhatatlan, földöntúli csodának találtam azt, hogy egyszer csak lett egy unokám. Az eszemmel tudom, az érzelmemmel csodálom. Gondoljatok bele, hogy a Földnek 100 és

* Dr. Czeizel Endre *Születésünk titkai* cimmel televíziós sorozatában ismertette sok millió nézővel a megtermékenyítéstől a születésig terjedő időszak biológiai törvényeit. Azonos cimmel már könyv alakban is megjelent ez a fontos ismeretterjesztő munka

100 millió lakosa közül, tételezzük fel, néhányan nálam kevesebbet tudnak a megtermékenyülés, a magzat növekedése és a szülés csodáiról. Az ő számukra „vallásos áhítattá válik" a megszületés ténye. Miután nem tudja megmagyarázni, ezt csak valamiféle felsőbbrendű csodalény tettének tekintheti. Az már teljesen mindegy, hogy azt Istennek, Deusnak, Allahnak, Jehovának vagy bárki másnak nevezi. Ez csak egyetlen „ismeretlen" tényezője az életnek. Ezenkívül még mérhetetlenül sok, ennél még kevésbé megmagyarázható tény van. A halál megmagyarázhatatlansága a mai napig is nagyon sok embert kényszerít vallásosságba. Ráadásul a vallások – majdnem valamennyi vallás – tulajdonképpen vigaszt nyújtanak a Földön szenvedő embernek azzal, hogy biztosítja őt: halála után, a túlvilágon majd jobb dolga lesz. Ezzel egyidejűleg azt a vigaszt is nyújtja, hogy a halál, az elmúlás csak a földi létre vonatkozik, mintegy megmagyarázva azt a „megmagyarázhatatlant", hogy mi a halál. Hiszen azt mondja, a túlvilágon majd tovább élsz. Sokféle variációban, de szinte minden vallás ezt tanítja, akár a mennyországról beszél, akár a „hetedik mennyországról", ahol hurik simogatnak majd, akár a lélekvándorlásról. Miután pedig onnan túlról még senki sem jött vissza, az emberek elhiszik, hogy a haláluk után ott majd jobban élnek, mint itt a földön. Egyébként mindez kiváló ideológiai alátámasztás az osztálytársadalmak ellenállás nélküli elfogadására is, hiszen a földi szegény, elnyomott ember boldog, gazdag, egyenrangú lesz – az Úr színe előtt! S ez vonatkozhat akár egy Nobel-díjas fizikusra is: miután a megismerés nem jutott el oda, hogy megválaszolja azt a kérdést, hogy mi a halál, ezért neki, aki mindent tud mondjuk a fizikáról, de ezt még nem ismeri, ebből kifolyólag megbocsátható

„bűne", ha vallásos maradt. Persze, minél inkább van a tömegeknek módjuk nemcsak eljutni a megismert valóság megismeréséhez, hanem egyre inkább beleszólni az ember és a társadalom jövőjének alakításába, annál inkább törvényszerűen eltávolodik a vallás határától, és közeledik a materializmus befogadásához. Ez is csak generációk talán századokig tartó küzdelmén keresztül érhető el.

Válasszuk ettől teljesen külön azt a kérdést, hogy milyen politikai hatása van a katolikus egyháznak, a pápaságnak, a Vatikánnak. Csak azért emelem ki a katolikus egyházat, mert nálunk leginkább ennek szerepe érzékelhető. De azért tudomásul kell venni, hogy a világpolitikában más egyházak is jelentős szerepet játszanak. Persze, elsősorban az ún. harcos egyházak: a kereszténység, a zsidóság és az iszlám.

A kereszténységen belül a katolikus egyház a globális, világhatalmi törekvésekkel teli, a különböző protestáns egyházak – bár vannak közöttük harcosak – sokkal liberálisabbak, békésebbek. Vannak azután tradicionális, főleg keleti vallások, amelyek nem harcosak, nem törekszenek az állam irányítására, de azért hatásuk rendkívül nagy lehet, például a fejlődéssel szembeni visszahúzó erőként, a beletörődés, a köldöknézés, a lemondás hirdetésével. Ami a katolikus egyházat és világközpontját, a Vatikánt illeti, kétezer éves tapasztalataival, kitűnően képzett kádereivel, szociális, oktatási munkájával óriási hatalmat képvisel. Erejének fontos tényezője, hogy az egykori feudális egyház ma a világ sok helyén a szociális igazságtalanságok elleni harc élén áll.

Egyes latin-amerikai országokban a diktatúrák ellen harcoló gerillák között – vagy éppen élén – nem ritkák a jezsuita vagy más szerzetesek és világi papok. Talán

Róbert László *Tisztelendők* című televíziós sorozatából emlékeztek olyan olasz és francia papokra, akik nemcsak azon törik a fejüket, hogy hogyan lehet és kell közeledni az új körülmények között a fiatalokhoz, hanem készen is állnak a kommunistákkal folytatott vitákra, az egyenrangúak párbeszédére. Ezek teljesen új jelenségek. Mint ahogy az is viszonylag új, hogy a Vatikán hajlandó az együttműködésre a szocialista országokkal. Amiből az következik, hogy a katolikus egyházban – világméretű törekvései ellenére, vagy talán éppen ezek érdekében – hajlandók felismerni a realitásokat, és megértették a szocialista átalakulás visszafordíthatatlanságát. Mindez azt jelenti, hogy a tömegek vallásos hitére támaszkodva létezik egy politikai erő, amellyel nekünk is számolnunk kell.

Azt hiszem, a következő kérdés úgy szólt, hogy elismerhető-e a történelmi jog. Tisztázni kellene azok számára, akiknek nem világos a kifejezés, hogy mit értesz ezen.

Müller: Jelenleg nagyon sokan nem ismerik el azt a jogot, aminek alapján a zsidók bevándoroltak a mai Izrael területére, és ott államot alapítottak. Ők azon az általuk vélt jogon mentek oda, hogy ez az ő hazájuk volt 2000 évvel ezelőtt. Tehát történelmi alapon nekik joguk van erre a területre.

Ipper: Igen. Bizonyára volna még más példa is. A kerek válaszom erre az, hogy nincs történelmi jog. Nem azért nincs, mert a jogi gondolkodás nem tudná elképzelni, hanem rém egyszerű, praktikus okokból. Ha a történelmi jog mint politikai, mint nemzetközi gyakorlat elismerést nyerne, kő kövön nem maradna, nemcsak Európában, hanem szerte a világon. Talán nincs is olyan nemzet, olyan ország vagy olyan mai állam, amellyel szemben egy másiknak ne volna vala-

milyen követelése, és amelynek ne volna valamilyen követelése a másikkal szemben. Ebből kifolyólag a második világháború után kialakult és ma már elfogadott, elismert és alig-alig kétségbe vont gyakorlat és nemzetközi jog azt mondja, hogy az államoknak a második világháború utáni szakaszban kialakult határain nem lehet változtatni. A második világháborút követő közvetlen rendezés időszakába még beleesik az, amikor ENSZ-határozattal, a Biztonsági Tanács valamennyi tagjának egyöntetű szavazatával megalapították Izrael államot. Tehát Izrael létéhez a jogot nem a 2000 évvel ezelőtti történelem, hanem az 1947–48-as ENSZ-határozatok adják meg. Ez vonatkozik a világ minden pontjára. Vonatkozik azokra a szigetekre is, amelyeket a japánok, és vonatkozik azokra a területekre is, amelyeket a kínaiak követelnek a Szovjetuniótól. Vagyis a történelmi jog elfogadása azt jelentené, hogy a 150 évvel ezelőtti cári határmegállapításhoz vagy a második világháború előtti vagy a 2000 évvel ezelőtti határokhoz kellene visszamenni. Vagy mondjuk azt, hogy a 100 évvel ezelőttit még elfogadjuk, de már a 300 évvel ezelőttit nem? Tehát a harmadik világháború elkerülhetőségéhez el kell fogadni azt a koncepciót, hogy a második világháború eredményeként létrejött határokat status quónak tekintik, és ezeken nem lehet változtatni. Nagyon sokszor szokták föltenni azt a kérdést: ha egyszer Lenin a trianoni békeszerződést imperialista békeszerződésnek tekintette, akkor miért fogadja el a szocialista Magyarország vagy a szocialista közösség lényegében ugyanazokat a határokat Magyarország számára, mint amelyeket a trianoni békeszerződés szabott meg? A válasz rém egyszerű. Mai határainkat nem a trianoni békeszerződés határainak tekintjük, hanem a második világháború eredménye-

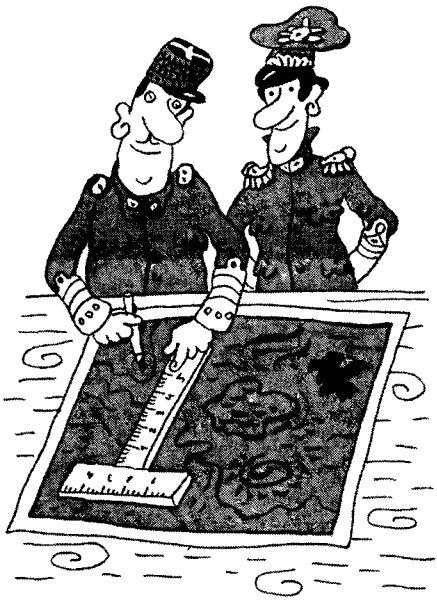

ként létrejött határoknak. Amikor 1943-ban a Kállay-kormány megpróbált tárgyalgatni az angolokkal és amerikaiakkal Magyarország kiugrásáról, akkor az első válasz, amit kapott, nem máson, mint Habsburg Ottón keresztül érkezett. Az üzenet az volt, hogy Erdély azé lesz, aki előbb fordul szembe a náci Németországgal. A magyar uralkodó osztály képtelen volt elhatározni magát arra, hogy kilépjen a hitleri szövetségből, és szembeforduljon a fasizmussal. Románia 1944. augusztus 23-án hadat üzent a náci Németországnak, és a második világháborúban győztes szövetséges hatalmak együttes akarata alapján Magyarország határait úgy vonták meg, hogy az lényegében azonos lett a trianoni szerződés határaival. Ennek következtében nem a trianoni imperialista békét ismerjük el, amelyet ránk kényszerítettek. Nem ezt ismerjük el, hanem azt ismer-

jük és ismerik el mindenhol a világon, hogy a második világháború eredményeként ezek a határok jöttek létre. Nem lehet semmiféle más határvonalat húzni, mert felrobban a világ. A második világháborúban győztes szövetséges hatalmak és azóta a helsinki deklarációban Európa valamennyi országa is ezt nemzetközi jogként ismerte el. Nagyon sok minden megváltozott a háború befejezése óta a világon, hiszen erről már beszéltünk. Az egységes kapitalista világrendszer mellett már kialakult a szocialista világrendszer is. Kelet-Európától Angolán át és Kubán keresztül Vietnamig épül a szocializmus. De a nemzeti határok nem változtak meg. A Vietnami Demokratikus Köztársaságnak azért volt joga támogatni a dél-vietnami hazafias erőket az ország egyesítéséért, mert a második világháború végén kialakult nemzeti határok idején Vietnam egységes ország volt. Ezt a status quót változtatták meg az imperialisták akkor, amikor kialakítottak egy Dél-vietnami Köztársaságot. Ez a status quo állt helyre a Vietnami Szocialista Köztársaság, tehát az egységes Vietnam helyreállításával. A társadalmi rendszer megváltozhat, a határok nem változhatnak meg. Az Afrikai Egységszervezet még azokat a képtelen határokat is sérthetetlennek fogadja el, amelyeket az angol, a francia és más gyarmatosítók vonalzóval húztak meg a térképen, teljesen figyelmen kívül hagyva a néprajzi, a történelmi, a földrajzi és egyéb körülményeket. Ezért vannak az afrikai országoknak olyan nyílegyenes határai, mert azokat Londonban húzták vonalzóval a térképre. Amikor 1978-ban Szomália megtámadta Etiópiát, akkor az Afrikai Egységszervezet egyöntetűen elítélte Szomáliát. Hiába hivatkozott arra, hogy Ogaden tartományban szomáli nemzetiség él, és ezért akarja bekebelezni. A többi afrikai ország – nagyon okosan – azt mondta,

hogy a kialakult államhatárokon nem tűrnek változtatást, mert akkor fölrobban a világ. Hát ennyit erről.

Azt hiszem, hogy már csak egy kérdésünk maradt, és ha nem is könnyű, de gondolom, érdemes megpróbálni válaszolni rá. Megmaradhatnak-e a kis népek, a nemzetek, a nemzetiségek? Így szólt a kérdés. Hát ki hogyan látja?

Berecz: Ma már szerintem megmaradnak a kis népek. Ma már nincs az, mint régebben volt, hogy bekebelezték a kis népeket, és akkor mint nemzetiséget elnyomták. Ma már általában Európában elismerik a nemzetiségek jogait, és meg is valósítják azokat.

Dósai: Szerintem a nemzeti határok addig érvényesek, ameddig két különböző társadalmi rendszer létezik, mihelyt ez megszűnik, akkor már nem érvényesek.

Berecz: A kis nemzetek megszűnésének nemcsak az a módja, hogy leigázzák őket, hanem történelmi bizonyítékok sora mutatja, hogy beolvasztják. Nagyon valószínűnek tartom azt a fajta megszűnését a kis nemzeteknek, ahol például egy nagyon fejlett társadalmi rendszer él együtt hozzá képest nagyon fejletlennel. Ott feltétlenül szükségesnek tartom, hogy a fejletlent beolvasszák.

Ipper: No de Ági! A szocializmus eddigi története ennek az ellenkezőjét bizonyítja. Adva volt a cári Oroszország, egy nagyon fejletlen ország, ahol nemzetiségek sora élt, amelyek nyelvének még csak ábécéje sem volt. Aztán jött a szovjethatalom, elkezdték építeni a szocializmust, és ezzel párhuzamosan egyszeriben óriási lendületet kapott a nemzeti értékek föltárása. A szovjethatalom biztosított önálló területi lehetőségeket, kulturális fejlődést, iparosodást és ezzel párhuzamosan még a nemzeti nyelv fellendülését is. Hiszen a Szovjetunióban tucatnyi olyan kis nemzet él, amelynek

azelőtt nem volt se irodalma, se tudománya, se semmi egyebe.

Ringbauer: Például itt van a mi rokon népeink nyelve. Ugye a hanti–manysik talán már kihalásra voltak ítélve? És ma olyan költőik és íróik vannak, akiket mi is ismerünk.

Ipper: Pedig csak néhány ezer vagy néhány tízezer emberből álló nemzetiségi közösségek. Hát akkor itt valami nem stimmel!

Berecz: A magyarországi németekre gondoltam. Mint nemzetiségre. Tulajdonképpen tökéletesen beolvadtak, és mégis óriási erőfeszítéseket teszünk annak érdekében, hogy megváltozott német nyelvük fönnmaradjon, a kultúrájuk virágozzék, és mit tudom én. Tehát erőlködés folyik, pedig tulajdonképpen a beolvadás megtörtént.

Ipper: A beolvadás mibe? Az egységes, szocializmust építő társadalomba. Tehát éppen olyan jogokkal rendelkeznek, éppen olyan gazdasági, anyagi lehetőségekkel, mint más. De próbálnánk csak megtiltani a nemzetiségi jogok gyakorlását, mindjárt kiderülne, mennyire ragaszkodnak nyelvükhöz, kultúrájukhoz, történelmükhöz!

Gál: Ági szavaiból én azt értettem, hogy majd amikor a kommunizmus világméretű győzelmét eléri, akkor elképzelhető, hogy jelentőségüket vesztik a nemzetiségek.

Ipper: Lehet, hogy Ági ezt gondolta, de nem ezt mondta. Hanem azt mondta – és én ezzel vitatkozom –, hogy a szocializmus építése során a nemzetiségek fokozatosan elvesztik jelentőségüket. De hát a jelek számomra azt mutatják, hogy a szocializmus építése során egyre inkább érvényesül a nemzetiségek joga. Fölemelkednek az évszázadokon keresztül elnyomott,

már-már a megsemmisülés határán lévő nemzetiségek, és minden értéküket fölszínre hozzák.

Gál: A kommunizmus világméretű győzelme után, amikor nem lesznek országhatárok, akkor nem lehetnek nemzetek? Szerintem addig, amíg művészet és kultúra lesz, addig megmaradnak a nemzeti nyelvek.

Montvai: Ellentmondást látok. Mi a cél? Az, hogy egy nagy egészet hozzunk létre, egy egységes nyelvet, egy viszonylag egységes kultúrát? És hogyha sikerül ezt a nagy egészet létrehozni, akkor emellett a kis népeknek a kis kultúráit is megőrizzük, el ne haljanak? Mi ennek az egésznek a távlati célja?

Ipper: Nem gondolkodtok dialektikusan. Ugyanis ahhoz, hogy elérhető legyen a kommunizmus világméretű győzelme, ahol a nemzeti különbségek is megszűnnek, ahhoz el kell érni azt, a folyamat érdekében, hogy a nemzetiségek és a nemzetek szabadon fejlődjenek. Ez csak látszólag ellentmondás, éppen ez a dialektika. Ugyanis ha vannak úgynevezett nagy nemzetek, meg vannak úgynevezett kis nemzetek, és a nagy nemzetek elnyomják a kis nemzeteket, akkor ebből soha nem lesz nemzetköziség. Vagyis a nemzetek fokozatos megszűnése csak úgy történhet, ha a nagy és a kis nemzetek közötti különbségek megszűnnek. Nem lélekszámban, hanem a jogokban, a kultúrában, a nemzeti nyelv ápolásában, az irodalom fejlesztésében. Igaz, a nemzet történelmi kategória. Ami azt jelenti, hogy nem volt öröktől fogva, és nem is lesz örökkön-örökké. A nemzet a történelem fejlődésének egy bizonyos szakaszán születik, és következésképpen a történelem egy bizonyos szakaszán megszűnik. De ahhoz, hogy ez bekövetkezzék egyszer, minden erővel és minden eszközzel szabad teret kell engedni a nemzeti sajátosságok gyakorlásának. Azt azonban egy pillanatig sem szabad

figyelmen kívül hagyni, hogy ez nem irányulhat más nemzetek ellen. Tehát nem lehet nacionalista, soviniszta alapon sem kis, sem nagy nemzet érdekeit igazán szolgálni, mert „nem lehet szabad az a nép, amely más nemzeteket elnyom".* A történelem ezerszer bebizonyította, hogy minden más nemzet ellen irányuló nemzeti törekvés az elnyomó érdekeit sem szolgálta, még ha ideig-óráig hasznot is hajtott neki. Talán ezt a kérdést is lezárhatjuk.

Időközben súgva jött egy pótkérdés, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni. Nagyon fontos. Hogy is súgtad, Mari?

Antal: Lesz-e túlnépesedés a Földön? Ez volt a kérdésünk.

Ipper: Mit gondoltok róla ti?

Antal: Hát nekem van egy problémám. Kínában a galambokat, ezt hallottam, úgy irtották, hogy csúzlizták őket...

Dósai: Kínában zajongtak...

Antal: Zajongtak, igen, bocsánat.

Ipper: Nem a galambokat, hanem a verebeket.

Antal: Igen, a verebeket. Zajongtak, és ettől a verebek külterületekre menekültek.

Dósai: Két hétig kellett így csörömpölni.

Antal: Valamelyik nyugat-európai országban pedig etették a verebeket, de ebben a tápszerben fogamzásgátló volt. Nem szaporodtak tovább a verebek. Inkább úgy pusztítsak, hogy ne szaporodjanak, mint hogy elkergessük őket. Ezt az utat látom az emberiségnél is. Régebben a túlszaporodást az gátolta meg, hogy különböző járványok voltak, háborúk voltak. Ma viszont a járványok ellen védőoltásokkal védekezünk, a

* Marx Károly megállapítása

háborúkat remélhetőleg elkerüljük, és akkor? Túlnépesedés lesz?

Ipper: Halljuk a véleményeket!

Berecz: Tehát te, Mari, feltételezed, hogy a Földön túlnépesedés van, illetve lesz? Én ezzel vitatkoznék, mert hát pillanatnyilag egyáltalán nem vagyunk olyan sokan a Földön, hogy ne férnénk el, és hogy ilyen problémáink legyenek. Hogy egyes országokban van-e túlnépesedés, az azt hiszem, már egészen más kérdés.

Antal: Jó, hát Indiából áttelepítjük a népet a Lappföldre, mert ott van elég hely. Szerintem máshogy kell megoldani a problémákat, mert Indiában tényleg nagyon sokan vannak, a Lappföldön meg nagyon kevesen. A népsűrűség országonként változó, és szerintem ebben van a túlnépesedés. Mindenképpen beszélni kell erről, mert ez egy nagyon lényeges probléma.

Gál: Lehetett-e beszélni mondjuk 2000 évvel ezelőtt túlnépesedésről? Mikor az ókori Egyiptomban egy-egy rossz termés idején tízezrek haltak éhen? Ugyanúgy most is tízezrek halnak éhen, holott tízszer vagy százszor annyian élnek ott. Ez nem túlnépesedés.

Dósai: Szerintem a gazdasági fejlettségtől függ, hogy lesz-e túlnépesedés. Remélem, nem, mert a gazdaságnak is kell tudnia úgy fejlődni, hogy ne legyen.

Montvai: Kínában a terület egyharmadán él a lakosság 95 százaléka, tehát hogyha hely kéne Kínában, akkor nem az lenne a megoldás, hogy Mongóliát meg Szibériát követeljék maguknak a kínaiak, hanem az, hogy Kína területét megműveljék. Másrészt olyan eszközöket találjanak ki, amivel lehetővé válik ennek az egyre több embernek az eltartása. A sterilizálás és az egyéb ilyen mesterséges születésgátlás nem megoldás.

Ringbauer: Kiváló társadalomtudósok sora bizonyította, hogy az ipari forradalom extenzív szakaszában szükségszerű a demográfiai robbanás. Amikor Angliában vagy Magyarországon vagy Európában bárhol, ahol létrejött ez a demográfiai robbanás, volt olyan probléma, hogy túlnépesedés? Persze hogy volt. Mindenki azt hitte, hogy most túlnépesedünk, és egymás elől fogjuk elkapkodni a kenyeret, mert nem lesz mit enni. Ugyanez a helyzet pillanatnyilag Indiában, Kínában és máshol. Teljesen szükségszerű folyamat. Más kérdés az, amit Robi említett, hogy a gazdasági fejlődés utol tudja-e érni a demográfiai robbanást, és lépést tud-e tartani következményeivel. Ez itt a fő probléma, pontosabban ez az egyetlen probléma meggyőződésem szerint.

Ipper: Igen, én is ezzel értek egyet. Az emberiség számára a lehetőségek egyáltalában nem adnak okot pesszimizmusra. A gond az, hogy ma az emberiség jó-

val többet költ fegyverkezésre, mint arra, hogy alapvetően megoldja a tényleges, az objektív szaporulat következtében előállott szükségletek kielégítését. Az emberiség tényleg rohamos tempóban növekszik, de még hosszú-hosszú ideig nem lesz gondja afelől, hogy elférje a Földön. A gond csak az, hogy az a bizonyos szakadék, ami a jólétben és a nyomorúságban élő nemzetek között van, az bizony növekszik. A világ élelmiszer-termelése lassabban növekszik, mint az emberiség létszáma. Ezért ha azt az évi 400 milliárd dollárt fegyverkezés helyett arra lehetne fordítani, hogy Afrikában a föld megművelhetővé váljék, hogy olyan új fehérjéket és egyebeket állítsanak elő, amelyeket a tudomány már megismert, csak az ipari kapacitás nincs meg hozzá, akkor ezek a problémák egyáltalán nem volnának veszedelmesek. Gondolkodjunk még távolabbi perspektívában is: az ember kijutott a Föld vonzási köréből. Ma még senki nem tudja megfogalmazni, hogy hogyan és miképpen, de mindenesetre teljesen új lehetőséget nyitott az a feltétel is, hogy van már erő – a szocializmus –, amely megakadályozhatja, hogy az emberiség felrobbantsa önmagát. Ez az erő elérheti, hogy a fegyverkezés helyett a tudomány, az ipar, a mezőgazdaság fejlesztésére fordítsuk az eszközöket. Itt a Földön és a – ma már tudományosan rendelkezésünkre álló – Földön kívüli világban...

Egyebek közt ez lesz a ti dolgotok, mai tinédzserek!

UTÓSZÓ – JAVASLATTAL

Amikor nyomdába küldés előtt végigolvastam a hét beszélgetés leírt és kijavított szövegét, akkor rájöttem, hogy még legalább tucatnyi kérdés, kétség és félreértés megmagyarázásával adós maradtam. Akkor már sajnáltam, hogy nem iktattunk be még egy nyolcadik, kilencedik, ki tudja, hányadik beszélgetést, hiszen ez is, az is kimaradt. De a beszélgető partnerek már szétszéledtek, no meg egy könyvnek is be kell fejeződnie egyszer. Ezért az az ötletem támadt – hátha a könyvkiadó szerkesztői is egyetértenek vele –, folytassuk majd a beszélgetéseket. Folytassuk, mégpedig talán valami más formában.

A javaslatom a következő: ha végigolvastad a könyvet, és olyasmiket találtál benne, amelyekkel nem értesz egyet, vagy bizonyos dolgok nem váltak világossá, no meg ha újabb kérdéseid, gondjaid vannak, végy egy papírt és egy tollat, és értelmes, szép magyar mondatokkal írd meg! Ahhoz azonban ragaszkodom, hogy neved, címed, iskolád vagy munkahelyed megjelölésével. Névtelen levelezőkkel nem polemizálok! Engem remélhetőleg megtaláltok akár a Magyar Rádió, akár a Magyar Televízió címén. Ha összejön egy könyvre való kérdés és felelet, akkor talán ismét találkozunk. Addig ennek a könyvnek *vége*.

TARTALOM

FIGYELMEZTETŐ BEVEZETÉS
csak 18 éven felülieknek 5

ELSŐ BESZÉLGETÉS – arról, hogy „olyanok"-e a mai fiatalok; mi a forradalom; mekkorák az ellentétek a generációk között; milyenek a korosztályok „nyakkendői", és mi történt a Vasas-székházban 11

MÁSODIK BESZÉLGETÉS – arról, hogy mi a hazafiság, a nacionalizmus és a sovinizmus; mikor fedezték fel Amerikát, és mikor volt a mohácsi vész, és vannak-e még „maradványok" a múltból 36

HARMADIK BESZÉLGETÉS – arról, hogy mitől nyugat a Nyugat, és mitől kelet a Kelet; jó-e az olasz tévé műsora; mi a kábítószer, a terrorizmus és a bűnözés; merre van a baloldal „baloldala", miért tőzsdézik a New York-i taxisofőr; merre húzódik vonal Európa közepén 63

NEGYEDIK BESZÉLGETÉS – arról, hogy mióta világhatalom az Egyesült Államok; miért van az ENSZ New Yorkban; kik az igazi jenkik; mi a különbség az úr és a miszter között; milyen az „alapító atyák" alkotmánya; ki lopta el a dokumentumokat a Pentagon páncélszekrényéből; mi a fogyasztói társadalom 86

ÖTÖDIK BESZÉLGETÉS – arról, hogy meg lehet-e ostromolni a Téli Palotát Rómában; megváltoztathatók-e a határok; mi történt 1956. november 4-én reggel 4 órakor; mi történt Chilében; mi történt Portugáliában; mi volt az a karib-tengeri válság; kitörhet-e a harmadik világháború miközben Montvai otthon írja a fizikát; legyen-e színes tévé a szocializmusban; mitől „euro" az „eurokommunizmus"; kitől kell védeni az emberi jogokat 114

HATODIK BESZÉLGETÉS – arról, hogy ki a felelős a fejlődő világ fejletlenségéért; mikor lesz szocializmus a harmadik világban, és hogy harmadikok-e a fejlődők; hol vannak a vezetők káderdossziéi; merre megy a távirat Tanzániából Budapestre; mit csinálnak a kubaiak Afrikában 146

HETEDIK BESZÉLGETÉS – arról, hogy milyen lesz a kommunizmus; van-e a világnak miniszterelnöke; miért vallásosak az emberek; megmaradhatnak-e a kis nemzetek; hányféle szocializmus lehet; jogos-e Izrael állam léte; ki fogadja el Trianont; túlnépesedünk-e 164

UTÓSZÓ – JAVASLATTAL 195

Tizennégy éven felülieknek

ISBN 963 11 1984 x

Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó: Szilvásy György igazgató
Alföldi Nyomda, 7660.66-15-2 Debrecen, 1979
Felelős vezető: Benkő István igazgató
Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (799695/80)
Imprimálva: 1979. 5. 28
Felelős szerkesztő: Janikovszky Éva
Szaklektorálta: dr. Simai Mihály
Műszaki vezető: Haás Pál
Képszerkesztő: Gáspár Imre
Műszaki szerkesztő: Sz. Huschit Katalin
Terjedelem: 12,5 (A/5) ív · IF 3711

12,- Ft

Hét beszélgetés jegyzőkönyvét tartja kezében az olvasó. Ipper Pál beszélgetett politikáról mai tizenévesekkel; gimnazistákkal, szakközépiskolásokkal, szakmunkástanulókkal. Hogy miről? Például arról, hogy mitől nyugat a Nyugat, és mitől kelet a Kelet; merre húzódik a vonal Európa közepén; mi a kábítószer, a terrorizmus és a bűnözés; merre van a baloldal „baloldala"; miért tőzsdézik a New York-i taxisofőr; megváltoztathatók-e a határok; mi történt 1956. november 4-én reggel 4 órakor; mitől „euro" az „eurokommunizmus", kitől kell védeni az emberi jogokat? Vagyis csupa olyan kérdésről, amely minden érdeklődő tizenévest foglalkoztat, s amelyekről Te is szívesen beszélgetnél olyan partnerral, mint Ipper Pál.